

T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CEMAAT VE TEFRİKA İLE İLGİLİ
HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

SİNAN TUNÇ

120111001

TEZ DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. HALİL İBRAHİM KUTLAY

İSTANBUL 2015

T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

CEMAAT VE TEFRİKA İLE İLGİLİ
HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

SİNAN TUNÇ

120111001

Düzeltilmiş Tez

Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslâm Bilimleri

Bu tez 15/09/ 2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği /Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Yrd.Doç.Dr. Halil İbrahim KUTLAY
Jüri Başkanı

Yrd.Doç.Dr. Muhammet BEYLER
Jüri Üyesi

Doç.Dr. Serdar DEMİREL
Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Sinan TUNÇ

DÜZELTME METNİ

1. Dipnotlarla ilgili eksiklikler tamamlandı.
2. Yeni kaynaklar eklenmedi.
3. Amaç ve yöntem bölümünde düzenlemeler ve ilâveler yapıldı.
4. Bazı cümleler çıkarıldı, yeni ifadeler eklendi.
5. Tezde yazımla ilgili bazı şeklî değişimler yapıldı.
6. Jüri üyelerinin görüşleri dikkate alınarak gerekli değişiklikler yapıldı.

ÖZ

Bu çalışmada İslâm toplumunun en çok ihtiyaç duyduğu konuların başında gelen birlik ve beraberliğin önemi, parçalanma ve bölünmenin zararları işlenmekte ve bununla ilgili hadisler değerlendirilmektedir.

Konu, birinci bölümde cemaat, ikinci bölümde tefrika, üçüncü bölümde de cemaat ve tefrika ile ilgili Kütüb-i Sitte'de yer alan hadislerin metni, anlamı, tahriri ve değerlendirilmesi olmak üzere dört kısımda incelenmiştir.

ABSTRACT

In this study I am going to talk about some of the leading subjects that the Muslim community need a lot to consider. They are;

- a) The importance of unity
- b) The harms of partition and division, and most importantly
- c) Hadis related to these issues.

The subject was analyzed is the meaning of community in first part, as the meaning of comments in second part, as the hadith from Kutub Al Sittah related to community and comments in third part.

ÖNSÖZ

İslâm; Kur'anî, Nebevî, manevî, ahlakî ve insanî değerler manzumesidir. Kur'an ve Sünnet'in vurguladığı en önemli sosyal değerler arasında yardımlaşma, dayanışma, birleşme, cemaatleşme, kaynaşma, komşuluk, dostluk gibi sosyal, manevî değerler ön plana çıkmaktadır.

Mekke'de "Erdemliler İttifakı" (Hilfu'l-Fudûl) üyesi olarak mazlumların yanbaşında onlara destek olan Hz. Peygamber (sav), Medine'de ilk uygulama olarak Ensar ve Muhacirler arasında İslâm kardeşliğini ilan etmiş, ilk İslâm Devleti'nin ilk anayasasının ilk maddesi birlik ve beraberlik çağrısı olmuştur. Yeni Medine toplumunda ilk mesajın birlik, beraberlik ve kardeşlik çağrısı olması tesadüf değildir.

Gerçek İslâm'ın birlik ve beraberlik içerisinde cemaat ruhu, birlik ve beraberlik şuuru ile yaşanacağı Hz. Ömer üslubuyla; "İslâm İslâm olmaz, cemaat olmadıkça.. Cemaat cemaat olmaz, başında başkan bulunmadıkça.. Başkan başkan olmaz kendisine itaat edilmedikçe.." şeklinde ifade edilmiştir.

Muhammed İkbal'in teşbihiyle toplum ağaca, müslüman da ağaçtaki yapraklara benzetilmiş, müslümanın ağaç dalındaki yaprak gibi güneşten ve köklerinden gıda almaya devam etmesi gerektiği; Kur'an ve Sünnete, İslâm Cemaatine, tarihî ve manevî köklerine bağlı olduğu sürece ağaçtaki gibi yemyeşil kalacağı, kökle irtibatı koptuğunda ise yere düşüp kuruyan, çer çöp olan yaprak gibi olacağı ifade edilmiştir.

İslâm tarihinde Kur'anî ve Nebevî değerlerin en güzel şekilde yaşandığı günler, "asr-ı saadet" olarak adlandırılmış, bu değerlerin giderek kaybı acı reçetelerin ve ağır bedellerin ödenmesine sebep olmuştur.

Birlik ve beraberlik anlayışı içerisinde olanlar dimdik ayakta kalmış, varlıklarını sürdürebilmiş, bu ilahî ve nebevî ilkelere uymayıp da tefrikaya düşmeleri, bölünüp parçalanmaları halinde ise tarih sayfalarına gömülüp gitmişlerdir.

Bugün İslâm dünyasının yaşadığı en büyük problemler arasında, fertlerden ailelere, ailelerden toplumlara kadar inandıkları halde bu ilahî ilkeler etrafında birleşmemek ve kaynaşamamak gelmektedir.

Tarihte insanlığa medeniyet dersi veren; ilim, irfan, adalet, merhamet gibi yüce değerleri insanlığa öğreten İslâm dünyası; bugün kan ve gözyaşı deryasıdır. Bu acıklı hal, İslâm ülkeleri arasında arzulanan gönül ve hedef birliğinin kurulamamasından; bölen, parçalayan ve ayrıştıran konu ve konumları terk etmemesinden kaynaklanmaktadır.

Halbuki günde beş vakit namazla camilerde cemaatleşmenin, Cuma günleri de geniş katılımlı cemaatleri oluşturmanın, nihayet hac ve bayram günlerinde bütün ümmeti aynı çatı altında ve cemaatte birleştirmenin gayesi, birlik ve beraberlik şuurunun, cemaat bilincinin aşılmasıdır.

Bugün, çağdaş dünya emperyalizminin, İslâm ve müslümanlara karşı uyguladığı ezme ve eritme politikasını iflas ettirmek, İslâm ve müslümanın izzetini korumak; vahdet şuurunu ve cemaat ruhunu taşıyan, ulvî değerlere değer veren şuurulu bir neslin yetişmesine bağlıdır.

Hadisler, Kur'an-ı Kerim'in eşsiz yorumu olan Sünnet'in yazılı ifadeleri olduğuna; Peygamberimiz (sav) hadisleriyle sadece zamanına değil, bütün çağlara ve bütün coğrafyaya hitap ettiğine göre; günümüzün en büyük problemi olan; fitne, fesat, terör ve anarşiye hatta savaşlara neden olan "tefrika" hastalığının reçetesi sünnet-i seniyyededir.

"Cemaat ve Tefrika" konusunda tarihi ve coğrafyayı aşan evrensel boyuttaki mesajları ve tavsiyeleri ile Peygamberimiz'in asırlar öncesinden işaret ettiği gerçekler, günümüzde olduğu gibi gelecekte de bizlere yol ve yön göstermeye devam edecektir.

Tezimiz, Allah Rasûlü'nün (sav) cemaat ve tefrika konusundaki müstesna mesajlarının tercümesi, bu konudaki duygu ve heyecanımızın ifadesidir.

Bu çalışma esnasında bana yardımı ve yol göstericiliğiyle en büyük desteği veren, tez danışmanım ve değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim KUTLAY'a, yapıcı eleştiri ve önerileri ile bana yardımcı olan jüri üyeleri Doç. Dr. Serdar DEMİREL ve Yrd. Doç. Dr. Muhammet BEYLER hocalarıma ve Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı ve İslâmî İlimler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Ahmet Turan ARSLAN hocama teşekkürlerimi bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	I
DÜZELTME METNİ	I
ÖZ.....	II
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	XIII
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, SINIRLARI, YÖNTEM VE KAYNAKLARI.....	1
I.ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI	1
II. ARAŞTIRMANIN SINIRLARI VE YÖNTEMİ	2
III. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
CEMAAT KAVRAMI VE İSLÂMDA CEMAAT.....	5
I. CEMAAT KAVRAMI	5
A.CEMAATİN TANIMI	5
1. LÜGAT ANLAMI.....	5
2. İSTİLAH ANLAMI	6
B. KUR’AN-I KERİM’DE CEMAAT KAVRAMININ KULLANIMI	7
C. KUR’ANDA CEMAAT İLE İLGİLİ KELİME VE KAVRAMLAR	10
1.FERİK.....	10
2. FIRKA.....	10
3.FİE	10

4.ZÜMRE.....	11
5.TAİFE.....	11
6.ÜMMET.....	11
7.OLUMSUZ CEMAAT ANLAMINDA KULLANILAN KELİME VE KAVRAMLAR	12
D.CEMAATİN KAPSAMI.....	13
1."CEMAAT" KAVRAMI KAPSAMINA GİRENLER.....	13
a.Sahabe-i Kiram	13
b.İlim Ve Hidâyet Ehli, Müctehid Âlimler İle Onlara Tabi Olanlar	13
c.Hak Üzere Toplananlar, Ayrılıp Dağılmayanlar	14
d.Sevad-ı A'zam	14
e.Ehlü'l- Hall ve'l-Akd	16
f.Bir Emir Etrafında Toplanan Müslümanlar	16
g.Ehl-i Sünnet.....	16
2. "CEMAAT" KAVRAMI KAPSAMINA GİRMEYENLER.....	18
A.EHL-i BİD'AT	18
B.İSLÂM'IN DIŞINDA "CEMAAT" DİYE ADLANDIRILANLAR.	19
II.İSLÂM'DA CEMAAT.....	19
A.CEMAAT OLMANIN ÖNEMİ.....	19
B. CEMAAT OLMANIN FAYDALARI	27
C. CEMAAT OLMAYI GÜÇLENDİREN SEBEPLER	27
1.Kur'an ve Sünnet Etrafında Birleşme	27
2.İslâm Kardeşliği	28
3.Müslümanları Sevme.....	29
4.Müslümanların Mal, Can ve Onuruna Saygılı Olma	30
5.Selâmlaşma	30
6.Yardımlaşma	31
7.Ziyaretleşme	32
8.Hediyeleşme.....	32
9. Cemaatle Namaz	33
10.Cuma ve Bayram Namazları	35

11. Cenaze Namazları	36
D. CEMAAT OLMAYI ENGELLEYEN FAKTÖRLER	36
1. BİREYSELLEŞME	37
2. Cemaat Ruhu İle Modernite Arasında Kalma	38
3. İnsanın Mekanikleşen bir model haline dönüşmesi	40
4. Asosyalleşen toplum	41
5. Asosyal olmaktan kurtulup sosyal olmaya yönelmek	42
TEFRİKA KAVRAMI VE İSLÂM'DA TEFRİKA	45
I.TEFRİKA KAVRAMI	45
A. TEFRİKA'NIN TANIMI	45
1. Lügat Anlamı.....	45
2. İstilah Anlamı.....	46
B.KUR'AN-I KERİMDE TEFRİKA'NIN KULLANIMI.....	46
C. HADİSLERDE TEFRİKA'NIN KULLANIMI	51
D.TEFRİKA İLE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	54
1. İhtilaf.....	54
2.Niza.....	55
3.Şikak.....	55
II.İSLÂM'DA TEFRİKA	56
A.TEFRİKAYA YOL AÇAN SEBEPLER.....	56
1.Taassup	56
2.İrkçilik.....	57
3.Bencillik	58
4. Kıskançlık.....	58
5.Yalan ve iftira.....	59
6.Kibirlik	61
7. Gıybet ve su-i zan.....	62
B. TEFRİKANIN ZARARLARI	63
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	66
CEMAAT VE TEFRİKA HADİSLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	66

3.1.CEMAATLE BİRLİKTE OLMANIN GEREKLİLİĞİNİ İFADE EDEN HADİSLER	66
Birinci Hadis	67
a. Metin	67
b. Tercüme	67
c.Tahrir	68
d.Değerlendirme	68
İkinci Hadis	72
a.Metin	72
b.Tercüme	72
c.Tahrir	72
d.Değerlendirme	73
Üçüncü Hadis	74
a.Metin	74
b.Tercüme	74
c.Tahrir	74
d.Değerlendirme	74
Dördüncü Hadis	76
a.Metin	76
b.Tercüme	76
c.Tahrir	76
d.Değerlendirme	76
Beşinci Hadis	78
a.Metin	78
b.Tercüme	78
c.Tahrir	78
d.Değerlendirme	78
Altıncı Hadis	80
a.Metin	80
b.Tercüme	80
c.Tahrir	80
d.Değerlendirme	80

Yedinci Hadis	81
a.Metin	81
b.Tercüme	81
c.Tahrir	81
d.Değerlendirme.....	81
Sekizinci Hadis	82
a.Metin	82
b.Tercüme	82
c.Tahrir	82
d.Değerlendirme.....	83
Dokuzuncu Hadis.....	84
a.Metin	84
b.Tercüme.....	84
c.Tahrir	84
d.Değerlendirme.....	84
Onuncu Hadis.....	85
a.Metin	85
b.Tercüme	85
c.Tahrir	86
d.Değerlendirme.....	86
Onbirinci Hadis.....	87
a.Metin	87
b.Tercüme	87
c.Tahrir	87
d.Değerlendirme.....	87
Onikinci Hadis	88
a.Metin	88
b.Tercüme	88
c.Tahrir	88
d.Değerlendirme.....	88
3.2. TEFRİKA İLE İLGİLİ HADİSLER VE DEĞERLENDİRMESİ.....	92
Onüçüncü Hadis.....	92

a.Metin	92
b.Tercüme	92
c.Tahrir	92
d.Değerlendirme.....	92
Ondördüncü Hadis	95
a.Metin	95
b.Tercüme	95
c.Tahrir	95
d.Değerlendirme.....	95
Onbeşinci Hadis	97
a.Metin	97
b.Tercüme	97
c.Tahrir	97
d.Değerlendirme.....	97
Onaltıncı Hadis	99
a.Metin	99
b.Tercüme	99
c.Tahrir	99
d.Değerlendirme.....	99
Onyedinci Hadis.....	101
a.Metin	101
b.Tercüme.....	101
c.Tahrir	101
d.Değerlendirme.....	102
Onsekizinci Hadis	104
a.Metin	104
b.Tercüme	104
c.Tahrir	104
d.Değerlendirme.....	104
Ondokuzuncu Hadis	106
a.Metin	106
b)Tercüme.....	106

c.Tahric	106
d.Değerlendirme.....	106
SONUÇ.....	110
BİBLİYOGRAFYA	112

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.y.	: Aynı yer
b.	: Bin (Oğlu)
Bkz.	: Bakınız:
bsk	: baskı
çev.	: Çeviren:
h.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan:
Hz.	: Hazreti
md.	: Madde
ö.	: Ölüm Tarihi
(ra)	: Radıyallâhü anh
s.	: Sayfa
(sav)	: Sallallahu aleyhi ve sellem
Terc.	: Tercümesi
tsh.	: Tashih eden:
thk.	: Tahkik eden:
ts.	: Tarihsiz
TİB	: Temel İslâm Bilimleri
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
vs.	: vesair
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, SINIRLARI, YÖNTEM VE KAYNAKLARI

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Çalışmamızın ana konusu hadis-i şeriflerin ışığında cemaatin, cemaatleşmenin, birlik ve beraberliğin öneminin belirtilmesi, cemaati güçlendiren ve güçleştiren sebeplerin incelenmesi, tefrikanın kötülüğünün vurgulanması, bölücü ve yıkıcı çalışmaların maddî ve manevî hayatımıza, yaşadığımız topluma verdiği zararların ortaya konulmasıdır.

Konumuz, aslında bilinmeyen bir konu değil; bilakis bilinen, bilindiğine inanılan bir konudur. Ancak bilindiği zannedilen, genel kabul gören bu konu, ihmal edilmemesi gerekirken, maalesef gündelik hayatta kaynayıp giden, ihmal edilen konuların en başında yer almaktadır.

“Cemaat ve Tefrika” konusu gündeme geldiğinde konu hakkında çok şeylerin söylendiği, bu konu ile ilgili çok şeylerin yazılmış olabileceği zannedilmektedir. Hutbe, vaaz ve makale tarzında bazı çalışmaların bulunduğu konumuzla ilgili tez çalışmalarının ve ciddi ilmî eserlerin sınırlı olduğu görülmektedir.

Tezimizde cemaat ve tefrika hadislerinin elde bulunan bütün hadis kitaplarından taranarak tamamının derlenmesi gibi bir çalışma yerine Kütüb-i Sitte’de bu konudaki hadislerin incelenmesi hedeflenmiştir.

Burada amacımız muhatabı ikna etmek, bu değerleri savunmak değil; inandığımız “İslâm Ümmeti’nin birliği ve dirliği” konusunun önemine ve bu konudaki sorumluluğumuza vurgu yapmaktır.

Rahmet Peygamberi’nin hadislerinde genellikle el-beşîr/müjdeleyici vasfının gereği şefkat ve rahmet damlarken, cemaat ve tefrika hadisleri söz konusu olduğunda “en-nezir”/uyarıcı vasfının gereği olarak ciddiyet, dirayet ifadeleri ağır basmaktadır. Bu konudaki nebevî üslûp dikkatle ve özenle incelendiğinde Sevgili Peygamberimiz’in cemaat ve tefrika ile ilgili hadislerinde her zamanki hoş ve mülayim üslûbundan farklı bir sertlikte ciddî uyarılarda bulunduğu görülecektir.

Kütüb-i Sitte hadislerinde İslâm cemaatinin birlik ve bütünlüğü, cemaatle beraber olmanın önemi, cemaatten ayrılmanın tehlikeleri, konularının nebevî açıdan değerlendirilmesidir. Bu değerlendirme yapılırken, konumuzla ilgili Kütüb-i Sitte hadislerinde verilen ve İslâm ümmetinin neredeyse tamamı tarafından kabul edildiği varsayılan birlik olma, parçalanmama, bölünmeme gibi ideal nebevî ilkelerin orijinal ve özgün nebevî ifadelerinin anlaşılması, özümsemesi ve hayata yansıtılmasıdır; bize verilen nebevî mesajın ve bu konudaki ilmî, dinî, ferdî ve ictimai görev ve sorumluluğun önemi ve değerinin ortaya konulmasıdır.

Bu kadar önemli ve güncel bir konunun nebevî açıdan değerlendirilmesi ve bu konudaki nebevî mesajların topluma sunulması ilmi bir hizmet olarak değerlendirilmelidir. Sıkça gündeme getirilen ama Nebevî arka planı işlenmeyen, nebevî kriterlerle irdelenmeyen konular bakir bir konu olarak kalmaya mahkumdur. Bu konunun önemini müdrük olan, bu konuda defalarca hutbe, vaaz ve ders veren birisi olarak şunu itiraf etmeliyim ki, bu hadisleri inceleyinceye kadar bu konunun bu kadar önemli, bu kadar ciddi olduğunu fark etmemişim.

II. ARAŞTIRMANIN SINIRLARI VE YÖNTEMİ

“Cemaat” kavramı günlük hayatta sık kullanılan farklı ortamlarda, farklı zamanlarda farklı şekillerde algılanan sosyal, kültürel, tarihî, mahallî, dinî, boyutları bulunan önemli kavramlardan biridir. Dolayısıyla araştırmada ele alınacak “cemaat” konusunun çerçevesinin belirlenmesi de o denli önemlidir.

Buradaki cemaat ifadesiyle cami cemaati, vakıf cemaati veya azınlık cemaati kastedilmemektedir. Araştırmamızda ele alınan “Cemaat” kavramı, İslâm ümmetinin tamamının birlik ve beraberliğinin kastedildiği, bütün Müslüman kişi, grup ve cemaatlerin şemsiyesi altında toplanabileceği “*Cemaat-i Kübra*” veya “*Sevad-ı A'zam*” ifadesiyle anlaşılan en geniş çerçevedeki İslâm cemaatidir. Bir başka ifadeyle “La ilâhe illallah Muhammedü'r-Rasûlullah” diyen herkes “Cemaat” kavramı çerçevesinde değerlendirilmektedir. “Tefrika” derken de o büyük İslâm topluluğunun bölünmesine, parçalanmasına sebep olan; ümmetin vahdetine, birlik ve beraberliğine engel olan her türlü sorun ve problemler kastedilmektedir.

Araştırmamızda uygulanan yöntem, Kütüb-i Sittede geçen konu ile ilgili hadislerin tek tek incelenmesi suretiyle elde edilen sonuçlarla cemaat ve tefrika konusunda genel nebevî perspektife ulaşmak yani istikra (tümevarım) yöntemidir. Hadislere bu gözle bakıldığında bu hadislerin “ümmetin vahdeti” şeklinde çok önemli nebevî bir ölçüyü ortaya koyduğu, hadisler arasında üslup ve anlam birliği bulunduğu görülmekte, bazı oryantalistlerin iddia ettikleri gibi geçmişte bazı yöneticilerin mevki ve makam ihtiraslarının tatmini için üretilen (!) hadisler olmadığı kolaylıkla anlaşılmaktadır.

III. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Cemaat ve Tefrika konusu, farklı kelimelerle Kur'an-ı Kerim'de geçmektedir. Dolayısıyla tefsirlere başvurulması bir zaruret olmuştur. *Camiu'l-Beyan, İbn Kesîr Tefsiri, Tevilâtü Ehli's-Sünne, ed-Dürrü'l-Mensûr* gibi tefsirlere başvurulmuş, Türkçe tefsirimiz *Hak Dini Kur'an Dili* en önemli başvuru kaynaklarımız arasında yer almıştır.

Temel hadis kaynaklarında cemaat ve tefrika konusu, konu başlığı (bab) halinde alınmaktadır. Örneğin; Sahih-i Buharî, Sünen-i Tirmizî ve Sünen-i İbn Mace'de bu çeşit hadislere genellikle “Ktabü'l-Fiten” ve “Kitabü'l-İmare” bölümlerinde yer verilmektedir.

Konumuz, Kütüb-i Sitte çerçevesinde ele alınacağı için Kütüb-i Sitte ve şerhleri bizim en önemli kaynaklarımız olmuştur. *Fethu'l-Barî, Umdetü'l-Karî, el-Kevakibü'd-Derarî, Feyzu'l-Bârî, Fethu'l-Mülhim, Avnü'l-Ma'bud, Arıdatü'l-Ahvezî, Tuhfetül-Ahvezî, Haşiyetüs-Sindî* isimli şerhlere, hadis tercümeleri ve Türkçe şerhleri için *Kütüb-i Sitte tercümesi, Sahih-i Buhari Tercümesi, Sahih-i Müslim Tercümesi, Sünen-i Ebî Davud Tercümesi ve Sünen-i İbn Mace Tercümesi*'ne başvurulmuş, ayrıca *Muvatta', Müsned-i Ahmed b. Hanbel, Sünen-i Darimî* gibi meşhur hadis kitaplarına da başvurulmuştur.

Fıkıhî konularla ilgili olarak *el-Muğni, el-İhtiyar, Fethu Babi'l-Inaye, el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletühü, Dört Mezhebe göre İslâm Fıkhı* isimli fıkıh kitaplarına, zaman zaman lügat ve tanımlarla ilgili olarak *Lisânü'l-Arab, Tehzibu'l-Lüga, el-Müfredat, el-Kamusü'l-Muhît, Tacu'l-Arûs, Muhtarü's-Sıhah* gibi eserlere ayrıca

Dini Kavramlar Sözlüğü Dini Terimler Sözlüğü, Sosyoloji Sözlüğü gibi yeni sözlüklere başvurulmuştur. Rical ve tahrir kitaplarından yararlanılmıştır.

Cemaat ve Tefrika ile ilgili müstakil kitaplar, genellikle son dönemde telif edilmiştir. Arapça veya Türkçe yeni telif ve tercüme edilen *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri, Kur'an'da Ümmet Kavramı, İhtilaflar Karşısında İslâmî Tavr, Ehl-i Sünnet-Ehl-i Bid'at Kavramları, Ehl-i Sünnet-Ehl-i Bid'at Kavramları, İslâm'da Cemaatler Kavramı, İslâm'da Birlik ve Beraberliğin Toplum Hayatındaki Önemi, İslâm Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı* gibi eserlerdeki güncel bakış tarzından yararlanılmış, eskinin ihlas ve maneviyat dolu üslûbu ile yeninin araştırmacı taze üslûbu harmanlanmıştır.

Ümmet tarafından genel kabul gören Sahihayn hadislerinin derecelerinin beyanına gerek görülmemiş, diğer hadislerin dereceleri dipnotta kısaca belirtilmiş, özellikle hadis metninin anlaşılmasına ve hadisten elde edilen sonuçlara ağırlık verilmiştir.

Yararlanılan bütün eserlere ilk elden başvurulmuş, ilmî emanete riayet edilmiş, istifade edilen kaynaklar cilt ve sayfa numaralarıyla dipnotlarda gösterilmiştir. Dipnotta eserin isminin ilk geçtiği yerde tam künyesi verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

CEMAAT KAVRAMI VE İSLÂMDA CEMAAT

I. CEMAAT KAVRAMI

A.CEMAATİN TANIMI

1. Lügat Anlamı

Cemaat; toplamak, bir araya getirmek anlamındaki cem' (جمع) mastarından türeyen Arapça bir isim olup sözlükte “insan topluluğu” manasına gelir.¹

İbn Manzur (ö.711/1311), tefrika ve ayrılığın zıttı olan “ictima” dan, “cemaat-l-müteferrik” dağınık olan kısımları, parçaları birbirine kattı anlamında ve insan topluluğunun ismi olan “el-cem” den türemiş olduğunu ifade etmektedir. Cem’ kelimesi insan topluluğunun ismidir. Cemaat kelimesi de cem’ gibi “insan cemaatinin (topluluğunun) ismidir”.² Ezherî (ö.905/1499) de cemaat kelimesini aynı şekilde açıklamaktadır.³

Fîrûzâbadî (ö.817/1415) ve Zebîdî (ö.1205/1791) “ayrı ayrı olanı birleştirmek bir araya getirmek”,⁴ anlamını vermektedir. Ebu Bekr er-Razî (ö.500/1107) “ayrı ayrı olan bir şeyi topladı o dağınık olanda toplandı” ve “kavim bir araya geldi, şuradan buradan bir araya geldiler”,⁵ anlamını vermektedir. Ragıb el-İsfahanî (ö.425/1034); “Bir şeyin bir kısmını diğerine yaklaştırarak onları birleştirmek” anlamını vermektedir.⁶

¹ Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensarî Ebu'l-Fazl İbn Manzur, **Lisânü'l-Arab**, Dâr Sadır, Beyrut, 1990; VIII, 53-57

² İbn Manzur, **Lisânü'l-Arab**, VIII, 53-57

³ Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevî el-Ezherî, **Tehzîbü'l-Lüga**, Daru'l-Mısriyye, ts.; I, 396

⁴ Muhammed b. Ebu Bekir b. Abdulkadir er-Razî, **Muhtaru's-Sıhah**, Mektebetü Lübnan, Beyrut, 1986; I, 119; Muhammed Murtaza ez-Zebîdî, **Tacu'l-Arûs min Cevahiri'l-Kamus**, Daru'l-Hidaye, ts.; XX, 451

⁵ Muhammed b. Ebu Bekir b. Abdulkadir er-Razî, **Muhtaru's-Sıhah**, Mektebetü Lübnan, Beyrut, 1986; I, 119

⁶ Hüseyin b. Muhammed er-Ragıb el-İsfahanî, **el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân**, thk. Muhammed Halil Aytenî, VI. bsk., Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2010; s. 96,97

Dini Terimler Sözlüğü'nde Cemaat'ın kullanıldığı yere göre farklı anlamlar taşıdığı ifade edilmektedir: Cemmat; topluluk, insan kalabalığı, aynı düşünce etrafında bir araya gelen topluluk, bir dinden veya soydan olanların hepsi, İslâm'ın din kardeşliği esasına dayalı olarak sevgi ve saygı temelli gerçekleştirilmesini istediği birlik, beraberlik, namaz kılmak için bir araya gelen ve imama uyan topluluk, bir ülkede yaşayan dini azınlık,⁷ anlamına gelmektedir.

Cemaat; Müslümanların din kardeşliği esasına dayalı olarak gerçekleştirdikleri ve katılmak zorunda oldukları birlik, beraberlik ve “İslâm dinine mensup olanlar, onların yolu, siyasi birlik” manasında da kullanılmaktadır.⁸

Sosyoloji literatüründe ise cemaat kavramı, cemaat üyelerinin ortaklaşa paylaştıkları bir şeye, genellikle ortak bir ideolojiye ya da bir kimlik duygusuna dayanan, özel olarak oluşturulmuş bir toplumsal ilişkiler bütünüdür.⁹

Bütün bu tanımların ortak noktası cemaatin ortak gayesi, ortak kimliği olan bir insan topluluğu oluşudur.

2. İstilah Anlamı

Fıkıh terimi olarak cemaat; namazda imama uyanlar; namazı imamla birlikte kılan topluluk manasına gelmektedir.¹⁰ Cemaat; namazı bir arada kılan topluluk, aynı inançlara sahip olan insan topluluğunu ifade eder.¹¹

Dini bir kavram olarak; cemaat, her devirdeki Müslümanların büyük çoğunluğu anlamına gelen bir tabirdir. Ayrıca, Müslümanların din kardeşliği esasına dayalı olarak gerçekleştirdikleri ve katılmak zorunda oldukları birlik, beraberlik anlamında da kullanılmaktadır.¹²

Bizim burada ele aldığımız konuda cemaat, müslümanların büyük çoğunluğu anlamındadır. İnsan içinde bulunduğu bir topluluğu haklı bir sebeple terk edebilir. Ama kesinlikle terk etmemesi gereken topluluk, Büyük İslâm Cemaati'dir.

⁷ *Dini Terimler Sözlüğü*, MEB Yay., Ankara 2009; s. 47

⁸ *DİA (Diyanet İslam Ansiklopedisi)*, “Cemaat” XXXX, 279-281

⁹ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat, Ankara, 1999; s. 12

¹⁰ İsmail Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB (Diyanet İşleri Başkanlığı) Yay., Ankara, 2010; s. 92-93

¹¹ *Türk Dili ve Edebiyat Ansiklopedisi*, Dergâh Yay. 1980; II, 35

¹² Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 92-93

B. KUR'AN-I KERİM'DE CEMAAT KAVRAMININ KULLANIMI

Kur'an-ı Kerim'de "cemaat" kelimesi sarahaten geçmese de; bazı âyetler anlam itibarıyla birlik ve beraber olmanın gerekliliğine işaret etmektedir. Bu âyetlerden bazıları şunlardır:

1. "*Hep birlikte Allah'ın ipine (İslâm'a) sımsıkı yapışın; parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O'nun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz. Yine siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklar ki doğru yolu bulasınız.*" "*Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.*"¹³

"Hablullah" yani Allah'ın ipi, Allah'u Teâla'ya kavuşma sebebi olan delil ve vasıta demektir ki, farklı rivayetlerde Kur'an, Allah'ın emrini yerine getirme, cemaat, ihlas, İslâm, Allah'a söz verme, Allah'ın emri diye tefsir edilmiştir ve hepsi birbirine yakındır. Bu âyetin cemaatleşme, birleşme hakkında bir emir olduğunda kuşku bulunmamaktadır.¹⁴

İbn Abbas (ra) "Hablullah; cemaattir, çünkü geçmiş ümmetler cemaat olamamaları, tefrikaya düşmeleri sebebiyle helak oldular." görüşünü zikrettikten sonra "bu âyet cemaat olmayı emr eder, tefrikayı nehy eder. Bilmez misin ki başka bir âyette Allah (cc) "*Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. (Başka) yollara sapmayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır. İşte sakınmanız için Allah size bunları emretti.*"¹⁵ buyurarak Müslümanları cemaat ile diğerlerini tefrika ile tavsif etmektedir," şeklinde tefsir etmektedir.¹⁶

¹³ Âl-i İmran, 3/103-104

¹⁴ Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, **Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân**, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2000; VII, 71-75; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, Azim Dağıtım, İstanbul, 2007; II.452

¹⁵ En'am, 6/153

¹⁶ Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Matürîdî es-Semerkandî, **Te'vilâtü Ehli's-Sünne**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005; II, 444-445

“Ve-lâ Teferraku” (ayrılmayın) ifadesine gelince, burada Allah (cc), müminlere tefrikayı, parçalanmayı yasaklamakta, Allah (cc) ve Rasûlü’ne (sav) itaatta birleşip, aranızda kaynaşarak Allah’a (cc) verdiğiniz sözünüzü yerine getirin ve O’ nun dininde tefrikaya düşmeyin buyurmaktadır.¹⁷

Âyet-i kerimenin tefsirine hangi açıdan bakılırsa bakılsın, “Hablullah” kelimesi hakkındaki rivayetlerin hangisi ele alınır alınır, sonuç bizi cemaate, tevhide, birlik ve beraberliğe götürmektedir.

2. *“Allah, kendi yolunda kenetlenmiş bir yapı gibi saf bağlayarak savaşanları sever.”*¹⁸

Elmalı’lı Muhammed Hamdi Yazır (ö.1361/1942), bu âyetin tefsirinde şunları zikreder:

“Dikkat edilmesi gereken bir husus da şudur ki, bu surede fasıla (âyetin son harfi) ile yalnız bu âyete tahsis edilerek tek vücut olmanın önemine işaret edilmiştir ki, sureye "Saff Suresi" denilmiş olması da bunu göstermektedir. Kurşunlu bina, parçaları kurşunla kenetlenerek yekpare bir cisim haline gelmiş olan sağlam bir bina demektir.

İşte müminlerin sosyal durumları gerek Saffat Suresi'nin başında ve gerek Fetih Suresi'nde yer alan “Onlar, filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış ve gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ziraatçıların da hoşuna gider...”¹⁹ âyetinde ifade edilen benzetme ve tasvir üzere sağlam bir irtibat ile bir diğerine bağlanmış kuvvetli bir yapı teşkil etmeli ve İslâm mücahitleri böyle birbirlerine kenetlenmiş tek bir saf halinde çarpışmalıdır. Şüphesiz bu benzetmede, fertlerin cismen tek düzen bir şekil ve nizam ile terbiye ve asayişleri konu edildiği gibi, kalben niyet ve imanlarının da bir kelime etrafında toplanacak ve birbirlerini sevip sayacak bir surette samimiyet ve kararlılıkta olması mevzu bahistir.”²⁰

3. *“Kendisi için doğru yol belli olduktan sonra, kim Peygamber'e karşı çıkar ve müminlerin yolundan başka bir yola girerse, onu o yönde bırakırız ve cehenneme sokarız; o ne kötü bir yerdir!”*²¹

Kim Allah Rasûlü’nün (sav) getirmiş olduğu İslâm yolundan başkasına girerse, o bir tarafta, İslâm bir tarafta olur. Zira bu, kendisine hak ve gerçek açıkça belli olmuş ve ortaya çıkmış olduktan sonra kendisindeki bir kasıttan meydana gelmiştir. Allah Teâlâ : *“Müminlerin yolundan başka bir yola girerse...”* buyuruyor

¹⁷ Taberî, **Camîu'l-Beyan**, VII, 74

¹⁸ Saff, 61/4

¹⁹ Fetih, 48/29

²⁰ Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, VIII, 11

²¹ Nisa, 4/115

ki bu, birinci sıfatın ayrılmaz bir parçasıdır. Fakat bazen kanun koyucunun açık emrine muhalefet olabileceği gibi, bazen de ümmet-i Muhammed'in ittifakını kesin olarak bildiği konularda, onların icma' ettikleri, birleştikleri bir konuda da olabilir. Zira onlar (Muhammed Ümmeti) bir konuda birleştiklerinde hatadan korunmuşlardır.²²

Bu âyette müminlere muhalif hareket etmekle Hz. Peygamber'e (sav) muhalefet etmek birlikte zikredilmektedir. Ümmet'e muhalefet eden aynı zamanda şari'e de muhalefet etmektedir. Bu da cemaatle birlikte hareket etmenin ne denli önemli, ayrılmanın ise ne denli tehlikeli olduğunu göstermektedir.

4. *"Hepiniz O'na yönelerek O'na karşı gelmekten sakının, namazı kılın; müşriklerden olmayın. Dinlerini parçalayan ve bölük bölük olanlardan (olmayın. Bunlardan) her fırka, kendilerinde olan ile böbürlenmektedir."*²³

Bu âyeti Taberî şöyle tefsir etmektedir: "Davet edildiği dine muhalif olan müşrikler gibi olmayın. Onlar dinlerini değiştirdiler, muhalefet ettiler, ayrılık çıkardılar ve Yahudiler, Hristiyanlar gibi bölünüp parçalandılar."²⁴

Birinci âyette müminlere hitap eden Allah (cc), dinlerini değiştiren, hakka muhalefet eden ve ayrılık çıkaran müşrik topluluk gibi olmaktan sakındıran bir ifade ile inananları bu konuda dikkatli olma noktasında ikaz etmektedir.

5. *"Dinlerini parça parça edip guruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur. Onların işi ancak Allah'a kalmıştır. Sonra Allah onlara yaptıklarını bildirecektir."*²⁵

Bu âyet kapsamına Hz. Peygamber'in (sav) gönderildiği dinden ayrılan müşrik, putperest, Yahudi, Hristiyan ve bid'at ehli olup sırat-ı müstakimden ayrılanların hepsi girmektedir. Onlar Hz. Peygamber'den, (sav) Hz. Peygamber de (sav) onlardan berîdir.²⁶

6. *"Allah dileseydi sizleri bir tek ümmet yapardı; fakat size verdiği (yol ve şeriat' larda) sizi denemek için (böyle yaptı). Öyleyse iyi işlerde birbirinizle yarışın."*

²² Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer b. Kesir, **Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm**, Dar Taybe, Beyrut 1999; II, 412

²³ Rum, 30/31

²⁴ Taberî, **Cami'u'l-Beyan**, XX, 100-101

²⁵ Enam, 6/159

²⁶ Taberî, **Cami'u'l-Beyan**, XII, 271

Hepinizin dönüşü Allah'adır. Artık size, üzerinde ayrılığa düştüğünüz şeyleri(n gerçek tarafını) O haber verecektir.”²⁷

C. KUR’ANDA CEMAAT İLE İLGİLİ KELİME VE KAVRAMLAR

Cemaat kavramı Kur’an’ı Kerim’de sarahaten geçmemektedir. Fakat topluluk anlamında kullanılan bazı kelimeler zikredilmektedir. Kur’an’ı Kerim’de “topluluk” anlamında kullanılan bazı kelimeler şunlardır:

1.Ferik

Ferik (فريق) “Ayırt edici bazı özelliklere sahip insanların oluşturmuş oldukları topluluk, insanlardan bir grup” anlamında kullanılır.²⁸ Kur’an’da otuz üç yerde geçmektedir. Buralardaki anlamları “grup, topluluk, kimseler” şeklindedir.²⁹

2. Fırka

Fırka (فرقة) kelimesi, ferik ile aynı anlamdadır. Kur’an-ı Kerim’de biri müzekker biri müennes olmak üzere iki yerde geçmektedir.³⁰ Sözlükte “bölüm, insan grubu, ayırma, topluluk, parti ve tümen” gibi anlamlara gelen fırka, terim olarak; İslâm fikir tarihinde siyasi düşünce veya itikadi telakkilere sahip bulunan mezhep anlamındaki düşünce akımı ve grupları demektir.³¹ Cemaat ile eş anlamlı kullanıldığı yerler az olmakla birlikte bu manasıyla zıt anlamlı olarakta kullanılmaktadır. Daha çok dar anlamda cemaat için kullanılmaktadır.

3.Fie

Fie (فئة), birbirine destek olup açıkça yardımlaşan insan topluluğu anlamına gelir.³² Kur’an’da on bir yerde geçmekte olup,³³ “açıkça birbirleriyle yardımlaşan

²⁷ Maide, 5/48

²⁸ İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab**, X, 300, Rağıb, **Müfredat**, s. 568

²⁹ Bkz. Muhammed Fuad Abdülbaki, **el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzı'l-Kur'ani'l-Kerim**, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, 1984; s. 627-628

³⁰ Tevbe, 9/122; Şuara 26/63

³¹ Karagöz, **Dini Kavramlar Sözlüğü**, s. 166

³² İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab**, I, 127, Rağıb, **Müfredat**, s. 558

³³ Bkz. Abdülbaki, **el-Mu'cemü'l-Müfehres**, s. 622

topluluk”³⁴ ve “destek olanlar, himaye edenler”³⁵ anlamında kullanılmıştır. Bazı kullanımlarıyla cemaat kelimesinin eş anlamlısıdır. Dar anlamda cemaati ifade eder.

4.Zümre

Zümre (زمرة), insanların oluşturduğu küçük çaplı bir grup, bir cemaat anlamına gelir. Çoğulu zümer’dir³⁶. Kur’an’da çoğul olarak iki yerde geçmekte olup, insanların topluluklar, gruplar halinde Cennet ve Cehennem’e girecekler anlamındadır.³⁷ Dar anlamda topluluğu ifade eder.

5.Taife

Taife (طائفة), asgari bir iki kişiden başlayıp azami bin kişiyi geçmeyen bir grup, topluluk, cemaat anlamında kullanılmaktadır.³⁸ Kur’an’da yirmiden fazla yerde geçmekte olup, “bazı insanlar, bir grup insan, küçük bir topluluk” anlamlarına gelir.³⁹ Daha çok dar anlamda cemaat için kullanılmaktadır.

6.Ümmet

Ümmet (أمة) kelimesinin temel anlamı “topluluk” tur. Bu topluluk canlı veya cansızlardan oluşabilecek olup kemmiyet olarak belirli bir sınırı yoktur.⁴⁰

Ümmet, terim olarak; “Kendilerine peygamber gönderilmiş topluluk,”⁴¹ “Bir peygambere tabi olanlar,”⁴² “Bir din etrafında toplanan topluluk,”⁴³ Buna göre Müslümanlara ümmet-i Muhammed denilmesi, onların Hz. Muhammed’in (sav) getirdiği din etrafında toplanmış olmaları sebebiyledir.⁴⁴

Ümmetin kök anlamının “bir şeye yönelmek (kast)” olduğunu söyleyen, buna göre bu anlamın dinî terminolojideki anlam olduğunu söyleyen İbn Manzur, ümmeti

³⁴ Âl-i Imran, 3/13, Enfal, 8/16

³⁵ Kehf, 18/13, Kasas, 28/81

³⁶ İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab**, IV, 329, Rağıb, **Müfredat**, s, 315

³⁷ Zümer, 39/71

³⁸ İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab**, IX, 226, Rağıb, **Müfredat**, s, 463

³⁹ Bkz. Abdülbaki, **el-Mu’cemü'l-Müfehres**, s. 530-531

⁴⁰ İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab**, XII, 27; Zebîdî, **Tacü'l-Arûs**, VIII, 189

⁴¹ Ebu Tahir Muhammed b. Yakub b. Muhammed eş-Şirazî el-Firûzâbâdî, **Besâiru Zevi't-Temyîz fi Letâifi'L-Kitabi'l-Aziz**, thk Muhammed Ali en-Neccar ve Abdülalîm et-Tahavî, 1996; I, 79

⁴² Taberî, **Câmi'u'l-Beyân**, XII, 6

⁴³ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, **Te'vilü Müşkili'l-Kur'an**, thk. Seyyid Ahmed Sakr, Beyrut 1981; s. 445.

⁴⁴ İbn Kuteybe, **Te'vilü Müşkili'l-Kur'an**, s. 445

“aynı maksada yönelen kimseler (insanlar topluluğu)” olarak açıklamaktadır.”⁴⁵
“Ümmet, öne düşen, çeşitli insan gruplarını toplayan, kendilerine uyulan bir topluluk demektir ki, hepsinin önünde de imam (önder) bulunur. Cemaat ile toplu halde kılınan namazlar, bu muntazam ve hayırlı sosyal tertibin görüntüsünü ifade eden, gözle görülür şeklidir.”⁴⁶

Bütün bu tanımlar tasnif edildiğinde, ümmet teriminin peygamber merkezli, gaye merkezli ve önder cemaat (ya da imam merkezli) olmak üzere üç ana başlık halinde tanımlandığı görülmektedir.⁴⁷

Kur’an’da ümmet kelimesi insanların oluşturduğu küçük veya büyük (grup, cemaat, toplum, millet gibi) insan topluluğu anlamlarında kullanılırken, bir kısım âyetlerde ise; canlılar topluluğu (cinler, hayvanlar), din (tutulan yol veya tabi olunan inanç), süre-zaman, lider-önder (üstün vasıflı kişi) anlamlarında kullanılmaktadır.⁴⁸

Ümmet kelimesi büyük cemaat kavramından kastedilen manayı en iyi karşılayan kelimedir.

7.Olumsuz cemaat anlamında kullanılan kelime ve kavramlar

Kur’an’ı Kerim’de “topluluk” anlamında olup, genellikle olumsuz topluluk anlamında kullanılan kelimeler de bulunmaktadır. Bunlar Mele’ (مَلَأَ), Usbe (عصبية), Raht (رهط), Şirzime (شردمة) gibi kelimelerdir. “Kur’an’da bahsedilen ilk cemaat Kureyş’tir” diyenler de olmuştur.⁴⁹

⁴⁵ İbn Manzur, **Lisanü’l-Arab**, XII, 27.

⁴⁶ YAZIR, **Hak Dini Kur’an Dili**, II, 1154-1155.

⁴⁷ Daha geniş bilgi için Bkz. Hasan Keskin, **Kur’an’da Ümmet Kavramı**, Rağbet Yay. İstanbul, 2003

⁴⁸ İbn Kuteybe, **Te’vil**, s. 445; Firuzâbâdî, **Besâir**, II, 79

⁴⁹ Rıdvan es-Seyyid, **İslâm’da Cemaatler Kavramı**, Endülüs Yay. I. bsk, 1991; s. 26

D.CEMAATİN KAPSAMI

Cemaat kavramını bu kapsam içerisine giren gruplar ve bu kapsama girmeyen gruplar olarak iki ayrı şekilde mütalâa edebiliriz.

1.”Cemaat” Kavramı Kapsamına Girenler

Cemaat kavramı ilk dönem âlimleri tarafından farklı anlamlarda kullanılmıştır. Bu kavramın kapsamına giren toplulukları şöyle sıralayabiliriz:

a.Sahabe-i Kiram

Cemaat ruhu ve şuuruna sahip örnek topluluğun sahabe topluluğu olduğu ifade edilmiştir. Tirmizî, cemaatle ilgili bir hadisi naklettikten sonra; Abdullah b. Mübarek’in (ö. 181/797) bu konudaki görüşünü nakletmiştir: Abdullah b. Mübarek’e; Gerçek Cemaat kimdir? diye sorulmuş; o da: Ebubekir ve Ömer’dir, demiştir.⁵⁰ Yani Hz. Ebubekir (ra) ve Hz. Ömer’in (ra) yolu, İslâm Cemaatinin yolu olmalıdır.

Şatıbî’ye (ö.790/1388) göre; Cemaat bizzat sahabe-i kiramın kendileridir. Çünkü onlar dini bu ümmete taşıyanlar, hak üzere kaim olup Allah (cc) ve Rasûlü’nün (sav) kendilerinden razı olduğu mümtaz bir topluluktur.

Şatıbî bu konuda şöyle demektedir: “Sahabe, dinin esaslarını dimdik ayakta tutanlar, onun direklerini sağlamca yerleştirenlerdir. Asla sapıklık üzere icma’ etmeyenlerdir. Bu durum onlardan başkaları hakkında gerçekleşmesi imkânsız bir şeydir.”⁵¹

b.İlim Ve Hidâyet Ehli, Müctehid Âlimler İle Onlara Tabi Olanlar

“Cemaat” kavramı bir başka görüşe göre; dinde ilim ve fıkıh erbabı, hadis ehli âlimler ile insanların kendilerine tabi olduğu, Kur’an ve Sünnet ile amel eden hidâyet rehberi kimselerdir. Bunlar Peygamber’e (sav) ve onun ilk cemaati olan ashabına uyan kimselerdir.⁵²

⁵⁰ Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, **es-Sünen**, thk. İbrahim Atva İvad, Daru’t-Türasi’l-Arabî, Beyrut, ts.; Fiten 7, hadis no: 2165. Tirmizî, hadis hakkında: Bu, *hasen sahih garib* hadistir, demiştir.

⁵¹ Ebû İshâk İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Gırnatî eş-Şatıbî, **el-İ’tisam**, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1995; s. 473

⁵² Şatıbî, **İ’tisam**, s. 472

Buharî (ö. 256/869) de cemaati “ilim ehli” diye açıklamıştır. *Sahih*’inin İ’tisam bölümünde; “Biz sizi vasat bir ümmet kıldık”⁵³ âyeti ve Hz.Peygamber’in (sav) “cemaat”ten ayrılmamayı emretmesi şeklinde bir bab başlığı kullanmıştır..

İbn Hacer (ö.852/1449), Buharî’nin bu sözünü şöyle açıklamaktadır: “Buharî, bu ifadesiyle sözü edilen cemaat’ten maksadın, şer’i ilim ehli kimseler olduklarını bildirmektedir.”⁵⁴

Tirmizî (ö.320/932) ise, “İlim ehline göre cemaat, fıkıh, ilim ve hadis ehlidir,” demiştir.⁵⁵

c.Hak Üzere Toplananlar, Ayrılıp Dağılmayanlar

Bu anlamıyla cemaat, müslümanların genelini ilgilendiren işlerde ve müslümanların maslahatını gerektiren işlerde bir ve beraber hareket etmeleridir.

Nitekim “Cemaat rahmettir, tefrika ise azaptır.”⁵⁶ “Cemaate sınıksız sarılıңыз. Tefrikadan uzak durunuz. Çünkü tek başına kalanın arkadaşı şeytandır. Şeytan iki kişiden uzaktır. Kim cennetin bolluk ve rahatlığını, genişliğini arzu ediyorsa, o cemaate sıkı sıkıya bağlı kalsın,”⁵⁷ hadis-i şeriflerden müslümanların birlikte hareket etmelerinin rahmet ve kurtuluşa, ayrılıp parçalanmalarının ise azap ve felâkete sebep olacağı anlaşılmaktadır.

d.Sevad-ı A’zam

Sevad-ı A’zam (السواد الأعظم), en büyük müslüman topluluğu anlamındadır. Bu ifade ile bütün dünya müslümanları tek bir cemaat olarak kabul edilmektedir.

Şatıbî, cemaat kavramı ile ilgili beş farklı mana olduğunu ifade etmekte; cemaat kavramının ilk manasının “Sevad-ı A’zam” (en büyük müslüman topluluğu) olduğunu, kurtuluşa eren firkanın bunlar ve bunlara tabi olanlar olduğunu, bu topluluğa muhalif olanların cahiliye ölümü üzere öleceğini, muhalefetin ister şer’i bir

⁵³ Bakara, 2/143

⁵⁴ Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, **Fethu’l-Barî bi-Şerhi Sahih’i-l-Buharî**, Daru’l- Marife, Beyrut, 1379; XIII, 316

⁵⁵ Tirmizî, Fiten 7, hadis no: 2165. Tirmizî, hadis hakkında: Bu, *hasen sahih garib* hadistir, demiştir.

⁵⁶ Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybanî, **el-Müsned**, nşr. Şuayb el-Arnaut vd. Beyrut, 1998; IV, 278

⁵⁷ Tirmizî, Fiten, 7, hadis no: 2165. Tirmizî, hadis hakkında: Bu, *hasen sahih garib* hadistir, demiştir.

meselede olsun, isterse sevad-ı a'zâmın imam ve sultanlarına muhalefet noktasında olsun hiçbir farkının olmadığını beyan etmektedir.⁵⁸ Bu görüşüne delil olarak şu hadisleri zikretmektedir:

“Her kim emirinden hoşuna gitmeyen bir şey görürse, sabretsin (isyan etmesin). Çünkü her kim İslâm cemaatinden bir karış ayrılırsa, cahiliye ölümüyle ölür”.⁵⁹,

Hız. Huzeyfe'nin (ra) fitne zamanında nasıl hareket etmesi gerektiğini sorduğunda Rasûlullah (sav) ; “Müslümanların cemaatine ve imamlarına tabi ol”⁶⁰

“Size ashabımı, sonra onların peşinden gelenleri, sonra da onların peşinden gelenlerin yolunu tavsiye ederim. Bunlardan sonraki nesillerde yalan yayılacaktır. O derece ki kendisinden yemin etmesi istenmediği halde insanlar yemin edecekler, şahitlikleri istenmediği halde insanlar yalan şahitliği yapacaklardır. Dikkat edin bir erkek bir kadınla tek başına kalmayın; aksi takdirde üçüncüleri şeytandır. İslâm cemaatinden ayrılmayın, ayrılıklardan sakının. Çünkü şeytan tek kişiyle beraberdir, iki kişiden uzaktır. Kim Cennetin en güzel yerlerini arzu ederse, İslâm cemaatinden ayrılsın. Kimi, yaptığı iyilik sevindiriyor ve kötülükleri de üzüyorsa o kimse mümindir.”⁶¹

“Şüphesiz benim ümmetim dalalet üzerine (birleşmez). Bu itibarla siz (ümmetim arasında) bir ihtilaf gördüğünüz zaman büyük müslüman topluluğundan ayrılmayınız.”⁶²

“Kim cemaatten bir karış ayrılırsa İslâm bağına boynundan çıkarmış olur ancak cemaate tekrar dönerse o zaman başka.”⁶³

⁵⁸ Şatıbî, **İ'tisam**, s. 470-471

⁵⁹ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buharî, **es-Sahîh**, nşr. Abdülmelik Mücahid, Riyad, 1999, Fiten 2, hadis no: 6646, Ahkâm 4, hadis no: 6724; Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî, **es-Sahîh**, Riyad 2001, İmare 13, hadis no: 1849

⁶⁰ Buharî, Fiten, 11, hadis no: 6673, Müslim, İmare, hadis no: 1847

⁶¹ Tirmizî, Fiten, 7, hadis no: 2165. Tirmizî, hadis hakkında: Bu, *hasen sahih garib* hadistir, demiştir.

⁶² Tirmizî, Fiten, 7, hadis no: 2167; Muhammed b. Yezid b. Mace el-Kazvîni, **es-Sünen**, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, ts., Fiten, 8, hadis no: 3950. Tirmizî'ye göre; *bu vechiyle garib* bir hadistir. Busîri'ye göre *zayıf* bir hadistir. (Ahmed b. Ebîbekr el-Kinanî el-Busîrî, **Misbahu'z-Züccâce fi Zevâidi İbn Mace**, nşr. Kemal Yusuf Hût, Daru'l-Cenan, Beyrut, 1986, II, 289)

⁶³ Tirmizî, Emsal, 3, hadis no: 2863. Tirmizî, hadis hakkında: Bu, *hasen sahih garib* hadistir, demiştir.

e.Ehlü'l- Hall ve'l-Akd

Cemaat terimi; Ehlü'l- hall ve'l-akd (أهل الحل والعقد) adı verilen ilim adamları, emirler, valiler, hakimler ve toplumun ileri gelenlerinin tamamının yahut bunların bir kısmının müslüman topluma ait bir iş ve konu etrafında ittifak etmeleri anlamında da kullanılmıştır.⁶⁴

İbn Hacer, bu konuda İbn- Battal (ö.449/1057)'in şu sözünü nakletmektedir: “Cemaatten maksat, her dönemin hal ve akd ehlidir.”⁶⁵

f.Bir Emir Etrafında Toplanan Müslümanlar

İbn Cerir et-Taberî (ö.310/923)'ye göre; Hz. Peygamber (sav) müslümanların başlarındaki emir, idareciye bağlı kalmalarını emretmiş, ümmetin başlarına geçirme hususunda ittifak ettikleri idareciye itaatsizliği yasaklamıştır.⁶⁶

Şatbî, Taberî'nin tercih ettiği bu görüşü zikrettikten sonra bunun geniş açıklamasına yer verir ve son noktada şöyle der:

“Cemaat, Kur'an ve Sünnet'e uygun davranan imam, emir etrafında döner durur. Bu ise şunu açıkça göstermektedir ki, sünnet olmayan bir husus üzerinde toplanmak hadislerde ele alınan cemaat kapsamının dışına çıkmaktadır. Hariciler ve o durumda olanlar gibi.”⁶⁷

g.Ehl-i Sünnet

Cemaat, sünnet çerçevesinde toplanan, sünneti tamamıyla kabul eden, hakkın ve hakkı temsil eden imamların etrafında toplanan kimselerdir. Bu yüzden onlar “Ehl-i Sünnet” tabiri ile ifade edilmişlerdir.

Sözlükte “manevi alanda çizilen yolu benimseyenler” anlamına gelen Ehl-i sünnet (أهل السنة) tamlaması Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat (أهل السنة والجماعة) ifadesinin kısaltılmış şeklidir.

Şatbî'ye göre; Buradaki sünnetten maksat, dini tebliğ ve beyan etmekle görevli bulunan Hz. Peygamber'in (sav) İslâm'ın temel konularını anlama ve

⁶⁴ Nasır b. Abdülkerim, **Sünnet ve Cemaat Kavramı**, çev. Beşir Eryarsoy, Guraba Yay. İstanbul, s.24

⁶⁵ İbn Hacer, **Fethu'l-Barî**, XIII, 216

⁶⁶ Şatbî, **İ'tisam**, II, 474

⁶⁷ Şatbî, **İ'tisam**, II, 475

benimseme tarzıdır. Cemaat kavramı, her devirdeki müslümanların en büyük çoğunluğu (sevad-ı a'zam) ve müctehid âlimler gibi farklı şekillerde yorumlanmışsa da vahyin ilk muhatapları olup inanç, ibadet, hukuk ve ahlak cepheleriyle İslâm'ı bir bütün olarak sonraki nesillere aktaran ashab-ı kiram cemaati anlamına geldiği yolundaki görüş tercih edilmiştir.⁶⁸

Ehl-i Sünnet tabiri Kur'an'da geçmemektedir. Erken dönem hadis kaynaklarında “sünnet” ve “cemaat” kelimeleri görülmekte, ancak “Ehl-i Sünnet” kavramına rastlanmamaktadır.

Günümüze ulaşan kaynaklar içinde ehl-i sünnet tabirine yer veren en eski eser, Ahmed b. Hanbel' e atfedilen *er-Redd ale'z-zenadika ve'l-Cehmiyye*'dir.⁶⁹ Onu Darimî'nin *es-Sünen*'i,⁷⁰ Müslim'in *el-Camiu's-sahih*'i,⁷¹ İbn Şazan en-Nisaburi'nin *el-İzah* 'ı,⁷² ve İbn Kuteybe'nin *el-İhtilaf fil-lafz*'i,⁷³ takip eder. Bu bilgiler, Ehl-i sünnet'in hicrî III. (miladî IX.) yüzyılda itikadî bir mezhep olarak teşekkül ettiğini, başka bir deyişle ehl-i bid'at'ın zuhurundan sonra muhafazakar çoğunluğun bu isimle anılmaya başlandığını kanıtlar.⁷⁴

Yeni araştırmalara göre ehl-i Sünnet ve'l-cemaat'in başlangıcı ilk siyasi görüş ayrılıklarına dayanmaktadır. Zira ilk halifenin belirlenmesi sırasında yapılan tartışmalar bir tarafa bırakılırsa üçüncü halifenin şehit edilmesine kadar geçen sürede müslümanlar arasında kayda değer bir siyasi ve itikadî ihtilaf çıkmamıştır.

Hiz. Ali'nin(ra) (ö.40/661) hilafeti döneminde Muaviye (ra) (ö.60/680) ve onu destekleyenlerce başlatılan siyasi mücadeleler, müslümanların savaşlarda birbirlerini öldürmeleri sonucunu doğurmuş, buna bağlı olarak iman-küfür sınırı, kader, büyük günah işleyenlerin dini durumu gibi meseleler zihinleri meşgul etmeye başlamıştır. Diğer taraftan Şia'nın ilk üç halifeyi gayri meşru sayması da başka tartışmaları gündeme getirmiştir. Bu hususlar dikkate alınarak ehl-i sünnet ve'l-cemaat tabirinde

⁶⁸ Şatıbî, *İ'tisam*, II, 258-265

⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, *er-Redd ale'z-Zenâdika ve'l-Cehmiyye*, Matbaatu's-Selefiyye, thk. Hasan Raşid, Kahire, 1393; s. 96

⁷⁰ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl ed-Dârimî, *es-Sünen*, nşr. ve çev. Abdullah Aydınlı, Madve Yay. 1994; “Mukaddime”, 23

⁷¹ Müslim, “Mukaddime”, 1

⁷² Ebû Muhammed Fazl b. Şâzân b. Halîl el-Ezdi en-Nisâbüri, *el-İzah*, Beyrut, 1999; s. 93-94

⁷³ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *el-İhtilaf fi'l-Lafz*, Kahire, 2001; s. 67-68

⁷⁴ **DİA**, “*Ehl-i Sünnet*”, X, 525-530.

yer alan “sünnet” ashabin yaygın telakkisi, “cemaat” de müslüman çoğunluğun siyasi temayülü şeklinde yorumlanmıştır.⁷⁵ Özellikle cemaat kavramının Muaviye tarafından ortaya konulduğu ve Hz. Hasan'ın hilafetten çekildiği 41/661. yıla “cemaat yılı” denildiği nakledilmektedir.⁷⁶

Yine bu terimin, ilk kez her ikisi aynı yılda vefat eden Hasan el-Basri (ö.110/728)⁷⁷ veya Muhammed b. Sirin (ö. 110/728) ⁷⁸ tarafından kullanıldığı söylenmektedir.

Sonuç olarak; gerek şer’i naslardan gerekse ilim adamlarının nakledilen sözlerinden anlaşıldığına göre; “cemaat” kelimesinin şer’i kavramı; ehl-i sünnet, sünnete tabi olanlar, ehl-i hak ve kurtuluşa eren fırka (fırka-ı naciye) dir. Bunlar da Sahabe ile onlara en güzel şekilde uyan hidayet imamları, dinde fıkıh ve ilim ehli ile kıyamet gününe kadar onlara tabi olup onların izinden gidecek olanlar şeklinde yorumlanmaktadır.

2. “Cemaat” Kavramı Kapsamına Girmeyenler

Lügat ve ıstılah anlamları itibarıyla cemaat kavramı içerisinde değerlendirilmesi gerektiği düşünülen ancak bir topluluk olmakla birlikte şer’i naslarda kastedilen cemaat kavramı kapsamında değerlendirilemeyecek topluluklar da bulunmaktadır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

a.Ehl-i Bid’at

Dinde olmayan, din adına uydurulan şeyler çıkartıp, nassı terk edip heva ve hevesine göre hareket edenlerdir.⁷⁹ Nitekim Hz. Peygamber (sav): “Sözlerin en doğrusu Allah’ın kitabıdır, yolların en hayırlısı Muhammed’in (sav) yoludur. İşlerin en şerlisi dinde olmayanın din adına uydurulmasıdır. Dine sonradan sokulan her şey bidat’tır, her bidat dalalettir ve her dalalet ateştedir.”⁸⁰ “Yolun en faziletlisi

⁷⁵ DİA, “Ehl-i Sünnet”, X 525-530.

⁷⁶ Hasan b. Ebi’l-Hasen el-Basrî, *Resâilü’l-Adl ve’t-Tevhid*, Kahire, 1971; I, 88-89, 92-93.

⁷⁷ Yusuf Şevki Yavuz, *Ehl-i Sünnet-Ehl-i Bid’at Kavramları*, İstanbul, 1995; s. 7.

⁷⁸ Müslim, *Mukaddime*, I, 15

⁷⁹ Şatibî, *İ’tisâm*, II, 176

⁸⁰ Müslim, *Cuma*, 13, hadis no: 867

Muhammed'in (sav) yoludur. En kötü iş ise sonradan icat edilendir. Her bid'at dalalettir."⁸¹ buyurmaktadır.

Şia, hariciler, kaderiye, mutezile, cehmiye, vb akımlar ehl-i bid'at olarak kabul edilir.

Hz. Peygamber'in (sav) yetmiş üç fırka hadisinde⁸² zikrettiği, kendisinin ve ashabının yolu olan "cemaat" dışında kalanların cehennem ile tehdit edilmesi bu ve benzeri grup ve akımların nicelik olarak "cemaat" olsalar da nitelik olarak "cemaat" kavramının dışında kalacakları anlaşılmaktadır.⁸³

b.İslâm'ın dışında "cemaat" diye adlandırılanlar.

Bu gün dünya üzerinde adı cemaat olup İslâm ve Kur'an'la alakası olmayan birçok topluluklar vardır ki, bunlar tanım olarak cemaat diye tanımlansa da konumuzun dışında kalmaktadırlar. (Musevî cemaati, Ermenî cemaati gibi)

II.İSLÂM'DA CEMAAT

A.CEMAAT OLMANIN ÖNEMİ

İslâm ümmetinin cemaatler teşkil etmesinin tarihi, İslâm tarihiyle özdeştir. İslâm tarihine baktığımızda Hicret'ten sonra yapılan ilk sözleşmenin (Medine Vesikası) birinci maddesinde bunu görebiliyoruz.⁸⁴

Yine yapılan ilk binanın müslümanların her an cem' olabileceği bir mescid (Mescid-i Nebevi) inşası olması ve Mekke'li Muhacirlerle Medine'li Ensar arasında kardeşlik (muâhat) kurulması da cemaat olmayı önemli kılan uygulamalardandır.

Düşünme yeteneğinden sonra insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerden birisi hiç kuşku yok ki, onun toplum halinde yaşama zorunluluğudur.⁸⁵ İnsan toplum halinde, bir ve beraber yaşamak zorunda olduğuna göre, bu birlikteliğin

⁸¹ Buhârî, İ'tisam, 2, hadis no: 6849

⁸² İbn Mace, Fiten 17, hadis no: 3992. Busîrî'ye göre, isnadında söz vardır. Ebu Davud ve Tirmizî'nin *Sünen*'lerinde hadisın şahidleri vardır. (**Misbahu'z-Züçâce**: 2/296) Yani hadis *hasen li-gayrihi* derecesindedir.

⁸³ Bkz. Cemaat kavramına girenler, s. 13-18, Burada alimlerin cemaatten anladıkları manalar içinde "ehl-i bidat" bulunmamaktadır.

⁸⁴ Muhammed Hamidullah, **Mecmu'atü'l-Vesaiki's-Siyasiyye**, Beyrut 1987; s. 59.

⁸⁵ Halil Çiçek, **Farklı Kültürlerin Bir Arada Yaşama Formülü**, Nesil Yay. İstanbul, 1998, s.9

sağlıklı ve tarafları memnun edecek bir nizam ve esasa dayanması gerekmektedir. Bu esas İslâm'a göre "Kuran" ve "Sünnet" tir. Zira bu iki temele dayanarak yaşanan asr-ı saadet örneği, ideal toplumun nasıl olması gerektiğini göstermiş ve İslâm tarihinin en şerefli sayfalarında yerini almıştır.

Hiz. Ömer'e (ra) göre; Gerçek İslâm ancak cemaatle yaşanabilir. İslâm cemaatsiz, cemaat İslâm'sız olmaz. Siyaset, feraset ve basiret örneği Hiz. Ömer (ra) bu gerçeği şöyle ifade etmiştir: "İslâm, İslâm olmaz, cemaat olmadıkça.. Cemaat, cemaat olmaz, emiri olmadıkça.. Emir, emir olmaz kendisine itaat edilmedikçe.." ⁸⁶

Bir başka ifadeyle Hiz. Ömer (ra) şöyle demektedir: Sözü dinlenen bir başkan etrafında toplanan şuurlu bir cemaat olmadıkça; gerçek İslâm'dan söz edemezsiniz.

Allah, (cc) bu ümmet için gerekli bütün kanunları, kuralları, ilkeleri belirlemiştir. İnsanlar bu ilahî kural ve kanunlara uyup itaat ettiği oranda ümmet şuurunu elde ederek bir ve beraber olup dimdik ayakta kalacak, varlıklarını sürdürebilecekler, bu ilahî ilkelere uymayıp, bölünüp parçalanmaları halinde ise tarihin unutulmuş sayfalarına gömüleceklerdir.

Bugün, ümmetin yaşadığı en büyük problemler arasında, fertlerden ailelere, ailelerden kabile, kavim ve toplumlara kadar bu ilahî ilkeler etrafında birleşip cemaatleşmemek ve kaynaşamamak gelmektedir. Tarihimize baktığımızda sağlıklı ve ideal bir toplumun, fertleri sağlam paydalarda birleşen cemaatlerden oluştuğunu müşahade etmekteyiz. Günde beş vakit namazla camilerde cemaatleşmenin, Cuma günleri de geniş katılımlı cemaatleri oluşturmanın, nihayet hac ve bayram günlerinde bütün ümmeti aynı çatı altında ve cemaatte birleştirmenin gayesi, bütün müslümanlara cemaat bilinci vermektir.

Bugün, çağdaş dünya emperyalizminin, İslâm ve müslümanlara karşı uyguladığı baskı ve ezme politikasını iflas ettirmenin, İslâm ve müslümanın izzetini korumanın, sağlıklı bir İslâmî birliğin kurulmasına bağlı olmasından geçtiği şüphesizdir.

⁸⁶ Dârimî, **Sünen**, Mukaddime, 26, hadis no: 257; Ebu Ömer Yusuf b. Abdilberr, **Camîu Beyani'l-İlm ve Fadlihî**, thk Ebi'l-Eşbal ez-Züheyri, Dar İbnü'l-Cevzi, Demmam, 1433/2012; I, 241, hadis no 326. Hadisin senesinde Safvan b. Rüstüm vardır. Safvan, mechul bir ravidir. (İbn Hacer, **Lisanü'l-Mizan**, IV, 321) Buna göre hadis zayıftır. Ancak hadis şahidleriyle *hasen li-gayrihi* derecesindedir.

Yine bugün İslâm ülkelerinin ve milletlerinin kan ve gözyaşı ile dolu acıklı hali, cemaat olamayıp birleşmemekten, ayrıştıran konu ve konumları terk etmemekten kaynaklanmaktadır. Küfrün tek millet olduğunu çok net bir ifade ile dillendirirken, İslâm'ın tek millet olduğunu değil, olması gerektiğini sürekli tekrarlayan, dilek ve temenni kabilinden kulağa hoş gelen bazı nutuklar atılmaktadır.

Modern dünya ülkeleri ve milletleri çok farklı isimlerle, dünyalık ve menfaat kaygısı ile birçok birlikler oluşturarak, teşkilat ve kuruluşlar etrafında toplanarak, müslüman ülke ve milletleri ezmeye, baskı altında tutmaya, sömürmeye çalışırken, ezilen ve sömürülen müslüman devletler ve milletler bu durum karşısında aynı birlik ve beraberlik duruşunu sergileyememektedir.

Bu durum cemaatleşmenin, birlik ve beraberliğin önemini, güncel değerini ortaya koymakta tefrikanın, bölünüp parçalanmanın dağılmanın tehlikeli sonuçlarını açıkça göstermektedir. Dolayısıyla Kur'anî ve Nebevî açıdan cemaat ve tefrika konusu sosyal, kültürel, akademik açıdan ciddi bir şekilde yeniden ve bütün yönleri ile ele alınması gerekmektedir.

Cemaat ve tefrika konusunda tarihi ve coğrafyayı aşan evrensel boyuttaki mesajları ve tavsiyeleri ile Peygamberimiz'in (sav) asırlar öncesinden işaret ettiği gerçekler günümüzde olduğu gibi gelecekte de bizlere yol ve yön göstermeye devam edecektir.

Cemaat, şuurlu bir birlikteliktir. Kuru kalabalık, yani kitle değildir. Kitle, şartların bir araya getirdiği kalabalıktır, Yolu ve hedefi belli değildir. Asgari müşterekleri bile ortada yoktur. Belki bir çıkarın, belki etkili bir rüzgârın, belki gözü açık bir provakatör veya propagandacının bir araya topladığı bir topluluktur.

Cemaat; rastgele, tesadüfen veya şartların bir araya getirdiği insan topluluğu değildir. Cemaat fertleri de yaptığını bilmeyen, hangi şartlar altında bir araya geldiğinden habersiz ve şuursuz kimseler değildir. Cemaat, başına buyruk hareket edip tefrikaya sebep olmak değil, aksine, birlik ve beraberlik şuuruna ve ümmet ruhuna uygun davranarak aynı gaye ve idealleri paylaşmak ve o ideallere uygun tavır ve tutum sergilemektir.

Bir topluluğun "cemaat" adını alabilmesi için, o topluluğun belli bir fikir etrafında, belli bir hedefe gitmek üzere bir araya gelmesi, belli ilkelere bağlı olması

ve başlarında cemaat ile özdeşleşmiş, aynı amaca bağlı, işin ehli bir imamın (önderin) bulunması gerekir.

Gerek Kur'an, gerekse Sünnet, müminlerin birlik ve beraberlik içinde bulunmasına büyük bir hassasiyet göstermekte, birlik ve beraberliğin kaybedilmesi halinde ortaya nasıl bir manzara çıkacağını çarpıcı ifadelerle dikkatlerimize sunmaktadır.

Cemaat kavramı, bir lider etrafında toplanarak inanç birliği, görüş birliği, ufuk birliği, vizyon birliği, gaye birliği, hizmet birliği ve metot birliği bulunan insanlardan oluşabilir.

İnsanların ferden yapabilecekleri ibadetler ve işler için toplanmaları, bir araya gelmeleri gerekmemektedir. Birlikte yapmaları gereken ibadet ve işler için toplanmaları, bir ve beraber olmaları gerekmektedir. O zaman amacı ve inancı ortak olan, hedefleri ve metotları bir olan aynı gemi ile aynı güzergâha gitmeyi hedefleyen bir topluluk ancak cemaat kavramının içeriğini doldurabilecektir.

Aynı zamanda bu birliği devam ettirmek çıkarıcılık, nefsi arzu ve istekler, taassup, mezhepçilik, hizipçilik gibi ayrıştırıcı unsurlardan kaçınmakla mümkün olabilir.

Bugün dünya geneline baktığımızda küçük topluluklardan tutun da en büyük topluluklara kadar herkes birleşip dirileşerek ayakta kalmaya, yaşamaya çalışmaktadır. Aynı ülkedeki eyaletler birleşik devlet oluşturup aynı zamanda dünya genelinde bazı birleşmelere giderek daha güçlü bir pozisyon elde etmeye çalışmaktadır. Aynı kıtadaki devletler aynı şekilde birlik halinde hareket ederek dünya siyasetine yön vermeye çalışmaktadır. Derneklerin federasyon, şirketlerin holding çatısı altında birleşmeleri birlik ve beraberliğin önemini ve etkin gücünü göstermektedir.

Dünyanın siyasi, sosyal ve ekonomik birliklere önem verdiği günümüzde müslümanların gönül birliğini bile kuramamaları, Kur'an ve Sünnetin ana mesajına aykırıdır. İki kişi ile dahi olsa namazların cemaatle kılınmasının emredilmesi, yolculukta üç kişi olduğunda içlerinden birinin "Emir" olarak belirlenmesinin emredilmesi; cemaate, birlik ve beraberliğe verilen önemi açıkça göstermektedir.

Hz. Peygamber'in (sav) yaşadığı asr-ı saadet döneminden, sünnetinden ve sahabe-i kirama yansıttığı örnek hayatından anlaşılıyor ki, müslümanlar cemaat halinde, birbirlerine destek vererek yaşamaları ve bu şekilde hareket ederek inançlarını, ibadetlerini, ahlak, kültür, aile ve nesillerini muhafaza etmeleri gerekmektedir.

Hz. Peygamber'in (sav) henüz genç yaşlarda, Mekke'de haksızlık ve zulüm üzerine bina edilmiş toplum düzenini sağlamak ve zulüm ve haksızlığa uğrayanların haklarını aramak için kurulmuş olan "*Hilfu'l-Fudul*" (Erdemliler ittifakı) cemiyetine katılması, onun peygamber olmadan önce de toplum düzeni konusuna bakış açısını anlamamız bakımından önemli bir hadisedir.

İslâm tarihine baktığımızda hicretten sonra yapılan ilk sözleşme olan Medine Sözleşmesi'nin ilk maddelerinde bunu görebiliyoruz.

İlk maddede; "Bu deklarasyon, Allah'ın (cc) Rasûlü Muhammed (sav) tarafından Kureyş, Yesrib/Medine müslümanları ve bunlara tabi olanlarla, onlara sonradan katılanlar ve onlarla birlikte savaş ve savunmayı taahhüt edenler arasında düzenlenmiş bir vesikadır."⁸⁷ ifadesi; İkinci maddede ise; "Bu vesikayı deklare edenler, diğer insanlardan ayrı bir ümmet (topluluk) teşkil ederler."⁸⁸ (انهم امة واحدة من دون الناس) ifadesi yer almaktadır. Hz. Peygamber (sav) daha işin başında birlik olmanın, cemaat olmanın ne kadar önemli olduğunu bütün zamanlar için geçerli olacak şekilde ifade etmişlerdir.

Yine yapılan ilk binanın müslümanların her an cem olabileceği bir mescit (Mescid-i Nebevi) olması da cemaat olmayı vurgulayan uygulamalardandır.

Hadis-i şeriflere göz attığımızda; Hz. Huzeyfe'ye (ra) fitne ve kargaşa dönemlerinde nasıl hareket edilmesi gerektiği sorulduğunda: "İslâm cemaatine tabi ol ve onların devlet başkanlarına itaat et."⁸⁹ buyurduğunu görmekteyiz. "Müslümanların cemaatinden ayrılmayın. Çünkü İslâm cemaatinin duası, müslümanları korur ve kuşatır."⁹⁰ "Şüphesiz benim ümmetim dalalet üzerine

⁸⁷ Hamidullah, *Mecmu'atü'l-Vesâik*, s.59

⁸⁸ a.g.e.

⁸⁹ Buharî, Fiten 11, hadis no: 6673; Müslim, İmare 13, hadis no: 1847.

⁹⁰ İbn Mace, Menasik 76, hadis no: 3056, Busîrî'ye göre; hadisin isnadında Muhammed b. İshak vardır, müdellis olup an'ane ile rivayet etmiştir. Ancak hadis şahidleriyle sahihtir. (Busîrî, *Misbahu'z-Zücâce*: II,143)

(birleşmez). Bu itibarla siz (ümmetim arasında) bir ihtilaf gördüğünüz zaman büyük müslüman topluluğundan ayrılmayınız.”⁹¹ “Allah’ın yardımı cemaatle beraberdir.”⁹² “Allah benim ümmetimi veya Muhammed ümmetini- sapıklık üzerine bir araya getirmeyecektir. Allah’ın yardımı cemaatle beraberdir. Her kim cemaatten ayrılırsa Cehenneme ayrılmış olur.”⁹³

“Benden sonra çok fesat çıkacak, çok kötülükler olacaktır. Kimin cemaatten ayrıldığını (İslâm cemaatine karşı geldiğini) veya Muhammed ümmetinin düzenini bozmak istediğini görürseniz kim olursa olsun öldürün. Zira Allah’ın yardımı cemaat üzerinedir. Şeytan, İslâm cemaatinden ayrılanla beraber koşar.”⁹⁴ . “Her kim emirinden hoşuna gitmeyen bir şey görürse, sabretsin (isyan etmesin). Çünkü her kim İslâm cemaatinden bir karış ayrılırsa, cahiliye ölümüyle ölür”⁹⁵ “Her kim (İslâm) cemaatinden bir karış kadar uzaklaşırsa (o kimse) boynundan İslâm boyunduruğunu çıkarmış olur.”⁹⁶ “İsrail oğulları yetmiş bir fırkaya ayrıldı. Benim ümmetim de şüphesiz, yetmiş iki fırkaya ayrılacaktır. Bunların hepsi ateştedir. Yalnız bir fırka ateşte değildir. O da (Sahabenin yolunda olan) cemaattir.”⁹⁷

Bu ve bu manayı destekler mahiyette rivayet edilen hadisler, Hz. Peygamber’in (sav) cemaat konusuna bakışını tam manasıyla ifade etmektedir.

Ayrıca gerek sahabe-i kiramdan gerekse onlardan sonra gelen âlimlerden cemaat ve tefrika konusunda güzel sözler ifadeler nakledilmektedir.

Biri Abdullah b. Ömer’e (ö.74/694) ilimden sorduğu bir mektup yazmış; İbn Ömer de ona şöyle cevap vermiştir: Sen bana ilmi bir mesele soruyorsun. İlim benim sana yazacaklarımdan çok daha büyük ve değerlidir. Fakat gücün yeterse sen müslümanların kanlarının sorumluluğu üzerinde olmadan, mallarından midesi temiz,

⁹¹ Tirmizî, Fiten 7, hadis no: 2167; İbn Mace, Fiten, 8, hadis no: 3950. Tirmizî’ye göre; *bu vechiyle garib* bir hadistir. Busîri’ye göre zayıf bir hadistir. (**Misbahu’z-Zücâce**: II, 289)

⁹² Tirmizî: Fiten 7 Hadis no: 2166. Tirmizî’ye göre; hasen garib hadistir.

⁹³ Tirmizî: Fiten 7, hadis no: 2167. Tirmizî’ye göre; *bu vechiyle garib* bir hadistir.

⁹⁴ Müslim, İmare 14, hadis no: 1852; Nesaî, Tahrimu’d-Dem 6, hadis no: 4020

⁹⁵ Buharî: Fiten 2, hadis no: 6646, Ahkâm 4, Hadis no:6724; Müslim, İmare 13, hadis no:1849

⁹⁶ Ebu Davud Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistanî, **es-Sünen**, nşr. İzzet Abdüdeaaas, Humus, 1969, Sünnet, 30, hadis no: 4758

⁹⁷ İbn Mace, Fiten 17, hadis no: 3992. Busîri’ye göre, isnadında söz vardır. Ebu Davud ve Tirmizî’nin *Sünen*’lerinde hadisın şahidleri vardır. (**Misbahu’z-Zücâce**: 2/296) Yani hadis, *hasen li-gayrihi* derecesindedir.

ırzlarından dilini korumuş, cemaatinden ayrılmamış bir şekilde Allah'(cc)a kavuşabilirsen bunu yap.⁹⁸

Tabiînin büyüklerinden Süveyd bin Gafele (ö.81/701) anlatıyor: Hz. Ömer (ra) bana dedi ki: “Ya Eba Ümeyye!.. Bilmiyorum belki bu seneden sonra bir daha karşılaşamayız. Kulağı kesik Habeş’li bir köle bile başına emir tayin edilse, onu dinle ve itaat et. Sana vursa sabret. Bir şeylerden seni mahrum etse yine sabret. Eğer sana dininden taviz vermeyi emrederse; “Seni dinler ve sana itaat ederim. Ama kanım dinim için akar,” de ve cemaattan ayrılma.”⁹⁹

Selim bin Esved (ö.82/702) anlatıyor: Sahabeden Ebu Mesud el-Ensari (ra)’nin yanına gitmiştik. Ona bize tavsiyede bulunmasını istedik. O şöyle dedi: Size Allah’tan sakınmamızı ve Muhammed (sav) cemaatine sarılmanızı tavsiye ediyorum. Çünkü Allah bu topluluğu asla sapıklık üzerine bir araya getirmeyecektir. Muhakkak Allah’ın dini tektir. Onun dininde çeşitlilikten sakının. Allah’tan korkun. Facir bir kimseden kurtuluncaya kadar veya iyi bir idareci gelinceye kadar sabredin.¹⁰⁰

Said b. Cübeyr (ö.95/713) Tâ-hâ suresinin 82. âyetindeki (الْمُتَّقِينَ) kelimesini; ehl-i sünnet ve’l-cemaat’tan olmak anlamında tefsir etmiştir.¹⁰¹

Evzai (ö.157/774) diyor ki: Peygamber (sav) ve ona en güzel şekilde tabi olanlar beş haslet üzeredirler; Cemaatten ayrılmazlar, Sünnete tabi olurlar, Mescitleri imar ederler, Kur’an okurlar, Allah yolunda cihat ederler.

Tabiîn âlimlerinden Sabit bin Aclan anlatıyor: Ben Enes b. Malik, Said b. Müseyyeb, Hasan el-Basri, Said b. Cübeyr, İbrahim en-Nehai, Ata b. Ebi Rabah, Tavus, Mücahid, Abdullah b. Ebi Melike, Zühri, Mekhul, Kasım Ebu Abdurrahman, Ata Horasani, Sabit el-Bünanî, Hakem b. Utbe, Eyüp Sahtiyani, Hammad, Muhammed b. Sirin, Eba Amir, Yezid er-Rakkaşi, Süleyman bin Musa ile görüştim.

⁹⁸ Ebu'l-Kasım Ali b. el-Hasan b. Hibetullah b. Asâkir ed-Dimaşkî eş-Şafî, **Tarihu Medineti Dimaşk**, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1995, XXXXXII, 256

⁹⁹ Ebu Bekir Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Ebi Şeybe, **Kitabu'l-Musannef fi'l-Ehadîs ve'l-Âsar**, nşr. Kemal Yusuf Hut, Beyrut, 1989; XII, 544

¹⁰⁰ Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân b. Cüvvân (Cüvân) el-Fesevî, **el-Marife ve't-Târih**, thk. Ekrem Ziya el-Müessesetü'r'-Risale, Beyru, 1981; I, 220-221

¹⁰¹ Celâleddîn Ebu'l-Fazl Abdurrahmân b. Kemâleddin Ebî Bekr b. Muhammed es-Suyûtî, **ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsir bi'l-Me'sûr**, Daru'l-Fikr, Beyrut, 2003; V, 591

Bu zatların hepsi bana cemaate sarılmayı emretti, heva ve heves sahibi kimselere uymaktan beni men ettiler.¹⁰²

Nuaym b. Hammad (ö.228/843) diyor ki: Cemaat bozulup dağıldığında tek kişi bile kalsan, cemaat bozulmadan önce nasıl davranıyorsan öyle davranmaya devam et, çünkü sen, tek başına bir cemaatsin¹⁰³

Abide es-Selmani (ö.72/691), Hz. Ali'ye (ra) çocuk doğuran cariye'nin (ümmü veled) satılması hakkında: "Senin ve Ömer'in aynı görüşü savunmanız, sadece senin kendi görüşünden daha hoştur," dedi. Bu söze Hz. Ali (ra) tebessüm etti.¹⁰⁴

¹⁰² Ebu'l-Kasım Hibetullah b. el-Hasan b. Mansur er-Razi et-Taberî el-Lâlekaî eş-Şafii, **Şerhu Usuli İtikadi Ehli's-Sünne ve'l-Cemaa**, thk. Ahmed b. Sa'd b. Hamdan, Riyad, ts; I, 132-133.

¹⁰³ İbn Asakir, **Tarihu Medineti Dımaşk**, XXXXVI,409, İbn Kayyim, **İğasetü'l-Lehefan**, I, 70.

¹⁰⁴ Ebu Bekr Abdürrezzak b. Hemmâm es-San'anî, **el-Musannef**, nşr. Habiburrahman A'zami, Beyrut, 1983. VII, 291; Ahmed b Hüseyin el-Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübra**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994; X, 343-348

B. CEMAAT OLMANIN FAYDALARI

Cemaati olmanın faydaları ve gerekliliği konusunda şu hususlar dikkate alınmalıdır:

1-İslâm cemaatten oluşmaktadır ve cemaat olmanın önemini, gerekliliğini ilke ve prensiplerinde her zaman vurgulamaktadır.

2-Müslümanlar, insanlık ve toplum adına yapacakları işleri, hedefleri ancak bir ve beraber olurlarsa başarabileceklerdir.

3- Bir emir/lider idaresinde toplanıp hareket etme zarureti vardır.

4- İnsan dinini tek başına ideal anlamda yaşayamamakta, yaşayabilmesi için cemaat olması gerekmektedir.

5- Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehyi ani'l-münker vazifesi mükemmel manada ancak cemaat halinde yapılabilir..

6- İnsanın kendisini haramlardan daha kolay ve ideal anlamda koruyabilmesi, cemaatin bir ferdi olduğunda ve cemaatle birlikte hareket ettiğinde mümkün olmaktadır.

7- Cemaat içinde insanın meziyet ve kabiliyetleri ortaya çıkıp harekete geçebilmektedir.

C. CEMAAT OLMAYI GÜÇLENDİREN SEBEPLER

Bir cemaat dini olan İslâm, ideal manada İslâm cemaatini, birlik ve beraberlik ruhunu meydana getirecek pek çok faktörü, gerek Kur'an âyetlerinde gerekse Hz. Peygamber'in (sav) sünnetinde bazen direkt bazen dolaylı olarak bizlere beyan etmektedir. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

1.Kur'an ve Sünnet Etrafında Birleşme

Konumuz ümmetin arasındaki vahdet, birlik ve beraberlik olunca elbette ölçünün, birleşme noktasının da tek olması gerekmektedir. Kur'an ve Sünnette birleşmeyen toplumun teferruat konularda birleşmeleri zaten beklenemez. Müslümanlar Allah'(cc)a ve Rasûlü'ne (sav) itaatle yükümlüdürler. Allah'a (cc) ve Rasûlü'ne (sav) itaatle yükümlü olan Müslümanların, Kur'an ve Sünnet ortak paydasında birleşme zorunluluğu bulunmaktadır:

*“Allah'a ve Rasûl'üne itaat edin ki, rahmete kavuşturulasınız.”*¹⁰⁵

*“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ülülemre (idarecilere) de itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz Allah'a ve ahirete gerçekten inaniyorsanız onu Allah'a ve Rasûl'e götürün (onların tâlimatına göre halledin); bu hem hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir.”*¹⁰⁶

Bu ve benzeri birçok âyet-i kerime, bize Allah'ın (cc) Kitab'ı ve Rasul'ünün (sav) sünnetini hayatımızın merkezine alarak olaylara, ilişkilerimize, ticaretimize ve en önemlisi beşeri münasebetlerimize bu zaviyeden bakmamız gerektiğini öğütlemektedir.

Müslümanların her birinin yaratılışı, ahlakı, sevdiği, sevmediği şeyler birbirinden farklı olabilir, olması da ilahî bir güzellik ve zenginliktir. Ancak en az bu farklılıklar kadar doğal olması gereken şey, bütün müslümanların temel esaslarda tek sesliliğinin, birlik ve beraberliğinin sağlanmasıdır. Bu da ancak Kur'an ve Sünnetin merkezde tutulmasıyla mümkün görülmektedir.

2.İslâm Kardeşliği

İslâm dininde var olan, olması gereken, tamamen inanç temeline dayanan İslâm kardeşliğidir. Allah (cc), Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır; *“Müminler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını bulup düzeltin ve Allah'tan korkup sakının umulur ki esirgenirsiniz.”*¹⁰⁷.

Bu âyet-i kerimeye göre; ancak iman bağıyla bir araya gelenler kardeş olarak kabul edilmektedirler. Yeryüzünün neresinde yaşarsa yaşasın, hangi dili konuşursa konuşsun, hangi kavme mensup olursa olsun, hangi renge sahip olursa olsun bütün müminler, kelimenin tam anlamıyla birbirlerinin kardeşleridirler, birbirlerinin sadık dostları olarak kabul edilmektedirler.

¹⁰⁵ Âl-i İmran, 3/132

¹⁰⁶ Nisa, 4/59

¹⁰⁷ Hucurat, 49/10

Müslümanların kardeşlik hukuku, birlik ve beraberliğe, yardımlaşma ve dayanışmaya vesile olup, kardeşlerin dert ve problemlerini, üzüntü ve sevinçlerini paylaşarak hayatlarını idame etmeyi gerektirmektedir.

Hz. Peygamber (sav): “Birbirinize buğzetmeyin, birbirinize haset etmeyin, birbirinize arka çevirmeyin; Ey Allah’ın kulları kardeş olun. Bir müslümana, üç gündün fazla, din kardeşi ile dargın durması helal olmaz.”¹⁰⁸ Bu hadisin farklı varyantlarında; Bir kadının talibi varken başka bir müslümanın, iş neticeleninceye kadar aynı kadına talip olmasını yasaklayan¹⁰⁹ ifadeler kardeşlik hukukunun ne denli hassas olduğunu göstermektedir.

Hadisin Müslim rivayeti ise şu şekildedir: “Birbirinize haset etmeyin. Müşteri kızıştırmayın. Birbirinize buğzetmeyin. Birbirinize sırt çevirmeyin. Biriniz, diğerinin pazarlığı üzerine satış yapmasın. Kardeş olun ey Allah'ın kulları!. Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez; onu yardımsız bırakmaz; onu tahkir etmez. -üç defa kalbine işaret ederek- Takva şuradadır. Kişiyeye kötülük namına Müslüman kardeşini tahkir etmesi kâfidir. Müslümanın her şeyi, kanı, malı ve ırzı müslümana haramdır.”¹¹⁰

Bu konuyla alakalı daha birçok hadis sıralamak mümkündür. Ancak sadece bu hadisler dahi İslâm kardeşliğini anlatmaya yeterlidir. Kardeşlik kavramı bu çerçeveye oturtulduğunda cemaat olmanın ne kadar da kolay olduğu zaten müşahede edilecektir.

3.Müslümanları Sevmek

Allah (cc) ve Rasûlü’nü (sav) sevmek, Müslümanları sevmeyi gerektirmektedir. Birbirini seven insanlardan oluşan toplumda barış, huzur ve güveni tesis etmekten daha kolay bir şey düşünülemez. Hz. Peygamber (sav): “Müminlerin birbirlerini sevmeye, merhamet etmeye durumları bir vücut gibidir. O vücudun bir uzvu sızlar ve acı duyarsa diğer uzuvlar, onun acısına ortak olur ve yardıma koşarlar.”¹¹¹

¹⁰⁸ Buharî, Edeb 57,58, hadis no: 5717

¹⁰⁹ Buharî, Nikâh 46, hadis no: 4849

¹¹⁰ Müslim, Birr 10, hadis no: 2564

¹¹¹ Buharî, Edeb 27, hadis no: 5665

Müslümanların birbirlerini sevmesi lafta kalmamalı, pratikte karşılık bulmalıdır. Bu konuda Hz. Peygamber (sav): “Sizden biriniz kendisi için sevip arzu ettiği şeyi mümin kardeşi için de sevip arzu etmedikçe (gerçek anlamda) iman etmiş olamaz.”¹¹²

Buyurmakta; hadis-i kudsîde “Benim celâlim hakkı için birbirlerini sevenler nerede, gölgemden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı bugün onları gölgemde gölgelemlendireceğim,”¹¹³ buyurulmaktadır.

Aslında müslümanlar birbirini sevmekle hem bu dünyayı Cennet tadında yaşayacaklar hem de Cenneti dünyada iken elde etmiş olacaklardır.

4.Müslümanların Mal, Can ve Onuruna Saygılı Olma

Toplumun huzur ve güven içinde yaşaması için İslâm, beş külli esası (el-Külliyâtü'l Hams) teminat altına almaktadır. Bunlar; Din, can, nesil, mal ve akıl emniyetidir. Bunlara saygı temel insan hakkı ve birlikte yaşamının olmazsa olmazıdır.

Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmaktadır: “Müslüman, müslümanın kardeşidir. (Bu itibarla) ona hainlik etmez, onu yalanlamaz, onu yardımsız bırakmaz. Her müslümanın diğer müslümana ırzı, malı ve kanı haramdır. Takva işte şurada (yani kalptedir.) Kişiye şer olarak müslüman kardeşini hakir görmesi yeter.”¹¹⁴

“Mümin o kimsedir ki, insanlar, mallarına ve canlarına karşı ondan emin olurlar.”¹¹⁵ “Müslüman o kimsedir ki, müslümanlar onun elinden ve dilinden güvende olurlar.”¹¹⁶

İslâm çocuk, kadın, genç, yaşlı, özürlü, köle, cariye, işçi vs. toplumun en alt seviyede ki insan grubundan en üst seviyedeki insan grubuna kadar herkesin onurunu, değerini ve saygınlığını gereken şekilde tanzim etmiştir.

5.Selâmlaşma

Selâm, müslümanlar arasında sevgi ve barış sağlayan, mevcut sevgi ve samimiyeti artıran güzel bir vasıttır. Selâmı veren, sevgi ve iyi niyetini ifadede

¹¹² Buharî, İman 6, hadis no: 13

¹¹³ Müslim, Birr 12, hadis no: 2566

¹¹⁴ Müslim, Birr 10, hadis no: 2564

¹¹⁵ Tirmizî, İman 12, hadis no: 2628. Tirmizî'ye göre; *sahih garib hasen* hadistir.

¹¹⁶ Buharî, İman 3, hadis no: 10

öncülük ettiğinden, selâmı alan da bir-iki kelime fazlasıyla cevap vererek bu güzel davranışa karşılık vermelidir.

Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor: “Bir selâm ile selâmlandığınız zaman siz de ondan daha güzeli ile selâmlayın; yahut aynı ile karşılık verin. Şüphesiz Allah, her şeyin hesabını arayanıdır.”¹¹⁷

Hz. Peygamber (sav), birçok hadislerinde selâmın önemi ve yaygınlaştırılmasının gereği üzerinde durmuştur. Bir sahabî Hz. Peygamber (sav)'e: “İslâm'ın hangi emri daha hayırlıdır?” diye sorduğunda, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Yemek yedirmen, tanıdığına ve tanımadığına selâm vermendir”.¹¹⁸ Yine Peygamber Efendimiz (sav) şöyle buyurmuşlardır: “İman etmedikçe Cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe, kamil bir imana sahip olamazsınız. Size, yaptığımız takdirde birbirinizi seveceğiniz bir şeyi haber vereyim mi? Aranızda selâmı yayınız!...”¹¹⁹ “Şüphesiz ki, İnsanların Allah'a en yakını, önce selâm verendir,”¹²⁰ hadisinden ise, selâm vermede acele etmenin daha sevap olduğu anlaşılmaktadır.

Gerek âyetlerden ve gerekse hadislerden anlaşıldığına göre selâmı yaymak, insanlar arasında dostluk, sevgi ve barışın yaygınlaştırılması, müslümanların kalplerinin birbirlerine ısındırılması, vahdetin tesis edilmesi bakımından son derece önemlidir. Selâm en tatlı, en sıcak ve en anlamlı iletişim aracı kabul edilmektedir.

6.Yardımlaşma

İslâm tarihinde belki de insanlık tarihinde yardımlaşmanın birleştirici özelliğini Ensar ve Muhacirler arasında hicretten sonra Medine'de görmekteyiz. Bu yardımlaşma, ezeli düşmanların bile arasındaki buzları eritip, tek vücut hareket etmelerini sağlamıştır

İnsan doğarken, yürürken, büyürken, yaşlanırken ve hatta ölürken yardıma ihtiyaç duyan bir varlıktır. Dolayısıyla hayatını idame ettirebilmesi, yardım edip yardım alabileceği insanların var olmasıyla mümkün olmaktadır. Cenab-ı Hak;

¹¹⁷ Nisa, 4/86

¹¹⁸ Buharî: İman 5, hadis no: 12

¹¹⁹ Müslim, İman 22, hadis no: 93

¹²⁰ Ebu Davud: Edeb 144, hadis no: 5197; Tirmizî: İsti'zan 6, hadis no: 2694. Tirmizî'ye göre *hasen* hadistir.

*“İyilikte ve kötülükten sakınmakta birbirinizle yardımlaşın; günah ve düşmanlıkta yardımlaşmayın,”*¹²¹ buyurmaktadır.

Hz. Peygamber (sav) bir ihtiyaç sahibi kimse gelince sahabe-i kiram’a döner ve : “Yardımcı olun, ecir kazanın. Allah da (cc) Rasûlü’nün (sav) diliyle dilediğine hükümsin,” buyururdu.¹²²

Diğer bir hadis-i şerifte: “Kardeşine zâlim de olsa mazlum da olsa yardım et” buyuran Hz. Peygamber’e (sav), Mazluma yardım etmeliyiz zâlime nasıl yardım edebiliriz? diye soran sahabeye: “Onun zulmüne engel olarak yardım edersin,”¹²³ Buyurarak; müslümanın, müslümana ihtiyaç duyduğu zamanlarda ihtiyacını karşılamak için yardım etmesi gerektiği gibi, yanlış bir iş yapacağı zamanlarda da onun yanlış yapmasına engel olmak gerektiği, bunda yardımlaşmadan sayılacağı anlaşılmaktadır.

7.Ziyaretleşme

İslâm; müslümanları birbirlerinin kardeşleri olarak ilan etmiş ve onların birbirlerini sevip saymalarını, yardımcı olmalarını emretmiştir. İnsanlar arasında sevginin yerleşmesine yardımcı olan en önemli sebeplerden birisi ziyaretlerdir. Bu bakımdan İslâm Müslümanların birbirlerini ziyaret etmesine büyük önem vermektedir. Hz. Peygamber (sav) bir hadisinde; Allah için bir hastayı veya bir Müslümanı ziyaret eden kişinin Cennetteki yerini hazırladığını haber vermektedir.¹²⁴

Ziyaretin; hasta ziyareti, nezaket ziyareti, bayram ziyareti gibi çeşitleri vardır. Bu ve benzeri hangi ziyaret olursa olsun her ziyaretin kaynaşmaya, birlik ve beraberliğe olumlu katkısı bulunmaktadır.

8.Hediyeleşme

Hediye, bağış, armağan, insanlar arasında sevgi, ülfet, muhabbet ve yakınlığa vesile olmaktadır. Müslüman olarak bütün meselelerde olduğu gibi hediye konusunda da, rehberimiz olan Hz. Peygamber (sav), müslümanların tavrının nasıl olması gerektiğini örnek yaşantısıyla göstermiştir.

¹²¹ Maide, 5/2

¹²² Buharî, Edeb 36, hadis no: 6027, Müslim, Birr 44, hadis no: 2627

¹²³ Buharî, İkraḥ 7, hadis no: 6952

¹²⁴ Bkz. Tirmizî, Birr 64, hadis no: 2008. Tirmizî’ye göre hadis, *hasen* derecesindedir.

Peygamberimiz en basit iyiliği bile karşılıksız bırakmaz, karşılığını mutlaka verirdi. Bunu ümmetine de öğütlerdi. Bir hadisi şerifte “Hediyeleşiniz ki birbirinizi seversiniz.”¹²⁵ Başka bir hadiste ise; “Size her hangi bir iyilikte bulunana mukabele ediniz. Verecek bir şey bulamazsanız, ona dua ediniz ki, kendisine mukabelede bulunduğunuz bilinmiş olsun,”¹²⁶ buyurulmaktadır.

9. Cemaatle Namaz

İslâm birliğini temin eden en önemli hususlardan biri namazların cemaatle kılınmasıdır. İslâm cemaatinin en küçük örneği, müslümanların namazda bir araya gelmeleridir. Namaz cemaati, İslâm cemaatini oluşturmada ilk ve önemli bir adımdır.

Fıkıh terimi olarak cemaat; namazda imama uyanlar, namazı imamla birlikte kılan topluluk manasına gelmektedir.¹²⁷

Cemaatle namaz kılma, Hz. Peygamber (sav) döneminden itibaren teşvik edilmiş ve İslâm’ın şiarından sayılmıştır. Hatta bazı ibadetler için cemaat şart koşulmuştur. Dinin direği olarak ifade edilen namazın en dikkat çekici özelliklerinden birisi kulun ruhen, manen Allah (cc) ile, bedenlen ve maddeten de müminlerle bir araya gelerek eda edilmesidir.

Günde beş vakit namaz, haftada bir defa kılınan cuma namazı, senede iki defa kılınan bayram namazı bu birlikteliğin sergilendiği, vahdetin somut olarak gerçekleştiği ibadetlerdendir.

Hz. Peygamber’in (sav) örnek hayatına bakıldığında hangi hal ve durum da olursa olsun bütün farz namazlarını cemaatle kıldığı görülmektedir. Hatta hastalığının iyice arttığı o son günlerinde imamete geçemeyip yerine Hz. Ebu Bekir’i (ra) geçirdiği ve kendisinin de cemaat arasında yer aldığı görülmektedir.

Hz. Peygamber (sav): “Üç kişi bir köyde veya sahrada bulunur ve cemaatle namaz kılınmazsa, şeytan onlara hakim olur. Öyleyse cemaatten ayrılma. Çünkü kurt ancak sürüden ayrılan koyunu yer,”¹²⁸ buyurmaktadır.

¹²⁵ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buharî, **el-Edebü’l-Müfred**, Daru’l-Kütübi’l-İlmye, Beyrut, ts.; s.269, hadis no: 594. Elbanî’ye göre hadis, *hasen* derecesindedir. (Muhammed Nasıruddin el-Elbanî, **Sahihu’l-Camir’s-Sagîr**, nşr. Züheyr eş-Şavîş, el-Mektebü’l-İslâmî, Dimaşk, 1986; I, 577, hadis no: 3004)

¹²⁶ Ebu Davud: Zekât 38, hadis no: 1672. Elbanî’ye göre *sahih* hadistir. (**Sahihu’l-Camir’s-Sagîr**, II, 1041, hadis no: 6021)

¹²⁷ Karagöz, **Dini Kavramlar Sözlüğü**, s. 92-93

Diğer bir hadis-i şerifte ise: “Nefsim kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki, ateş yakılması için odun toplanmasını emretmeyi, sonra da namaz için ezan okunmasını, daha sonra da birine emredip imam olmasını, sonra da cemaatle namaza gelmeyenlere gidip evlerini yakmayı düşündüm”,¹²⁹ buyurarak cemaatle namaz konusunda ümmetinin ne denli ciddi olması gerektiğine işaret etmektedir.

Yine tek başına kılınan namazla cemaatle kılınan namaz arasında 25 veya 27 derece sevap farkının olduğunu bildiren hadisler ¹³⁰ yanında cemaatle namazın önemine delalet eden veya işaret eden birçok hadis bulunmaktadır.

Söz cemaatle namaz olunca mezheplerin de bu konudaki görüşlerini ele almak cemaat meselesinin ehemmiyetine vurgu yapması açısından yerinde olacaktır.

Hanefî ve Malikilere göre beş vakit farz namazları cemaatle kılmak, cemaate gitmeye bir engeli bulunmayan akıllı ve baliğ olan erkekler için sünnet-i müekkededir.¹³¹

Hanefî âlimlerin çoğunluğuna göre beş vakit farz namazların akıllı ve baliğ olan kimseler tarafından cemaat ile kılınması vaciptir.¹³² Hanefî âlimlerinden Ebu Ca’fer et-Tahavi (ö.321/933) ve İmam Kerhî (ö.340/952) cemaatle namaz kılmanın farz-ı kifaye olduğunu söylemiştir.¹³³

Cemaatle namazın sünnet-i müekkede, vacip ya da farz-ı kifaye olması akil ve baliğ olan erkek hakkındadır. Dolayısıyla kadınlara, çocuklara, delilere, kölelere ve kötürüm olanlara namaz için cemaate gitme zorunluluğu bulunmamaktadır.¹³⁴

Şafii mezhebinde kuvvetli görüşe göre; cemaatle namaz kılmak farz-ı kifayedir. Ahalinin bir kısmı bu farzı yerine getirdiği takdirde diğerleri sorumluluktan kurtulurlar. Beldenin bir mescidinde namaz cemaatle kılındığı takdirde halkın geri kalan kısmı, cemaatle namaz kılma sorumluluğundan kurtulurlar.

¹²⁸ Ebu Davud, Salat 47, hadis no: 547. Elbanî’ye göre hasen hadistir. (**Sahihu’l-Cami’s-Sagîr**, II, 994, hadis no: 5701)

¹²⁹ Buharî, Cemaat ve İmamet 29, hadis no: 618; Müslim, Mesacid 42, hadis no: 651

¹³⁰ Buharî, Cemaat ve İmamet 1, hadis no: 619-620; Müslim, Mesacid 42, hadis no: 649

¹³¹ Abdullah b. Mahmud el-Mavsilî, **el-İhtiyar li-Ta’lîlî-l-Muhtar**, Daru Taybe, Dimişk; I, 189

¹³² **el-Fetâvâ el-Hindiyye**, haz. Nizamuddin el-Belhî vd. çev. Mustafa Efe, Huzur yayınevi, 2. bsk, İstanbul 2004; I, 288

¹³³ Nureddin Ebu’l- Hasen Ali b. Sultan Muhammed el-Heravi el-Kari, **Fethu Babi’l-Inaye**, Daru’l-Erkam, Beyrut 1997; I, 280

¹³⁴ Vehbe Mustafa ez-Zuhayli, **el-Fıkhu’l-İslâmî ve Edilletühü**, Daru’l-Fikr, Dimişk, ts; II, s.148; **el-Fetâvâ el-Hindiyye**, I, 288

Bazı şafiiler beş vakit farzı cemaatle kılmanın sünnet-i müekkede olduğunu söylemişlerdir ki meşhur olan görüş budur.¹³⁵

Şafii âlimlerinden İbn Huzeyme (ö.311/924) ve İbnü'l-Münzir (ö.318/930), cemaatle namazın farz-ı ayın olduğunu söylemişlerdir. Fakat ferdi olarak da kılınsa namaz farziyetinin düşeceğini beyan etmişlerdir.¹³⁶

Hanbelilere göre beş vakit farz namazların cemaatle kılınması farz-ı ayndır. Bu görüşün dayandığı delil “*sen onların arasından bulunup da namaz kıldırığın zaman*”¹³⁷ ifadesi ile başlayan âyet-i kerimedir. Bu âyeti “*namaz kıldırانlarla beraber siz de namaz kılın*”¹³⁸ âyeti takviye etmektedir. Hanbeliler cemaatle namazın farz olduğuna dair bu âyet-i kerimelerin dışında birçok hadisleri bu hükme delil olarak göstermişlerdir.

Hanbeliler, cemaatle namazın farz-ı ayın olduğunu savunmakla beraber bu farziyetin namazın sıhhat şartı olduğunu söylememişlerdir. Bilakis cemaat terk edilerek fert olarak kılınan namazın geçerli olduğu hükmüne varmışlardır.¹³⁹

10.Cuma ve Bayram Namazları

Cuma namazı günde beş vakit gerçekleşen cemaat olma, birlik ve beraberlik provasının haftalık uygulama biçimidir. Müminler cuma namazında bir araya gelerek haftalık sorunlarını konuşup görüşmekte, kimin hangi durumda olduğu tesbit edilmekte, bu konuda yapılacak hususlar görüşülmektedir. Cuma namazının sıhhat şartlarından olan hutbe ise, başta dini konular olmak üzere müminlerin hayatlarını kolaylaştıracak, insanlar arası ilişkileri uyumlu hale getiren bildirgedir.

Bayram namazları ise haftalık toplanmaların yıllık planda yapılan şeklidir. Mutlulukların, sıkıntıların paylaşıldığı bu önemli günlerde fitre, zekât, kurban eti gibi

¹³⁵ Abdurrahman el-Cezîri, **Dört Mezhebe göre İslâm Fıkhu**, çev. Mehmet Keskin, Çağrı yayımevi, İstanbul 1994; II, 575

¹³⁶ Ebu Zekeriyya Muhyiddin Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, **el-Mecmu' Şerhu'l- Mühezzeb**, Dar İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 2001; IV, 62

¹³⁷ Nisa, 4/102

¹³⁸ Bakara, 1/243

¹³⁹ Ahmed b. İsâ b. Abdullah b. Kudâme, **el-Muğni**, Daru'l Hadis, 1996; II, 426

paylaşma ve kaynaşmayı sağlayan her ne varsa paylaşılmakta ve birlik beraberliğimiz de sağlanmaktadır.

11. Cenaze Namazları

İnsan, mutlulukları ve sevinçleri paylaşarak artırdığı gibi üzüntü ve kederleri de paylaşarak azaltabilen bir varlıktır. Dinimiz fitratımızdan gelen bu durumu “taziye” (başsağlığı) ile şekillendirmiş, cenaze namazına katılan kimseye verilecek ecir ile cenazenin ardından defin işlemine kadar gidene verilecek ecri ayrı ayrı beyan ederek müminleri teşvik edici, bir araya getirici, en zor zamanları birlikte geçirmeyi esas alan bir yönlendirmede bulunmaktadır.

Nitekim bu konuda Peygamberimiz (sav) şöyle buyurmaktadır: “Cenazede, cenaze namazı kılınıncaya kadar hazır bulunan kimseye bir kırat vardır. Cenaze gömülünceye kadar hazır bulunan kimse için ise iki kırat sevap olur” buyurdu. İki kırat nedir? diye soruldu. Rasûlullah (sav): “İki büyük dağ gibidir,”¹⁴⁰ diye cevap verdi.

D. CEMAAT OLMAYI ENGELLEYEN FAKTÖRLER

İslâm dini, birlik ve beraberliği bozmaya sebep olabilecek her türlü çirkin işleri, insanın toplumda huzur içinde yaşamasına gölge düşürecek olumsuz davranışları, aile temelini sarsacak kötü alışkanlıkları şiddetle yasaklamaktadır. Bu tür kötülükleri ve çirkin davranışları önleyip toplumun iç huzuru ve barışını sürekli hale getirmek için ise dünyevi ve uhrevi müeyyideler vaz’ etmiştir. Yaşadığımız toplumda da ayne’l-yakin müşahede ettiğimiz bu yanlış tavır ve çirkin işleri konumuza ışık tutması için şöyle sıralayabiliriz: Küskünlük, dargınlık, kıskançlık, cimrilik, yalancılık, iftira, gıybet, su-i zan, koğuculuk, fuhuş, zina, içki, kumar, rüşvet.¹⁴¹

Esasında cemaat olmayı sağlayan faktörlerin zıddı olan ne kadar unsur varsa bunlar cemaat olmayı engelleyen, tefrikaya yol açan sebepler olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹⁴⁰ Buharî, Cenaiz 57, hadis no: 1261; Müslim, Cenaiz 17, hadis no: 945

¹⁴¹ Şükrü Öztürk, **İslâm’da Birlik ve Beraberliğin Toplum Hayatındaki Önemi**, DİB Yay. Ankara 1995; s.13-18

Diğer taraftan günümüzde teknolojinin hayatımızdaki yeri arttıkça yalnızlaşma, içine kapanma, bireyselleşme de giderek yaygınlık kazanmaktadır. Sosyal bir toplumdaki asosyal bir topluma doğru kayılmaktadır.

1. Bireyselleşme

Teknolojinin, fikirlerin, kavramların, bakış açılarının, hayat tarzlarının ve bunların yanında daha birçok şeyin değiştiği modern çağda yaşıyoruz. Eskiye göre farklılaşan şeylerin yanında farklılaşmayanlar çok azınlıkta kalmakta.

Önlenemez bir hızla yayılan sosyal ağlar, özellikle genç nesil için ciddi bir tehlike oluşturmaktadır. Sadece gençler için değil orta yaş ve üzeri seviyede olanlar için de tehlike önemsenmesi gereken boyutlardadır. Sosyal ağların kişiler üzerindeki bireysel, ahlaki, ailevi ve toplumsal yıkımları günden güne daha vahim bir hal almaktadır.

Sanal ağların günümüzdeki kullanımına baktığımızda gençlerin sosyal platformlarda kişinin kendi mahremiyetine zarar veren gerçek hayatta yapmayacakları, yapamayacakları birçok şeyi yaptıklarını, kendilerinde böylesi bir özgürlük gördüklerini gözlemliyoruz. Gerçek hayatta ailevi ve toplumsal etmenler nedeniyle ket vurulan birçok mahzurlu davranış internet ortamında yaygınlaşmakta ve sıradanlaşmaktadır.

Genelde tüm insanlığa özelde müslüman toplumlara teknoloji, modernite, gelişim, medeniyet gibi iyi niyet ifadeleri sunulan, faydalı gerekli gibi masumane temennilerle toplumun hayatına giren yeni dünya'nın ürettiği yeni olgular mubah daireden başlayarak mekruh ve haram sınırlarını zorlayabilmektedir.

Bireycilik, 1. Bireylerin yararlarını toplumsal yararlardan daha üstün veya daha önemli sayan öğretisi, tutum veya politikaların genel adı, ferdiyetçilik, individualizm. 2. Bütüne, genele değil de bireye, tek olana üstünlük tanıyan görüş.¹⁴² Bireyin önemini ve çıkarlarını vurgulayan, toplum yaşayışında temel amacın bireylerin başarı ve mutluluğu olduğunu; bir toplumun bireylere ve kümelere geniş

¹⁴² **Türkçe Sözlük**, TDK Yay. Ankara 2011, s. 355

özgürlük tanındığında geliyeceğini ileri süren ve bütün değerlerin, hak ve ödevlerin kaynağı olarak birey gören dünya görüşleri, felsefeler ve öğretiler bütünü¹⁴³

Modernite, ulusal tekerkleri ve ulus- devletlerin yarattığı siyasal ortamda gelişen ekonomil, toplumsal, siyasal, yönetsel, bilimsel ve teknolojik gelişme süreci sonucunda, Batı uygarlığını son aşamaya ulaştıran süreç ve bu süreçte ortaya çıkan değerlerin tümü.¹⁴⁴

Postmodernizm, Modernist arayışın canlılığını kaybetmesinden sonra XX. Yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan çeşitli üslup ve yönelişlerin adı.¹⁴⁵

2. Cemaat Ruhı İle Modernite Arasında Kalma

İslâm dini cemaat olma, selamlaşma, ziyaretleşme, taziyeleşme, sıla-ı rahim, cemaatle namaz gibi birlik ve beraber olmayı sosyalleşmeyi gerektiren ve cemaat ruhunu güçlendiren emir ve tavsiyelerde bulunmakta, bu ve benzeri konular üzerinde hassasiyetle durmaktadır.

Modernite ve teknoloji dünyası ise insanlara sunduğu imkân ve yeniliklerle müslüman toplumların kafasını ve ruhunu karıştırmakta, asırlardır süregelen İslâmi ve insani değerlerini, gelenek ve göreneklerini revize etmeyi hatta bazı alanlarda tamamıyla terk etmesini dayatmaktadır.

Teknoloji ve modern dünya topluma bir şeyi sunmak istediğinde en cazip halini, en iyi yanlarını sıralayarak, reklam ederek sunmaktadır. Karşısındaki kitle kadınsa kadına göre, çocuksa çocuğa göre yetişkinse de yetişkine göre argümanları ve tavlatabileceği dil ve üslubu kullanmaktadır. Bu ise bahsedilen kitlelerin yanılmasına gafil avlanmasına sebep olabilmektedir. Bu durum şifa diye alınan ilaçların yan etkilerinin ortaya çıkması ile anlaşılan zararlar gibi çoğu zaman sonradan anlaşılan olumsuz neticeler şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Bunun neticesi olarak genç kızlarımız ve erkeklerimiz gerçek hayatta taşıdığı ya da taşımakla yükümlü olduğu hassasiyetleri sanal dünyada maalesef unutuyor ya da burada elde ettikleri özgürlüğü cüretkâr ve cesurca kullanabiliyorlar. Bunun yanı sıra kurulan sanal dostluklar ve arkadaşlıklar, uzun süreli oyun odaları ve saatler

¹⁴³ **Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü**, s. 998

¹⁴⁴ **a.g.e.** s. 834

¹⁴⁵ **Türkçe Sözlük**, 1941

süren internet kullanımları bize sunulduğu gibi insanların sosyalleşmesine vesile olmamakta; aksine bu ağlar kitleleri bir ekran karşısında saatlerce esir alan ve nihayetinde asosyal kişilikler üreten platformlara dönüşmektedir. Bu asosyal kişilikler, suça ve günaha meyilli, isyankâr, sınır ve kural tanımaz, sınırları zorlamaya meyilli suç makinelerine dönüşmektedir. Sanal dünyada hiçbir sorumluluk ve kaygı taşımayan kitleler, gerçek hayattaki maddi ve manevi sorumluluklar karşısında bocalayabilmekte ve bunalım anlarında kendilerine fısıldayan şeytanın vesvesesine bir “kurtarıcı” hevesiyle sarılıp büyük hatalara düşebilmektedir. Son dönemde boşanma oranları her yıl bir önceki yılın çok daha üzerinde olmakta ve yapılan istatistiklere göre boşanmaların %40’ı internet üzerinden gerçekleşen aldatma ve türevi hadiseler nedeniyledir. Araştırmalar ortaya koymaktadır ki Türkiye’de sadece 2011 yılı içinde on binlerce çift boşanmış, bunların ciddi bir kısmı da internet üzerinden yaşanan aldatma olayları nedeniyle gerçekleşmiştir.¹⁴⁶

Bir araştırmanın bulgularına bakacak olursak, internetin ailevi yıkımlara yol açmasındaki temel faktörleri şu şekilde ele alabiliriz: Az bilinene duyulan ilgi, erişim kolaylığı yani her şeyin sadece bir parmak uzaklığında oluşu, düşünme payı bırakmaması ve ani kararlar. Zaman sorunu olmadan her an ulaşılabilir olması, başlangıçta kimliği saklama kolaylığı nedeniyle rahat açılabilme ve üzerinde baskı olmadan kendini ifade edebilme cesareti ve merak etme duygusu da araştırmanın bulguları arasında.

Yine farklı bir çalışmada internet ve sohbet ortamlarının evliliklere etkisi ile ilgili olarak tanışma kolaylığı nedeniyle sanal/gerçek aldatma olaylarında ciddi artışlar yaşanması, sürekli sanal âlemde gezinme sonucu yaşanan depresyon ve mutsuzluğun aile hayatına sirayet etmesi, bağımlılık nedeniyle eşe yeterli vakit ayıramaması ve sanal ilişkilerden dolayı eşten uzaklaşma ve soğuma gibi sonuçlara ulaşmıştır.¹⁴⁷

Bütçeleri milyon dolarlarla ifade edilen bu dev yapıtların çok uluslu emperyalist şirketler tarafından finanse edilmesi ve hamiliklerinin üstlenilmesi, tehlikenin ve asıl hedefin boyutları hakkında ipuçları vermektedir. Günümüz Türkiye’inde büyük bir kısmında geleneksel/İslâmi aile yaşantıları tüm canlılığıyla

¹⁴⁶ Süleyman Kurt, **Sosyal Medya Asosyal Mi Yapıyor**, www.on5yirmi5.com, 10.10.2015

¹⁴⁷ A.g.e

yaşanmakta olmasına karşın izlemekte olduğumuz hiçbir dizide meşru ve ahlaki hasletlere uygun İslâmi aile yapısı yer almamaktadır. Sıradanlaşma ve duyarsızlaştırma şeklinde bilinçaltına gönderilen mesajlarla toplum bu ahlaksızlıkları sıradan görmeye başlamıştır.¹⁴⁸ Bu da İslâm'ın ortaya koyduğu bir ve beraber olma şuuru dumura uğratmaktadır.

3. İnsanın Mekanikleşen bir model haline dönüşmesi

İş sağlığı uzmanı Dr. Derya Fidancı, akıllı telefonların fiziksel ve zihinsel sağlığı önemli ölçüde etkilediğini belirterek şu tespitleri yapar:

“Akıllı telefonlarla gün içinde sürekli e-postaları ve sosyal medyayı takip etmek, birçok kişi için bilinç dışı bir davranış, bir bağımlılık haline geliyor. Bu durum ise insanlarla birebir ilişki kurma becerisini zayıflatarak asosyal, içe dönük, mekanikleşen bir insan modeli oluşturuyor.”¹⁴⁹

Sanal mobbingin yüzde 84'ü sosyal paylaşım sitelerinde meydana geliyor. Uzmanlar, bu tarz sitelerin aslında asosyal yaptığı konusunda uyarıyor. Gençlerin beşte biri internette mobbinge uğruyor. Genç kızların yüzde 63'ü, erkeklerin de yüzde 51'i sosyal paylaşım sitelerinde hakarete uğradıklarını kaydediyor. Alman televizyonlarındaki bir yarışmanın katılımcısı olan Georgina Fleur internette pek çok hakarete ve küfre maruz kaldığını bu yüzden bir psikoterapistten destek aldığını belirtti. İnternetin insanları asosyal yaptığını ifade eden Fleur, “sokakta yürürken kimsenin bu tarz sataşmalarda bulunmaya cüret edemediğini” ancak internet ortamında durumun farklı olduğunu söyledi. Ünlü isme danışmanlık yapan psikoterapist Franziska Kühne de “İnsanlar yalnızlaşıyor. Sürekli internetteler. Kişisel olarak buluşmaktansa elektronik posta yazmayı tercih ediyorlar” demektedir.¹⁵⁰

Bazen üretilen teknolojik aletlerin üretim amacı maksadın çok ötesinde boyutlara ulaşabilmektedir. Apple, iPod'u 2001 yılında '1000 şarkıyı cebinizde taşıma' vaadi ile piyasaya sürdü. O zamandan bu yana 300 milyon satış yaptı. iPod'un kültür ve kentsel yaşama etkisi üzerine bir kitap yazan Prof Michael Bull, 2007

¹⁴⁸ a.g.e.

¹⁴⁹ Akıllı telefonlar insanları mekanik mi yapıyor? <http://www.inanankalpler.net>, (Erişim tarihi: 10.10.2015)

¹⁵⁰ Sosyal medya asosyal yapıyor. <http://www.netbakis.com>, (Erişim tarihi: 10.10.2015)

itibarıyla batı kentlerinde yaşayanların yarısının iPod ya da başka bir MP3 çalar kullanıcısı olduğunu, çocuklardan yaşlılara çok geniş bir kitleyi kapsar hale geldiğini söylüyor. Prof. Bull'a göre MP3 çalar kullanmaya başlayanlar, müzik dinlemeye öncekinden iki kat daha fazla zaman ayırıyor.¹⁵¹

4. Asosyalleşen toplum

Yeditepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi Psikiyatrist Prof. Dr. Arif Verimli, teknolojide yaşanan gelişmeye paralel olarak yaygınlaşan internet kullanımının insanlarda kalabalık içinde yalnızlaşma, bedensel hareketsizlik, yaşlılarla olan ilişkilerde kopukluk, içe kapanıklılık, duygusuzluk ve tek tip düşünce biçimi gibi davranış şekilleri ortaya çıkardığını belirtir ve şunları söyler:

“Artık sosyal olmak demek internette sohbet etmek, çeşitli sitelere üye olup dünyanın diğer ucundaki insanlarla iletişime geçmekle eşdeğer. İnsanlar evlerinde internette vakit geçirirken ailesinden uzaklaşıyor. Yolda yürürken radyolardan, mp3’lerden müzik dinlerken topluma sırt çevirmekte ve etrafındakilere ve etraftaki olaylara ilgisiz kalıyor”¹⁵²

Teknoloji adı altında cep telefonu, bilgisayar, internet toplum hayatına girdikçe toplum yalnızlaşıyor, çevresiyle ilişkisini kesecek düzeye geliyor. Teknolojik gelişmeler insanların erişmek istediği bilgiye, alışveriş ihtiyacına, eğlenceye birkaç tuş hareketi ile ulaşma olanağı sağlıyor. Peki, bunun bir ölçüsü olmalı mı, olmalıysa ne olmalı? Toplum genci, ihtiyarı ile dengeyi sağlayabiliyor mu? Dengeyi sağlayamadığı takdirde bunun topluma ödeteceği bedel ne olabilir?

“Teknoloji” özellikle okul çağındaki çocuklar ve gençler tehlikenin hedef noktasında olmak üzere gün geçtikçe artan bir “sorun” haline gelmektedir. Uzmanlara göre aşırı internet-bilgisayar kullanımı bireyi bağımlı hale getirmektedir. Teknoloji hastası olan çocuklar sosyalleşemediği gibi en yakınlarından ailesinden dahi uzaklaşabilmektedir. Sonrasında psikolojik ve bedensel gelişim sorunları, sosyal uyumsuzluklar, okulda başarısızlıklar birbiri ardınca sıralanmaktadır. Bu nedenle

¹⁵¹ <http://t24.com.tr/haber/ipod-sosyallesmeyi-olduruyor-mu,171565>, (Erişim Tarihi: 25.10.2015)

¹⁵² <http://teknodunyam.blogcu.com/teknoloji-insani-yalnizlastiriyor/5294697>, (Erişim Tarihi: 10.10.2015)

“nimet” olarak nitelendirilen “teknolojik imkânlar”, dozu kaçırınca “illet”e dönüşmektedir.

Teknolojinin her geçen gün daha da gelişmesi ile birlikte özellikle internet üzerinde yer alan Facebook ve Twitter gibi sosyal paylaşım ağlarının insanları daha da yalnızlaştırdığı ortaya çıktı. Bunun nedeni ise bireylerin özellikle boş vakitlerini çevresindekilerle geçirmek yerine bilgisayar başında ya da telefonla harcamalarından kaynaklanıyor. Facebook ve Twitter gibi sosyal paylaşım alanları her ne kadar insanların birbirleri ile iletişime geçmeleri amacıyla tasarlansa da yüz yüze iletişimin yerini alamıyor. Yüz yüze iletişimde karşı karşıya kurulan sohbetler ve mimikler kişinin karşısındakini daha kolay anlamasını sağlıyor. Fakat **internet** ortamında bu pek de mümkün olmuyor. Bu durumun bir sonucu olarak da insanlar giderek yalnızlaşmaya başlıyor. Çevresiyle ilişkisi kesiliyor, arkadaşlarını unutuyor, birçok kişi internet yüzünden ailesini bile ihmal edebiliyor.

Teknolojinin gelişmesi özellikle de yeni nesil çocukların daha da yalnızlaşmasına neden oldu. Çünkü artık çocuklar neredeyse tüm günlerini bilgisayar başında oyun oynayarak geçirir hale geldi. Çocuklar bilgisayar başında vakit geçirmekten dünyayla ilişkiyi keser hale geldi.

Teknolojik gelişmeler bireyleri sevgiden, ilgiden, kendine güvenden, paylaşımdan ve çevresindekilerle ilişkiden koparıyor. Sonuç olarak ise bu durum bireylerde mutsuzluğa, içe kapanıklığa ve büyük bunalımlara neden olabiliyor. Bireyler işlerini aksatıyor, evlilikler bozuluyor, kadınlar çocuk yapmak istemiyor ve birçok kişi teknolojinin getirdiği yalnızlık nedeniyle depresyona düşebiliyor.

Bireyler çağın getirdiği bazı yeniliklerle öz benliklerinden uzaklaşıyor. Bu durumu önlemek için bireylerin kendi hayatlarını kontrol altına almaları gerekiyor. Özellikle ebeveynlerin çocuklarını bilgisayar başında oturmaları gereken süre ve cep telefonları konusunda iyi yetiştirmesi gerekiyor. Fakat daha 5 yaşındaki bir çocuğun elinde bile telefon ya da tablet görüldüğü bile oluyor.¹⁵³

5. Asosyal olmaktan kurtulup sosyal olmaya yönelmek

Müslümanlar kendilerini cemaat ruhundan ayırıp asosyal bir toplum haline dönüştürmeye çalışan bu olumsuzluklarla nasıl başa çıkabilir, tekrar sosyal bir

¹⁵³ <http://www.pythont.com/teknoloji-insanlari-yalnizlastiriyor-217> (Erişim Tarihi: 09.10.2015)

kitleye nasıl dönüşebilir. Bu konuda kafa yormak ve işin ehline ciddiyetle durmak gerekmektedir. Teknoloji ve onun getirdiklerinden müstağni bir hayat yaşanamayacağına göre bu zehrin panzehrini bulmak ve eksileri artıya çevirmek gerekmektedir.

İsmet Özel'in; "*Modernite benden aldıklarını bana versin, ben ondan aldıklarını ona vermeye razıyım.*" sözü bu konuda çok anlamlıdır. Basit bir olaydan bir alış-verişten bahsediyor değiliz, biz neyi kaybettiğimizi hatırlamayıp, eylemsel pratiğiyle bunu istemedikçe hiçbir şey bize iade edilmeyecektir.

Modernitenin yani kavramsal olarak Batı merkezli bu değerler sistemi algılamasının 17. yüzyıldan itibaren 'insan'dan eksilttiklerinin listesine bakacak vaktimiz pek de yok açıkçası. Tüm tarihsel süreçleriyle **modernizm** başka, **modernite** başka, **modernleşme** başka elbette; bu parantez içerisinde konuşacak olursak, moderniteden aldıklarını(!) geri vermeye hazır bir zihin inşa etmenin bu modern yanılığın çağında ne kadar zor olduğunu söylememiz pek bir şey ifade etmeyecektir sanırım.¹⁵⁴

Toplum olarak İsmet Özel'in dediğini diyebilecek durumda değiliz belki ama bu durumla başa çıkmak adına yapabileceğimiz şeylerin olduğu da bir vakıadır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Selamlaşmaya dinin verdiği önemi vermek, Mahalle kültürünü yeniden ele almak, Site ve toplu konut inşa ederken bireyselleşme yerine cemaatleşmeyi düşünerek planlamak, Cami eksenli hayattan kopmamak, başta anne ve babamızdan başlayarak yakından uzağa doğru akrabalık bağlarımız olan insanlarla elektronik değil de gidip gelerek sıla-ı rahim yapmak, hastanelerimizin ve hastalarımızın arttığı günümüz dünyasında hastalarımızın ziyaretine gidip gönlünü ve duasını almak; unutulmamalıdır ki devlet sosyal güvencesi ile tedavisini karşılıyor, moral ve manevi desteğin güvencesi müslümanlara kalmaktadır.

Sonuç olarak; müslümanların, toplumun ve dünyanın ıslahı gibi bir görevi omuzlarına yükleyen Allah'a (cc) ve içinde bulunduğu topluma karşı sorumluluğun bilincinde ve bu toplum için tehlike arz eden şeylerinde farkında olması gerekmektedir. Şeytanın en masum yollarla işgal etme gayretinde olduğu zihinleri

¹⁵⁴ Güven Adıgüzel, **O filmin sonunda ağlayacaktık galiba**, <http://kulturgundemi.com/guven-adiguzel/o-filmin-sonunda-aglayacaktik-galiba-yazi-467> (Erişim Tarihi: 09.10.2015)

onun emrine bırakmamalıdır. Müslümanlar toplumlara ve dünyaya yön vermiş bir neslin mirasçılardır. Bu mirasın hakkını vermeli, önce kendilerini, sonra en yakınlarını ve sonra da çevresindekileri bu tehlikeye karşı uyarmalı ve hatta engel olmalıdır. Müslümanlar hayatlarını tebliğ ve davet, ıslahatçı ve maneviyatçı bir mirası taşıma sorumluluğuyla yaşama gayreti içinde olmalıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

TEFRİKA KAVRAMI VE İSLÂM'DA TEFRİKA

I. TEFRİKA KAVRAMI

A. TEFRİKA'NIN TANIMI

1. Lügat Anlamı

Tefrika Ferraka (فرق) kökünden tef'îl babından tef' ile vezinde mastardır. Bölünme, parçalanma demektir.

İbn Manzur, bir araya gelememek, ayrılmak;¹⁵⁵ Firûzâbâdî; iki şeyin arasını ayırmak, anlamında kullanıldığını ifade etmiştir.¹⁵⁶

Arapçadan Türkçeye geçen ve anlam kaybına uğramayan bu kelime *Türk Dil Kurumu* sözlüğünde; ayırma, ayırt etme anlamında kullanılmıştır.

Dini Kavramlar Sözlüğü'ne göre; iki şey arasını ayırmak, yol çatallanmak anlamındaki “Ferraka” kökünden türeyen *tefrika*, parçalara ve bölüklere ayırmak, bölücülük ve ayrıcalık yapmak demektir.

Dini Terimler Sözlüğü'ne göre; Parçalanma, ayrılma, gruplaşma, firkalaşma, nifak, demektir. Doğruluğu din ve akıl yoluyla belirlenmiş olan konularda ayrı hareket etmek, farklı konularda özgür bir şekilde görüş bildirmek tefrika değildir. İslâm dini, inanç esaslarında ibadetle ilgili hükümlerde, müminlerin doğruluğu hakkında görüş birliğine vardığı şeylerde ve İslâm toplumunun birlik ve beraberliğini sarsacak konularda tefrikayı yasaklamıştır.¹⁵⁷

Bölücülük, ayrımcılık, yıkıcılık anlamındaki tefrika, dinde şiddetle reddedilmiştir. Tefrika, İslâm'ın temel ilkesi olan Tevhid (birlik) ilkesi ile ters düşmektedir.¹⁵⁸

¹⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, X, 299

¹⁵⁶ Firuzâbâdî, *el-Kamusu'l-Muhît*, s. 1183

¹⁵⁷ *Dini Terimler Sözlüğü*, s. 356

¹⁵⁸ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 642

2. İstilah Anlamı

TDV İslâm Ansiklopedisi 'nde Tefrika; terim olarak belirli bir dini, fikri veya siyasi birliğe sahip insan topluluklarının bölünüp parçalanmasını, fırkalara ayrılmasını ifade eder. Tefrikanın karşıtı vahdet / cemaattir.

Dinde tefrika ve ihtilâfın sebebi, vahiyle gelen bilgilere muhalefet edip nefsânî arzulara uyma ve taşkınlık yapma (bağy) şeklinde ifade edilir.¹⁵⁹

B.KUR'AN-I KERİMDE TEFRİKA'NIN KULLANIMI

Geçmiş ümmetleri zillete ve felakete götüren en önemli hastalık ihtilaf ve tefrika olmuştur. Tarih boyunca ümmetler önce ihtilaf ve tefrikaya düşmüşler, sonra birbirlerinden uzaklaşıp bağlarını koparmaya kadar gitmişlerdir. Bu ayrışma inanç birliğini bozup güçlerini kaybetmelerine vesile olmuş, buna mukabil olarak düşmanlarına ve şeytana fırsat verip onların güçlenmesine sebep olmuşlardır. Bu geçmiş ümmetler de böyle olduğu gibi bu ümmet içinde Hz. Peygamber'in (sav) vefatından kısa denecek bir süre sonra maalesef böyle olmuştur.

Tefrika, tevhidin zıddıdır. Kur'an-ı Kerim'de değişik türevleriyle birlikte "tefrika" kelimesinin geçtiği yaklaşık 77 âyet vardır.¹⁶⁰

Kuran-ı Kerimde tefrika ile ilgili bazı âyet mealleri şunlardır:

1. "*Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. (Başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın (cc) yolundan ayırır. İşte sakınmanız için Allah (cc) size bunları emretti.*"¹⁶¹

Abdullah b. Mes'ud (ra) diyor ki: "Bir gün Rasûlullah (sav) yere bir çizgi çizdi ve "Bu Allah'ın yoludur" dedi. Sonra bu çizginin sağında ve solunda başka çizgiler de çizdi ve şöyle buyurdu: "Bunlar da başka yollardır. Bunların her birinin başında, kendisine çağıran bir Şeytan bulunmaktadır." Sonra da bu âyet-i kerimeyi okudu.¹⁶²

¹⁵⁹ Bkz. **DİA**, "Tefrika", XXXX, 279-281

¹⁶⁰ Abdulkaki, **el-Mu'cemu'l-Müfehres**, s. 517-518.

¹⁶¹ En'am, 6/153

¹⁶² Taberî, **Camîu'l-Beyan**, XII, 230

Abdullah b. Abbas'ın (ra) da, bu konu ile ilgili âyetleri şöyle açıkladığı rivayet edilir: Allah, (cc) müminlere, cemaat halinde olmayı emretti. Ve onlara, ihtilafa düşmeyi ve bölük pörçük olmayı yasakladı. Ve kendilerinden önceki ümmetlerin, Allah'ın (cc) dini hususunda tartışıp birbirlerine düşmeleri sebebiyle helak olduklarını haber verdi.¹⁶³

2. *“Dinlerini parça parça edip guruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur. Onların işi ancak Allah'a (cc) kalmıştır. Sonra Allah (cc) onlara yaptıklarını bildirecektir.”*¹⁶⁴

Müfessirler, bu âyette, dinlerini parça parça ederek guruplara ayrıldıkları beyan edilen kişilerden kimlerin kastedildiği hususunda iki görüş zikretmişlerdir:

a) Mücahid, Katade, Süddî, Abdullah b. Abbas ve Dehhak'a göre bunlardan maksat, Yahudi ve Hristiyanlardır. Çünkü bunlar, Rasûlullah (sav) gelmeden önce dinlerini bölük pörçük etmişler ve ihtilafa düşmüşlerdir. Rasûlullah (sav) gelince de bu âyetle halleri beyan edilmiştir.

b) Ebu Hureyre'ye (ra) göre ise bu âyette, dinlerini parça parça edip ayrılığa düşmeleri beyan edilen insanlardan maksat, bu ümmetin bid'atçıları, Kur'an'ın muhkem âyetlerini bırakarak müteşabih âyetlerine uyanlarıdır. Ebu Hureyre (ra), Rasûlullah'ın (sav) bu âyeti bu şekilde izah ettiğini rivâyet etmiştir.¹⁶⁵

Taberî diyor ki; “Bana göre bu konuda doğru olan söz, Allah'ın (cc), bu âyetle hak dinini bölük pörçük eden ve ayrılığa düşen bütün insanları kastettiğini söyleyen sözdür. Rasûlullah'ın (sav) üzerinde bulunduğu Hanif dininden ayrılan putperest müşrikler de Yahudiler de Hristiyanlar da, Hanif dinindeymiş gibi görünüp de bid'atlar icat edip insanları doğru yoldan saptıranlar da bu âyetin genel ifadesine dahildirler.”¹⁶⁶

3. *“Dini ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin” diye Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi Allah size de din kıldı. Fakat kendilerini çağırdığın bu (din), Allah'a ortak koşanlara ağır geldi. Allah dilediğini kendisine (peygamber) seçer ve kendisine yöneleni de doğru yola iletir.”*¹⁶⁷

¹⁶³ Taberî, Camiu'l-Beyan, XII, 229

¹⁶⁴ En'am, 6/159

¹⁶⁵ Taberî, Camiu'l-Beyan, XII, 269

¹⁶⁶ Taberî, Camiu'l-Beyan, II, 270-271

¹⁶⁷ Şûrâ, 42/13

Taberî bu âyeti: “Sizden öncekilerin ihtilafa düştüğü gibi, yerine getirmekle emr olunduğunuz şeylerde siz de ihtilafa düşmeyin,” ve “Biliniz ki tefrika afet, felaket; cemaat ise güvenilir, sağlam olandır,” şeklinde tefsir etmektedir.¹⁶⁸

4. “*Onlar kendilerine ilim geldikten sonra, sadece aralarındaki çekememezlik yüzünden ayrılığa düştüler. Eğer belli bir süreye kadar Rabbinden bir (erteleme) sözü geçmiş olmasaydı, aralarında hemen hüküm verilirdi. Onlardan sonra kitaba vâris kılınanlar da onun hakkında derin bir şüphe içindedirler.*”¹⁶⁹

İnsanlar, kendilerine Allah tarafından gönderilen vahiy yoluyla bilgiler ulaştıktan sonra, birbirlerini çekememeleri yüzünden, dinleri hakkında ihtilafa düştüler. İhtilafa düşmeleri, bilgisizlikten değildi. Zira kendilerine peygamberler gönderilerek bilgilendirilmişlerdi. Ey Muhammed (sav) şâyet rabbinin, suç işleyenleri belli bir vadeye kadar erteleyeceğine dair daha önce vermiş olduğu bir sözü bulunmamış olsaydı, din hakkında ihtilaf edenler arasında derhal kesin hükmünü verir, haklıyı haksızdan ayırt ederek suçluları cezalandırırdı.¹⁷⁰

5. “*Hepiniz O'na (cc) yönelerek O'na (cc) karşı gelmekten sakının, namazı kılın; müşriklerden olmayın. Dinlerini parçalayan ve bölük bölük olanlardan (olmayın. Bunlardan) her fırka, kendilerinde olan ile böbürlenmektedir.*”¹⁷¹

Yani, Yahudi ve Hristiyanlar gibi fırkalara ayrılan, dinlerini değiştiren, dinlerine muhalefet edip ayrılan müşrikler gibi olmayın.¹⁷²

6. “*Allah (cc) ve Rasûlü'ne (sav) itaat edin, birbirinizle çekişmeyin; sonra korkuya kapılırsınız da kuvvetiniz gider. Bir de sabredin. Çünkü Allah (cc) sabredenlerle beraberdir.*”¹⁷³ buyurulmaktadır.

Yani “Ey Müminler Allah'ın (cc) ve Rasûlü'nün (sav) emir ve yasakları konusunda itaat ediniz. Onlara en ufak bir şeyde dahi muhalefet etmeyiniz. Birbirinizle çekişmeyin. Eğer birbirinizle çekişirseniz gücünüz zayıflar ve korkuya

¹⁶⁸ Taberî, *Camîu'l-Beyan*, XXI, 513

¹⁶⁹ Şûrâ, 42/14

¹⁷⁰ Taberî, *Camîu'l-Beyan*, XXI, 515

¹⁷¹ Rum, 30/31, 32

¹⁷² Taberî, *Camîu'l-Beyan*, XX, 100

¹⁷³ Enfal, 8/46

kapılırsınız.”¹⁷⁴ Taberî bu âyeti açıklarken: “İhtilaf edip tefrikaya düşmeyiniz ki kalplerinizde ihtilaf meydana gelmesin.” İfadesini kullanmaktadır.¹⁷⁵

Bu son âyet müminler arasında barış ve savaş halinde ihtilaf ve tefrikanın çok büyük zarar verdiğini, müminlerin ittifakının ise Allah’ın zafer ve muvaffakiyet vermesinin en mühim vesilesi olduğunun delilidir.

Yine Kur’an-ı Kerimde birlik ve beraberliği istemeyenlerin fasıklar olduğu ifade edilmiş,¹⁷⁶ bütün müslümanların, toptan Allah’ın ipine sarılmaları¹⁷⁷ emredilmiş, parçalanıp ayrılmak yasaklanmıştır.¹⁷⁸ Müslümanların zulme karşı birlik olmaları emredilmiş,¹⁷⁹ birlik içinde savaşanları Allah’ın sevdiği vurgulanmıştır.¹⁸⁰

7. *“Ayrılığa düştüğünüz herhangi bir şeyde hüküm vermek, Allah'a mahsustur. İşte, bu Allah, benim Rabbidir. O'na dayandım ve O'na yönelirim.”*¹⁸¹

Ey insanlar, herhangi bir şey hakkında ihtilaf eder ve aranızda anlaşmazlığa düşerseniz, onun hakkında hüküm verecek olan Allah’tır (cc) O halde ihtilaf ettiğiniz konuların hükümlerini, Allah’ın (cc), Peygamberine (sav) gönderdiği şeriatı arayın.¹⁸²

8. *“Allah nezdinde hak din İslâm'dır. Kitap verilenler, kendilerine ilim geldikten sonradır ki, aralarındaki kıskançlık yüzünden ayrılığa düştüler. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler bilmelidirler ki Allah'ın hesabı çok çabuktur.”*¹⁸³

9. *“Din konusunda onlara açık deliller verdik. Ama onlar kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki çekememezlik yüzünden ayrılığa düştüler. Şüphesiz Rabbin, ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kıyamet günü aralarında hüküm verecektir.”*¹⁸⁴

Şüphesiz ki Allah’ın, (cc) şeriat olarak Peygamber’i (sav) vasıtasıyla gönderdiği ve ondan başkasını kabul etmediği hak din, İslâm’dır. Kendilerine İncil verilen Hristiyanlar, aralarındaki düşmanlıktan, başkanlık, saltanat ve hükümdarlık

¹⁷⁴ Taberî, **Camî’l-Beyan**, XIII, 575

¹⁷⁵ a.g.e

¹⁷⁶ Bakara, 2/27

¹⁷⁷ Âl-i İmran, 3/103

¹⁷⁸ Âl-i İmran, 3/105

¹⁷⁹ Şûrâ, 42/39

¹⁸⁰ Saff, 37/ 4

¹⁸¹ Şûrâ, 42/10

¹⁸² Taberî, **Camî’l-Beyan**, XXI, 506

¹⁸³ Âl-i İmran, 3/19

¹⁸⁴ Casiye, 45/17

ihtirası yüzünden, ancak kendilerine ilim geldikten ve gerçeği tam olarak anladıktan sonra ihtilafa düştüler.¹⁸⁵

10. *“Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte bunlar için büyük bir azap vardır.”*¹⁸⁶

Bu âyette de yine Ehl-i Kitap’ın yaptığı gibi, Hak apaçık beyan edildikten sonra tefrikaya düşerek onlar gibi olmaması konusunda müslümanlar uyarılmaktadır.

11. *“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ülüemre (idarecilere) de itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız onu Allah'a ve Rasûl'e götürün (onların tâlimatına göre halledin); bu hem hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir.”*¹⁸⁷

Gerek genel bir şekilde birbirinizle, gerek yetkililer ile sizin aranızda ve gerekse yetkili olanlar arasında herhangi bir şey hakkında tartışsanız onu Allah'a ve Rasûlüne götürünüz. Yani yalnız kendi arzu ve isteğinizle halletmeye kalkışmayınız. Çarpışmalara düşmeyiniz. Başkalarına da gitmeyiniz önce Allah'ı, (cc) ikinci olarak Hz. Muhammed'i (sav) kendinize başvurulacak yer biliniz, bu hükme ve bu mahkemeye müracaat ediniz. Aranızda biricik hakem ve hakim Allah (cc) ve Peygamber'ini (sav) tanıyınız. Değişik hükümlerinizi, fikirlerinizi Allah'ın âyetlerine ve Hz. Muhammed'in (sav) açıklamalarına tatbik ederek ve uydurarak birleştiriniz ki, Allah'a müracaat, Allah'ın birliğine inanmada samimiyetle Allah'ın (cc) âyetlerini araştırmak ve incelemekle, Rasûlü'ne (sav) müracaat da zamanında kendisine ve ondan sonra sünnetine ve halifelerine durumu arz etmekle olur.¹⁸⁸

12. *“Rabbin dileyseydi bütün insanları bir tek millet yapardı. (Fakat) onlar ihtilafa düşmeye devam edecekler. Ancak Rabbinin merhamet ettikleri müstesnadır. Zaten Rabbin onları bunun için yarattı. Rabbinin, “Andolsun ki cehennemi tümüyle insanlar ve cinlerle dolduracağım” sözü yerini buldu.”*¹⁸⁹

Allah (cc) bu âyet-i kerimede, dilemiş olsaydı bütün insanları tek bir din üzerinde ittifak eden tek bir ümmet yapabileceğini, fakat hikmeti gereği onları, kendi

¹⁸⁵ Taberî, **Camii'l-Beyan**, VI, 277

¹⁸⁶ Âl-i İmran, 3/105

¹⁸⁷ Nisa, 4/59

¹⁸⁸ Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, II, 452

¹⁸⁹ Hud, 11/118-119

ilahî iradesiyle bir dinde toplamayıp serbest bıraktığını ve insanların da bu serbestlikten istifade ile ihtilaf ettiklerini beyan etmektedir.¹⁹⁰

C. HADİSLERDE TEFRIKA'NIN KULLANIMI

Cehaletin, cahiliyetin zirveye çıktığı bir dönemde alemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber (sav) insanların önce kafa yapısını, düşünce tarzını, bakış açısını değiştirmeyi ardından da onları olması gereken ideal insan ve ideal müslüman kalıbına sokarak rezalet bir hayat anlayışından kurtarıp, onur ve haysiyetiyle yaşamayı hayat tarzı haline getirmek için mücadele etmiştir.

Tevhid mücadelesinin son halkası olan İslâm Peygamberi, ırkçılık, kabilecilik ve kavmiyetçilik illetinin yoğun bir şekilde yaşandığı, güçlü olanların zayıfları ezdiği, insanların sınıflara ayrıldığı, tefrikanın zirveye tırmandığı günlerde gelmişti.

Gelmesi ile uzun bir süre dağınık ve paramparça bir halde yaşamış olan insanlığı ve Arap yarımadasını bir ve beraber yapmaya çalışan Hz. Peygamber (sav) hayatının bütün safhalarında gösterdiği gibi hadis-i şeriflerinde de müslümanlar arasındaki ayrılık ve tefrikayı kınamış, Müslümanların bir ve beraber olmalarını teşvik etmiştir. Nitekim bir hadisi şerifte; “Ey Ensar cemaati!.. Ben sizleri yolu şaşırmış halde bulup da Allah benimle sizlere hidayeti nasib etmedi mi? Ben sizleri fırka fırka bölünmüş parçalanmış halde bulup da, Allah benim Medine’ye hicretimle sizleri birleştirmede mi?”¹⁹¹ buyurmuştur.

Anlaşıyor ki, Yesribliler, Hz. Peygamber (sav) gelmeden önce dağınık bir halde idiler. Evs ve Hazrec kabileleri birbirleri ile sürekli kavga eden, karşılıklı adam öldüren ve problemler yaşayan iki kabile idi. Sonra Medine’yi şereflendiren Hz. Peygamber onlara, birlikte kavga etmeden ve savaş yapmadan yaşayabilmeleri için vahiy denilen kıyamete kadar sürecek ilâhî düstur getirdi.

“Müminlerin birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamet etmeye ve birbirlerine şefkat göstermede bir vücut gibidir. O vücudun bir uzvu rahatsız olursa diğer uzuvlar, uykusuzluk ve hararete ona ortak olurlar,”¹⁹² buyurarak Allah’a ve peygamberine inanan ve mümin olduğunu iddia edenlerin birbirlerini sevmeleri

¹⁹⁰ Taberî, **Camî’l-Beyan**, XV, 532

¹⁹¹ Buharî, Megazi 56, hadis no: 4330; Müslim, Zekât, 46, hadis no: 1061.

¹⁹² Buharî, Edeb, 27, hadis no: 5665

gerektiğini ve bu sevginin gereği olarak birbirlerine merhamet ve şefkatle muamele etmelerini gerektiğini öğütlemiştir ve birbirlerini Allah için sevenlerin, hiçbir gölgenin olmadığı dehşetli mahşer gününde, arşın gölgesinde gölgeleneceklerini¹⁹³ ifade ederek, birbirini gerçek manada seven müminlerin ahiretteki büyük mükâfat ile müjdelemiştir.

Günlük hayatta müslümanlar arasında niza ve çekişmeye götürecektür Müslümanların arasına kırgınlık sokabilecek her tür hareket ve davranışı engellemek adına; “Birbirinizi kıskanmayın, alışverişte birbirinizi aldatmayın, birbirinize düşmanlık beslemeyin, birbirinize sırt çevirmeyin; Ey Allah’ın kulları kardeş olun! Müslüman, Müslümanın kardeşidir; ona zulüm etmez, onu yardımsız bırakmaz, onu küçük görmez”¹⁹⁴ buyurmuştur.

Toplumda birlikte yaşayabilmenin bir başka düsturu da herkesin birbirine güvenmesi ve birbirinden emin olmasıdır. Bu konuda da Hz. Peygamber (sav), Müslüman’ı tarif ederken diğer müslümanların elinden, dilinden emin olduğu¹⁹⁵ hatta insanların mallarını ve canları konusunda da emin¹⁹⁶ ve emniyette olduğunu çeşitli sebeplerle ifade etmiştir.

Şu bir hakikattir ki, İslâm yalnızca gündelik hayatla alakalı emir ve yasaklarda bulunmaz. İslâm davasını dünyanın dört bir tarafına ulaştırmayı, yeryüzünde ulaşılmamış bir tek fert bırakmamayı ilke olarak belirlemiş bir din ve o dinin temsilcilerinin elbette siyasi olarak da kendilerine özel tarz ve duruşlarının olması gerekmektedir. Bu sebeple İslâm, müslümanlara cemaat olmayı ve aralarındaki tefrikayı kaldırmayı âyet ve hadislerle emretmektedir.

Bu konuda en küçük şeylerde dahi cemaatle birlikte hareket etmek adına; Bir karış da olsa cemaatten ayrılan kişinin İslâm bağıny boynundan çıkartmış olacağını,¹⁹⁷ Şeytanın tek kişi ile birlikte olup iki kişi dahi olsa birlikte hareket edenden uzak olduğunu, cemaatle birlikte hareket edenin karşılığının cennet olduğunu,¹⁹⁸ ifade ederek fertleri uyarırken, her hal ve şartta müslüman toplumun ihtiyacı olan ilahî

¹⁹³ Müslim, Birr, 12, hadis no: 2566

¹⁹⁴ Buharî, Edeb, 57,58. hadis no: 5717; Müslim, Birr, 30, hadis no: 2563

¹⁹⁵ Buharî, İman, 3, hadis no: 10

¹⁹⁶ Tirmizî, İman, 12, hadis no: 2628,

¹⁹⁷ Tirmizî, Emsal 3, hadis no: 2863. Tirmizî’ye göre; bu hadis hasen sahih gariptir.

¹⁹⁸ Tirmizî, Fiten 7, hadis no: 2165. Tirmizî, hadis hakkında: Bu, hasen sahih garib hadistir, demiştir.

yardım ve himayenin cemaatte olduğunu beyan edip, cemaatten ayrılanı ise cehennem azabı ile tehdit ederek¹⁹⁹ konunun önemine işaret etmektedir.

Diğer taraftan birlik ve beraberliğin tesisi ve devamı adına İslâm cemaatinin başındaki idareciye itaat ile alakalı yönetilenler için birçok tavsiyelerde bulunurken, yönetenlere de toplumun hak ve hukukunu gözetip adil bir idareci olduklarında hem bu dünya da hem ahirette verilecek makam ve lütuflardan bahsederek her iki tarafın ölçülerini net bir şekilde belirlemiştir.

¹⁹⁹ Tirmizî, Fiten 7, hadis no: 2167. Tirmizî'ye göre; bu vechiyle garib bir hadistir. Busîri'ye göre zayıf bir hadistir. (**Misbahu'z-Zücâce**: II, 289)

D.TEFRIKA İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Tefrika, “görüş ayrılığına düşme” anlamına gelen ihtilafla yakından ilişkilidir. İhtilaf bazı durumlarda tefrika ile eş anlamlı gibi kullanılsa da genelde fikir ayrılıklarını belirtir. Dinî yorumlarda ortaya çıkan görüş farklılığı derinleşerek sosyal ve siyasal parçalanmalara yol açabilir; bunun aksine sosyal ve siyasal çekişmeler şiddetlenip dini yorumlamada kalıcı ihtilâflara ve ayrışmalara götürebilir. Naslarda dinin aslî yapısını ve ümmetin bütünlüğünü bozacak her türlü parçalanma yasaklanmakla birlikte en tehlikeli olanı, geçmiş ümmetlerde görüldüğü gibi fikrî ve siyasî bölünmelerin dinde kalıcı firkalaşmalara, bunun da dinî metinlerin ve hükümlerin tahrifine yol açmasıdır.

Gerek Kur’an-ı Kerimde gerekse hadis-i şeriflerde tefrika anlamında veya ona yakın anlamlarda kullanılan kavramlar vardır. Konumuzla yakın ilgisi sebebiyle bu kavramlardan en önemlilerinin kısaca açıklanması uygun olacaktır.

1. İhtilaf

İhtilaf (الاختلاف) H-L-F kökünden türemiş iftiâl babının masdarıdır. H-L-F (خلف) lügatte oruçlunun ağzının kokması, yemeğin tadının veya kokusunun değişmesi, çocuğun kendisi hakkında beslenen hüsnü zannı boşa çıkarması, çocuğun babasının ahlakından sapması, hastalıktan yemek yiyememek, geride kalmak, birinin yerine geçmek, halife olmak, elbiseyi yamamak, arkadan yaklaşmak, ahmak olmak, amansız muhalif olmak gibi anlamlara gelir.²⁰⁰

Görüş ayrılığı ve anlaşmazlıklarla ilgili en temel kavram olan ihtilaf, bu kökten türemiştir. Farklı kullanımları dikkate alındığında bu kökten türemiş kelimelerin, “iyi ve ideal olanın ya da bir aslın gerisinde kalmak” anlamında birleştiği görülmektedir. İhtilaf kelimesi insanlar arasında kullanıldığı zaman daima menfi anlamda kullanılmıştır. Çünkü çatışma ve ayrılığı ifade eder.²⁰¹

²⁰⁰ İbn Manzûr, **Lisanu'l-Arab**, IX, s. 82-97

²⁰¹ Halil Aldemir, **İhtilaf**, Kitabi yayınevi, İstanbul 2010; s. 32

“O azabın sebebi, Allah'ın, kitabı hak olarak indirmiş olmasıdır. (Buna rağmen farklı yorum yapıp) kitapta ayrılığa düşenler, elbette derin bir anlaşmazlığın içine düşmüşlerdir.”²⁰² meâlindeki âyette de bu duruma işaret edilmektedir.

İhtilaf tefrika ile bazı noktalarda eş anlamlı gibi kullanılsa da tefrika kavramından dar çerçevede kullanılmaktadır.

2.Niza

Niza: (النزاع) , bir şeyi kökünden sökmek, koparıp çekmek, kaldırmak, eli cepten çıkarmak, oku yaydan fırlatmak, amirin memurunu işten atması, kuyudan kova çekmek, metinden anlam çıkarmak, itaatten çıkmak, silah bırakmak, elbise çıkarmak, nefsin bir şeye meyletmesi, boş şeylerden yüz çevirmek gibi anlamlara gelir.²⁰³

Kur'an'ı Kerimde farklı anlamlarıyla kullanılmakla birlikte; tartışmaya sürüklemek,²⁰⁴ ihtilaf yüzünden çekişmek,²⁰⁵ gibi anlamlarda da kullanılmaktadır. Tefrikaya vesile olanlar anlamında dar manada kullanılmaktadır.

3.Şikak

Şikak: (الشقاق), elbiseyi birbirinden ayrılacağı yerden yırtmak, yarmak, dağıtmak, toplumun birlik ve bütünlüğünü bozmak, safa dalıp dağıtmak, geminin suyu yarararak ilerlemesi, ameliyat için yarmak, atın sağa sola koşması, bir şeyin zor olması, yolculuğun uzak olması gibi anlamlara gelir.²⁰⁶

Kur'an'ı Kerimde bu kökten türetilmiş kelimeler; yarmak,²⁰⁷ işini güçleştirmek,²⁰⁸ karşı gelmek,²⁰⁹ yarılmak,²¹⁰ ihtilaf ve düşmanlık²¹¹ anlamında kullanılmıştır.²¹² Dar anlamda tefrika anlamını karşılamaktadır.

²⁰² Bakara, 2/ 176

²⁰³ İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, VIII, 349-352

²⁰⁴ Hac, 22/67

²⁰⁵ Âl-i İmran; 3/152; Nisa, 4/59; Enfal, 8/43; Kehf, 18/21

²⁰⁶ İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, X, 181-186

²⁰⁷ Abese, 80/26

²⁰⁸ Kasas, 28/27

²⁰⁹ Enfal, 8/13; Muhammed, 47/32; Haşr, 59/4

²¹⁰ Bakara, 2/74; Kaf, 50/44, Rahman, 55/37

²¹¹ Bakara, 2/137, 176; Nisa, 4/35; Hud, 11/105; Sad, 38/2; Fussilet, 41/ 52

²¹² Aldemir, **İhtilaf**, s. 48

II.İSLÂM'DA TEFRİKA

A.TEFRİKAYA YOL AÇAN SEBEPLER

Hz. Peygamber (sav) hayatta iken ümmetin problemlerinin çözüm merkezi idi. Sorun çıktığında ya vahiy yoluyla ya da bizzat Hz. Peygamber (sav) tarafından çözümleniyordu. Dolayısıyla tefrika ve ihtilaf başlamadan bitmiş oluyordu. Müslümanlar arasında çıkan tefrika ve ihtilafların Hz. Peygamberin (sav) vefatından sonra başladığı görülmektedir.

Bunları şöyle sıralayabiliriz: Irkçılık hareketi, hilafet anlaşmazlıkları, müslüman olanların eski inançlarını tamamen terk etmemeleri, tercümelemlerle felsefi akımların doğuşu, metot tartışmaları, kapalı meseleleri incelemeye girişmek, uydurma hadisleri rivâyet etmek, münafıklar meselesi²¹³, Küskünlük, Dargınlık, Haset etmek, Cimrilik, yalan ve İftira, Gıybet ve su-i zan, Koğuculuk, Fuhuş ve Zina, İçki ve Kumar, Rüşvet²¹⁴

İhtilaf ve tefrikaya sebep olan ahlaki sorunlar: Nefisle mağrur olup kibirlenme, kendi fikir ve görüşünü beğenme, başkalarına su-i zan besleme, kesin bir delili yokken hemen itham etme, bencillik ve hevaya tabi olma; bunun neticesi olarak da: başkanlık, reislik, makam ve mevki hırsı için çabalama, şahıslara, mezhep, grup ve akımlara taassup derecesinde bağlanma, ülke, bölge, parti, cemaat ve lider tarafgirliği.²¹⁵

Buna karşılık günümüzde yalnızlaşma, içine kapanma, bireyselleşme giderek yaygınlık kazanmaktadır. Özellikle yeni nesil kendi oluşturduğu sanal bir dünyada yaşamaya çalışmaktadır. Büyük aile modelinden küçük aile modeline dönüşen bir toplum olmaya doğru hızla ilerleme yaşanmaktadır.

Bu sorunların en önemlileri şunlardır:

1.Taassup

Bağnazlık, doğru veya yanlışlığa bakmaksızın bir fikrin savunmasını yapmak, kendi dinini, mensup olduğu düşünceyi veya ekolü her türlü düşünce ve inançtan

²¹³ Mahmut Balcı, **Kur'an'a göre İnsanları Tefrikaya Düşüren Faktörler**, İhtar Yay. Erzurum 1992, s. 70-85

²¹⁴ Öztürk, **İslâm'da Birlik**, s. 13-18

²¹⁵ Karadavi, **İhtilaflar Karşısında İslâmi Tavr**, s. 23-24

üstün görmektir. Taassupta kör bir tarafgirlik ve doğruluğu hiç araştırılmadan karşıt düşünceyi inkâr vardır.

İnsanda herhangi bir konuda oluşan aşırı sevgi ve heyecan bilgi ile değil de cehaletle desteklenirse, o konuda taassup sahibi olmuştur.

Bilgisizlikten kaynaklanan taassup ise inat ve muhakemesizlik üzere kuruludur. Taassup yalnız dinlerde değil, beşeri ideolojilerde de bağınazca bağlılıklar neticesinde görülmektedir. Müslümanın dinine körü körüne değil, bilinçli, şuurlu bir şekilde bağlanması gerekmektedir.

2.İrkçılık

İrkçılık bir başka taassup şeklidir. Kendi ırkını başka ırklardan üstün sayma hastalığıdır. İslâm, zulüm ve sömürüye yol açan tüm inanç ve düşünceler gibi ırkçılığı da yasaklamıştır. Kur'an ırkların aynı kökten geldiklerini ifade ederek, üstünlük iddialarının temelsizliğini ortaya koymuştur.

Tüm insanlar, kavim ve milletler, Hz. Adem (as) ile eşi Havva'dan yaratılmıştır. İnsan toplumunun ırklara, kabilelere ayrılması da onların tanışmaları ve yardımlaşmaları amacına bağlıdır. Zulüm ve sömürüye neden olacak kalıtsal bir üstünlük söz konusu değildir.

İnsanların ve toplumların iyilik ve üstünlükleri yalnızca inançlarına, yaşama biçimlerine bağlıdır. Üstünlük ölçüsü Allah'ın emirlerine uyma, yasaklarından kaçınma konusundaki titizlikleridir.²¹⁶ Bu nedenle İslâm toplumu İslâm'ı bir din, bir hayat düzeni olarak benimseyen insanların oluşturduğu toplumdur. Belirleyici tek etkenin inanç olduğu bu toplumun oluşmasında başka hiçbir maddi ya da manevi etkenin katkısı yoktur. Aynı akide çevresinde birleşen insanlar, kan bağları olmasa da kardeşirler.²¹⁷

Buna karşılık, aynı inancın paylaşılmaması durumunda, baba oğul arasında bile bir yakınlıktan söz edilemez. İman etmediği için babasının çağrısına uymayan Hz. Nuh'un oğlu onun ailesinden sayılmaz.²¹⁸

²¹⁶ Hucurat, 49/ 13

²¹⁷ Hucurat, 49/10

²¹⁸ Hud, 11/46

Aynı inancı paylaşan müminler küfrü tercih etmeleri durumunda ne babalarını, ne de kardeşlerini veli edinebilirler.²¹⁹

Hiçbir mümin, babası, oğlu, kardeşi ya da diğer bir yakını da olsa, Allah'a ve Peygamberine düşman olan kimseye sevgi besleyemez.²²⁰

Bütün bu ifadelerden ırkçılığın ne denli İslâm'a ve müslümanların birlik beraberlik hukukuna zarar verdiği anlaşılmaktadır.

3. Bencillik

Bencillik, ben merkezli bir hayat tasavvurudur. “Bana dokunmayan yılan bin yaşasın”, “Ben tok olduktan sonra bütün insanlar açlıktan ölse bana ne” deyimleri bencillik kavramını çok iyi ortaya koyan kavramlardır.

Yokları yoktan var eden Rabimiz bile “ol” demesiyle öldürüp “öl” demesiyle öldürürken Kuran-ı Kerimdeki ifade üslubu genellikle “biz” olmaktadır; “*Muhakkak ki hayatı veren de Biz’iz, hayatı geri alıp öldüren de ve elbette hepsine vâris olacak, hepsinden sonraya kalacak olan baki de Biziz*”, “*Ölüleri diriltecek Biz’iz. Yaptıkları her şeyi ve bütün izlerini bir bir kaydeden “Biz” iz. Velhasıl her bir şeyi, apaçık bir kitap’ta sayıp döken Biziz.*”

“Ben” ve benim istek ve arzularım olsun da isterse dünya yıkılsın mantığı, asla birlik ve beraberliğe, cemaat ve tevhide götüren mantık olmayıp, şeytan ve yandaşlarının ekmeğine yağ sürecektir kötü ahlak sınıfında değerlendirilmektedir.

4. Kıskançlık

Hiz. Ebu Hüreyre (ra) anlatıyor: “Rasulullah (sav) buyurdular ki: “Hasetten kaçın. Çünkü o, ateşin odunu -râvi dedi ki: Veya kuru otu- yiyip tükettiği gibi, bütün hayırları yer tüketir.”²²¹

²¹⁹ Tevbe, 9/23

²²⁰ Mücadele, 58/ 22

²²¹ Ebu Davud, Edeb 51, hadis no: 4903, Elbani’ye göre hadis zayıftır. (Muhammed Nasıruddin el-Elbanî, **Daifu’l-Cami’-s-Sagîr**, nşr. Züheyr eş-Şavîş, el-Mektebû’l-İslâmî, Dimaşk,1990, s.323 hadis no: 2197) Münâvî de zayıf olduğunu ifade etmiştir. (Muhammed Abdurraûf el-Münâvî, **Feyzu’l-Kadîr Şerhu’l-Cami’-s-Sagîr**, Muhammed Abdurraûf el-Münâvî, Daru’l-Ma’rife, Lübnan, 1357/1938; III, 125, hadis no: 2908)

Hasetten kaçınmak, başkasının malı mevkiî vs. dünyevî bir şeyinde çekememezliğe düşmemek demektir. Uhrevî işlerde imrenme caiz ise de dünyevî işlerde haset câiz değildir. Çünkü, haset, haset edeni haset edilen kişi hakkında gıybet ve yıkıcı gayretlere sevk ederek zulme ve haksızlığa atar. Gıybet, zulüm ve haksızlık ise bunları yapanın hasenatının yok olmasına vesile olur. Bütün bu durumlar haset edilen kişinin nimetçe, sevapça artmasına, haset edenin de hüsrana ve zararlarda batmasına sebep olur. Böylelerinin durumu âyet-i kerimede: “*Dünyayı da âhireti de kaybeder*”²²² diye ifade edilmiştir.²²³

Hiz. Zübeyr (ra) anlatıyor: “Rasûlullah (sav) buyurdular ki: “Size geçmiş ümmetlerin hastalığı sirâyet etti: Bu, haset ve buğzdur. Bu kazıyıcıdır. Bilesiniz; kazıyıcı derken saçı kazır demiyorum. O dini kazıyıcıdır. Nefsimi kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin ederim ki, sizler iman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız. Birbirinizi sevmeye yardımcı olacak şeyi haber vereyim mi: Aranızda selâmı yaygınlaştırın.”²²⁴

5.Yalan ve iftira

İnsanlar arasında ilişkiler sevgi, saygı ve güven temeline dayanmaktadır. Doğru olan ve doğru söyleyen toplum kaynaşırken, yanlış ve yalan söyleyen toplum arasında bu saygı, sevgi ve güven bağları zedelenir hatta ortadan kalkar. Kur'an'da Allah (cc) “*..Yalan sözden sakınınız.*”²²⁵ buyurmaktadır.

İslâm dini yalanı ve yalancılığı müslümanda bulunmaması gereken kötü huylardan ve büyük günahlardan kabul etmektedir. “*Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin.*”²²⁶

Rasûlullah (sav): şöyle buyurmuşlardır “Doğruluktan ayrılmayınız. Doğruluk sizi birr'e, o da sizi Cennet'e götürür. Kişi doğru olur ve daima doğruyu araştırırsa Allah (cc) katında sıdıklardan yazılır. Yalandan sakının. Yalan insani günaha, o da

²²² Hac, 11

²²³ İbrahim Canan, **Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi**, Akçağ Yayınları. Ankara 1988; 6/326.

²²⁴ Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyâme 58, hadis no: 2512, Tirmizî hadisin derecesini belirtmemiştir. Elbani'ye göre hadis zayıftır. (**Daifu'l-Camir's-Sagîr**, s. 417 hadis no: 2835) Münavî ise hasen olduğunu ifade etmiştir. (**Feyzu'l-Kadîr**, III, 442, hadis no: 3918)

²²⁵ Hac, 22/30

²²⁶ Ahzab, 33/70

Cehennem'e götürür. Kişi durmadan yalan söyler ve yalan araştırırsa Allah (cc) katında yalancılardan yazılır.²²⁷

“Kim bana iki çenesi ile iki bacağı arasını koruma hususunda garanti verirse ben de ona Cennet hususunda garanti veririm.”²²⁸

“Allah (cc) Rasûlü (sav), size büyük günahların en büyüğünü haber vereyim mi? buyurmuş ve bunu üç kere tekrar etmişlerdi. Evet, deyince: Allah'a (cc) şirk koşmak, anne-baba haklarına riâyetsizlik, cana kıymak.” buyurdular. Bu sırada bir yere dayanmış durumda idi, yere oturup: Haberinizi olsun! Yalan söz, yalan şahitlik, dedi ve bunu o kadar tekrar etti ki, keşke kesse artık! Temennisinde bulunduk.²²⁹

Safvan b. Süleym (ra) anlatıyor: “Ey Allah'ın Rasûlü mümin korkak olur mu?” dedik. “Evet” buyurdular. “Pekala cimri olur mu?” dedik, yine: “Evet” buyurdular. Biz yine: “Pekalâ yalancı olur mu?” diye sorduk. Bu sefer: “Hayır” buyurdular.”²³⁰

İbn Mes'ud (ra) şöyle demiştir: “Kul yalan söylemeye ve yalan söyleme niyetini taşımaya devam edince bir an gelir ki, kalbinde önce siyah bir nokta belirir. Sonra bu nokta büyür ve kalbinin tamamı simsiyah olur. Sonunda Allah nezdinde “yalancılar” arasına kaydedilir.”²³¹

Rasûlullah (sav) buyurdular ki: “Ey insanlar! Pervanenin ateşe atılması gibi sizi yalanın peşine düşmeye sevk eden şey nedir? Halbuki, üç yer hariç yalanın her çeşidi ademoğluna haramdır: Bu üç yere gelince: 1) Erkeğin, rızasını sağlamak için hanımına yalanı, 2) Harpte söylenecek yalan. Çünkü harp bir hileden ibarettir. 3) İki müslümanın arasında sulhu sağlamak kastıyla söylenen yalan.”²³²

Yalan diğer taraftan birçok günah ve kötü işlere kapı aralayan bir özelliği ile dikkat çekmektedir. Zira yalan söyleyen gıybet, dedikodu, iftira, kumar, içki, zina gibi birçok haramları işlemeyi alışkanlık haline getirip, zaman içinde sıradan bir işmiş gibi yapabilecek bir psikolojiye sahip olur.

²²⁷ Buharî, Edeb 69, hadis no: 5743

²²⁸ Buharî, Rikak 23, hadis no: 6109; Tirmizî, Zühd 61 hadis no: 2411

²²⁹ Buharî, Şehadet 10, hadis no: ; Müslim, İman 143, hadis no: 2511

²³⁰ Malik b. Enes, **Muvatta**, tsh. Muhammed Fuad Abdülbakî, Dar İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut, ts.; Kelam 7 hadis no: 19. İbn Abdilber sabit bir vecihle müsned olarak bilmiyorum. Bu, hasen mürsel hadistir, demiştir. (**Muvatta**: II, 990)

²³¹ Malik, **Muvatta**, Kelam, 7 Hadis no: 18, M. Fuad Abdülbakî'ye göre; Hadis Mevkufur, hükmü merfudur. Çünkü bu konuda içtihadı yer yoktur. (**Muvatta**: II, 990)

²³² Tirmizî, Birr 27, hadis no: 1940, Tirmizî'ye göre hadis derecesindedir.

6.Kibirlik

Kibir, büyüklenmek, büyüklük taslamak, ululuk iddia etmek, kendini başkalarından yüksek görerek onları aşağılamak anlamına gelir. Şeytanın Hz. Adem'e (as) secde etmesini engelleyen, şeytana mahsus bir özelliktir.

Allah (cc) “Allah kendini beğenen ve daima böbürlenip duran kimseyi sevmez.”²³³ “Yeryüzünde böbürlenerek dolaşma. Çünkü sen (ağırlık ve azametle) ne yeri yarabilir ne de dağlarla ululuk yarışına girebilirsin.”²³⁴ “Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenmiş övünüp duran kimseleri asla sevmez,”²³⁵ buyurarak kibre ve kibriye nasıl buğzettiğini beyan etmektedir.

Diğer taraftan hadis-i kudsîde; “İzzet benim gömleği, kibriya da kaftanımdır. Benimle kim münazaâ ederse, ona azap ederim.” buyurmuştur.²³⁶

Buradaki münazaadan murat; Allah'a mahsus olan izzet yâni şeref ve kudret ile kibriya ve azameti ahlak edinip, bu hususlarda âdeta ona ortak olmaktır. Hadîs-i şerîf kibri şiddetle haram kılmaktadır. İzzet ve kibriyaya gömlek ve kaftan denilmesi güzel bir istiaredir. Buradaki istiarenin manası gömlekle kaftanın insanın vücuduna sarılması ve ona güzellik vermesidir. İzzet ve kibriya Allah Teâlâ'ya en lâyük ve elzem sıfatlar olduğu için bu istiareyle temsil edilmişlerdir.²³⁷

Başka bir hadiste “Kalbinde zerre miktarı kibir olan kimse Cennete giremez” buyurmuş. Bir zat: “İnsan elbisesinin güzel, ayakkabının güzel olmasını istiyor” demiş. Rasûlullah (sav): “Şüphesiz ki Allah güzeldir; güzelliği sever, Kibir; hakkı inkâr ve insanları tahkir etmektir.” buyurmuştur.²³⁸

Kibrin karşıtı tevazudur. Toplumda kibirli insanlar ne kadar birlik ve beraberliğe engel ise tevazu o oranda birleştirici kuvvete sahiptir.

²³³ Nisa, 4/36

²³⁴ İsra, 17/37

²³⁵ Lokman, 31/18

²³⁶ Müslim, Birr 38, hadis no: 2620

²³⁷ Ahmed Davudoğlu, **Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi**, Sönmez Neşriyat, İstanbul,1980; X, 586

²³⁸ Müslim, İman 39, hadis no: 147

7. Gıybet ve su-i zan

Gıybet ve su-i zan gönüller arasında soğukluğa, giderek kin ve intikama sebep olur. Gıybet kitabımızda şiddetli ifade ile haram kılınmıştır: *“Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyicidir.”*²³⁹

²³⁹ Hucurat, 49 /12

B. TEFRİKÂNIN ZARARLARI

İslâm kardeşliğini, vahdeti, birlik ve beraberliği, tek vücut olmayı emreden İslâm tefrikayı şiddetle yasaklamıştır. İslâm'da tefrikaya, İslâm cemaatinin bölünmesine, parçalanmasına sebep olan her şey haram kılınmıştır.

Dünya ve ahiret saadetini temin etmek için gönderilen İslâm ile huzursuzluğun, geçimsizliğin, bereketsizliğin kaynağı olan tefrikanın buluşması mümkün değildir.

1. Tefrika, insanların hak yoldan sapmasına sebep olur.

*“Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. (Başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın (cc) yolundan ayırır. İşte sakınmanız için Allah (cc) size bunları emretti.”*²⁴⁰

Abdullah b. Mes'ud (ra) diyor ki: “Bir gün Rasûlullah (sav) yere bir çizgi çizdi ve “Bu Allah'ın yoludur” dedi. Sonra bu çizginin sağında ve solunda başka çizgiler de çizdi ve şöyle buyurdu: “Bunlar da başka yollardır. Bunların her birinin başında, kendisine çağıran bir Şeytan bulunmaktadır.” Sonra da bu âyet-i kerimeyi okudu.²⁴¹

Abdullah b. Abbas'ın (ra) da, bu konu ile ilgili âyetleri şöyle açıkladığı rivayet edilir: Allah, (cc) müminlere, cemaat halinde olmayı emretti. Ve onlara, ihtilafa düşmeyi ve bölük pörçük olmayı yasakladı. Ve kendilerinden önceki ümmetlerin, Allah'ın (cc) dini hususunda tartışıp birbirlerine düşmeleri sebebiyle helak olduklarını haber verdi.²⁴²

2. Tefrikaya sebep olanlar Peygamberle ilişkisi olmamakla tehdit edilmektedir.

*“Dinlerini parça parça edip guruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur. Onların işi ancak Allah'a (cc) kalmıştır. Sonra Allah (cc) onlara yaptıklarını bildirecektir.”*²⁴³

Müfessirler, bu âyette, dinlerini parça parça ederek guruplara ayrıldıkları beyan edilen kişilerden kimlerin kastedildiği hususunda iki görüş zikretmişlerdir:

²⁴⁰ En'am, 6/153

²⁴¹ Taberî, *Camîu'l-Beyan*, XII, 230

²⁴² Taberî, *Camîu'l-Beyan*, XII, 229

²⁴³ En'am, 6/159

a) Mücahid, Katade, Süddî, Abdullah b. Abbas ve Dehhak'a göre bunlardan maksat, Yahudi ve Hristiyanlardır. Çünkü bunlar, Rasûlullah (sav) gelmeden önce dinlerini bölük pörçük etmişler ve ihtilafa düşmüşlerdir. Rasûlullah (sav) gelince de bu âyetle halleri beyan edilmiştir.

b) Ebu Hureyre'ye (ra) göre ise bu âyette, dinlerini parça parça edip ayrılığa düşmeleri beyan edilen insanlardan maksat, bu ümmetin bid'atçıları, Kur'an'ın muhkem âyetlerini bırakarak müteşabih âyetlerine uyanlarıdır. Ebu Hureyre (ra), Rasûlullah'ın (sav) bu âyeti bu şekilde izah ettiğini rivâyet etmiştir.²⁴⁴

Taberî diyor ki; "Bana göre bu konuda doğru olan söz, Allah'ın (cc), bu âyetle hak dinini bölük pörçük eden ve ayrılığa düşen bütün insanları kastettiğini söyleyen sözdür. Rasûlullah'ın (sav) üzerinde bulunduğu Hanif dininden ayrılan putperest müşrikler de Yahudiler de Hristiyanlar da, Hanif dinindeymiş gibi görünüp de bid'atlar icat edip insanları doğru yoldan saptıranlar da bu âyetin genel ifadesine dahildirler."²⁴⁵

3. Tefrika müslümanların sorumluluklarını yerine getirmemeye sebep olur.

*"Dini ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin" diye Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi Allah size de din kıldı. Fakat kendilerini çağırdığın bu (din), Allah'a ortak koşanlara ağır geldi. Allah dilediğini kendisine (peygamber) seçer ve kendisine yöneleni de doğru yola iletir."*²⁴⁶

Taberî bu âyeti: "Sizden öncekilerin ihtilafa düştüğü gibi, yerine getirmekle emr olunduğunuz şeylerde siz de ihtilafa düşmeyin," ve "Biliniz ki tefrika afet, felaket; cemaat ise güvenilir, sağlam olandır," şeklinde tefsir etmektedir.²⁴⁷

Birlikten güç kuvvet doğar, inancı insanlığın ortak inancıdır. Birlik güçlenmeye vesile olursa tefrika dağılmaya sebep olacaktır. Güçlerin birleştirilmesi moral ve maneviyat verir, azim ve gayreti artırır; güçlerin bölünmesi moral ve maneviyatı düşürecek, azim ve gayreti kıracaktır. Birlik ve beraberlik, fizik anlamdaki güç gibi, psikolojik anlamda güç verir. Tefrika da psikolojik gücü zayıflatır.

²⁴⁴ Taberî, *Camiu'l-Beyan*, XII, 269

²⁴⁵ Taberî, *Camiu'l-Beyan*, II, 270-271

²⁴⁶ Şûrâ, 42/13

²⁴⁷ Taberî, *Camiu'l-Beyan*, XXI, 513

Cemaatte güçlerin, enerjinin, imkânın, bilginin, iktidarın ve iradenin birleşmesi gerçekleşir, bu durum hayır ve bereketi, başarı ve verimliliği artırır. Tefrika ise bütün güzelliklerin dağılmasına, emeklerin parçalanmasına sebep olur.

Müslüman birlik, beraberlik, kardeşlik, dostluk, arkadaşlık, komşuluk duygularıyla daima arzulanan İslâm kardeşliğini ve ümmet birliğini geliştirir.

Bölünmeyi parçalanmayı, kırılmayı, yıkılmayı yani tefrikayı bilerek arzulayan bir müslüman düşünülemez. Ancak söz ve tavırlarıyla farkında olmadan fitne ve fesat, bölücülük ve yıkıcılık yapanlar çoktur. Cemaatin rahmete, tefrikanın azaba sebep olacağını düşünen müslümanın bütün imkânını İslâm cemaatinin oluşması için kullanması gâyet tabiidir.

Önceki ümmetleri ve bu ümmeti zaafa ve zillete düşüren en önemli hastalık şüphesiz ki ihtilaf, tefrika ve bunlara vesile olan şeylerdir. Tarih boyu inanan topluluklar bu illetler sebebiyle önce ihtilafa ve cedele daha sonrada birbirlerinden tamamen uzaklaşmaya ve bağlarını koparmaya kadar gitmişlerdir. Neticede bu ayrışma inanç birliğini bozmuş, güçten düşürmüş, düşmanları ve şeytanları ise inananlara karşı ümitlendirmiş ve güçlendirmiştir. Bu daha önceki inanan topluluklar için böyle olduğu gibi Hz. Peygamber'in vefatından kısa denilebilecek bir süre sonra müslümanlar için de maalesef böyle olmuştur. Neticede İslâm, Peygamber (sav) dönemindeki inanca bağlı kardeşliği, birlikteliği ve bunlara dayalı hâkimiyetini kaybetmiştir.

Müslümanlar arasında kin, intikam, kıskançlık, benlik, bencillik, cimrilik, açgözlülük gibi hasletler tefrikayı körüklemekte; parçalanmaya, bölünmeye sebep olmaktadır. Bu kötü hasletler cemaat içerisinde barınamaz, cemaat iklimi böyle mikropların üremesine fırsat vermez.

Şeytan İslâm cemaatini dağıtmak, İslâm birliğini bozmak, İslâm kardeşliğini yok etmek için çalışır. Dolayısıyla tefrikayı özendirir, cemaat ruhunu dağıtır.

Bu sebeptendir ki, cemaatten ayrılanlar hadislerin açıkça işaret ettiği gibi şeytanla beraber olurlar, şeytanın avucuna düşerler, şeytanın oyuncağı olurlar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CEMAAT VE TEFRİKA HADİSLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1.CEMAATLE BİRLİKTE OLMANIN GEREKLİLİĞİNİ İFADE EDEN HADİSLER

Cemaat ve tefrika konusunda vurgulanması gereken en önemli husus, cemaatle birlikte olmanın ve birlikte hareket etmenin anlamı, kapsamı, önemi ve sorumluluğu meselesidir.

Konunun siyasî, ictimâî, manevî, tarihî boyutları olan çok yönlü bir konu olması sebebiyle bazen temel dini referanslar yerine, şahsî, hissî, nefsî, mahallî referanslar ağır basarak duygusal bir tavırla hareket edilmektedir. Bu da toplumun ağır bedeller ve acı faturalar ödemesine ve İslâm'ın ve müslümanların büyük zarar görmesine sebep olabilmektedir. Tarih, birlik ve beraberlik yerine bölünme ve parçalanmanın yaşandığı acı tablolarla doludur.

Ferdin ve toplumun atılan yanlış adımlar, alınan yanlış kararlar sebebiyle acı ve ağır sonuçlara maruz kalmaması için her konuda olduğu gibi bu konuda da temel referans Allah (cc) ve Rasûlü' nün (sav) emir ve tavsiyeleri olmalıdır. Aksi takdirde her ferdin, toplumun çektiği ve çekeceği sıkıntılardan sorumlu olacağı ve ahirette hesap vereceği kaçınılmaz bir gerçek olarak karşısına çıkacaktır.

Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v)'in yaptığı uyarılar, yol gösterici tavsiyeleri çok önemlidir. Ümmetin birliğine ve İslâm kardeşliğine son derece önem veren ve bunu sürekli vurgulayan Peygamberimiz, tefrikayı yasaklamış, tefrikaya sebep olabilecek davranışlardan sakındırmıştır.

Bu bölümde konuyla ilgili olarak sadece Kütüb-i Sitte'de yer alan hadisler ele alınacak ve bu hadislerin anlamı verilecek, kısa ve özlü tahrirleri yapılacak ve hadis hakkında İslâm alimlerinin değerlendirmelerine yer verilecektir.

Birinci Hadis

a. Metin

عن خَدِيفَةَ بِنِ الْيَمَانِ يَقُولُ: كَانَ النَّاسُ يَسْأَلُونَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْخَيْرِ وَكُنْتُ أَسْأَلُهُ عَنِ الشَّرِّ مَخَافَةَ أَنْ يُدْرِكَنِي فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّا كُنَّا فِي جَاهِلِيَّةٍ وَشَرٍّ، فَجَاءَنَا اللَّهُ بِهَذَا الْخَيْرِ، فَهَلْ بَعْدَ هَذَا الْخَيْرِ شَرٌّ؟ قَالَ: نَعَمْ، قُلْتُ: وَهَلْ بَعْدَ ذَلِكَ الشَّرِّ مِنْ خَيْرٍ؟ قَالَ: نَعَمْ وَفِيهِ دَخْنٌ، قُلْتُ: وَمَا دَخْنُهُ؟، قَالَ: "قَوْمٌ يَهْدُونَ بِغَيْرِ هَدْيِي، تَعْرِفُ مِنْهُمْ وَتُنْكِرُ"، قُلْتُ: فَهَلْ بَعْدَ ذَلِكَ الْخَيْرِ مِنْ شَرٍّ؟ قَالَ: "نَعَمْ دُعَاءٌ عَلَى أَبْوَابِ جَهَنَّمَ مَنْ أَجَابَهُمْ إِلَيْهَا قَدَفُوهُ فِيهَا"، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ صِفْهُمْ لَنَا، قَالَ: "هُمُ مِنْ جِلْدَتِنَا وَيَتَكَلَّمُونَ بِاللُّسِينِ"، قُلْتُ: فَمَا تَأْمُرُنِي إِنْ أَدْرَكَنِي ذَلِكَ؟ قَالَ: "تَلَزِمُ جَمَاعَةَ الْمُسْلِمِينَ وَإِمَامَهُمْ، قُلْتُ: فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ جَمَاعَةٌ وَلَا إِمَامٌ؟، قَالَ: فَاعْتَرِلْ تِلْكَ الْفِرْقَ كُلَّهَا وَلَوْ أَنْ تَعْصَى عَلَى أَصْلِ شَجَرَةٍ حَتَّى يُدْرِكَكَ الْمَوْتُ وَأَنْتَ عَلَى ذَلِكَ ."

b. Tercüme

Huzeyfe b. el-Yeman (ra) anlatıyor: İnsanlar Rasulullah'a (sav) hayır hakkında soruyorlardı. Ben ise bana erişir korkusuyla kötülük hakkında sorardım. Bir defasında:

-“Ya Rasulallah!. Biz bilgisizlik içinde kötü durumdaydık. Allah bize bu hayrı getirdi. Bu hayırdan sonra bir şer var mıdır?” diye sordum. Rasûlullah (sav):

-“Evet, vardır!” diye buyurdu. Ben:

-“O şerden sonra bir hayır var mıdır?” dedim. Rasûlullah (sav) “Evet, içinde bulanıklık bulunan bir hayır olacaktır” buyurdu. Ben:

-“Onun bulanıklığı nedir?” diye sordum. Rasûlullah (sav):

-“O devirde gelecek bir zümre, benim sünnetim ve yolumun dışında bir yoldan gideceklerdir. Sen onların bazı tavırlarını kabul edecek, bazıları yadırgayacaksın,” buyurdu. Ben:

-“Ya Rasulallah! O hayırdan sonra şer var mıdır?” diye sordum. Rasûlullah (sav):

-“Evet vardır. O devirde birtakım davetçiler halkı cehennem kapılarına çağıracaklardır. Her kim onların davetine icabet ederse onu cehenneme atacaklar,” buyurdu. Ben:

-“Ya Rasulallah! Bu davetçileri bize tanıtırsanız!” dedim. Rasûlullah (sav):

-“Onlar bizim milletimizin insanlarıdır. Bizim dillerimizle konuşurlar,” buyurdu. Ben “Ya Rasulallah! O zamana yetişirsem nasıl hareket etmemi emredersiniz?” dedim. Rasûlullah (sav):

-“Müslümanların topluluğundan ayrılma ve onların idarecilerine itaat et!” buyurdu. Ben:

-“Ya Rasulallah! Onların bir topluluğu ve başlarında idarecileri yoksa?” dedim. Rasûlullah (sav):

- “Bu takdirde bu fırkaların hepsinden –senin açından bir ağaç kökünü ısırmak gibi zor olsa bile- uzak dur. Artık ölüm sana erişinceye kadar bu tavır üzere bulun!” buyurdu.

c.Tahric

Hadisimiz müttefekun aleyh hadislerdendir. Buhârî ve Müslim *Sahih*'lerinde, İbn Mace *Sünen*'inde rivayet etmiştir.²⁴⁸

d.Değerlendirme

“Biz (vaktiyle) cahiliye döneminde ve kötülük içindeydik.” sözü ile İslâm'dan önce küfür içinde olduklarına, birbirlerini öldürüp, birbirlerinin mallarını yağmaladıklarına ve çirkin fiilleri işlediklerine işaret etmektedir. “ Sonra Allah (cc) bize bu hayrı getirdi.” Yani bize imanı, düzgün hali veya çirkin fiillerden kaçınmayı nasip etti.²⁴⁹

Hadiste geçen “şer-kötülük” ten maksat, Hz. Osman'ın (ra) öldürülmesinden sonra ortaya çıkan bir dizi fitnelerdir ya da bu fitnelerin sonucu ahirette verilecek cezalardır.²⁵⁰

“Evet, içinde kin ve fesat bulunan bir hayır olacaktır.” Arapça'da “دخن” kin demektir. Hz. Peygamber (sav) bununla kötülük döneminden sonra gelecek olan

²⁴⁸ Buhârî, Fiten 11, hadis no: 6673; Müslim, İmare 13, hadis no: 1847; İbn Mace, Fiten 13, hadis no: 3979

²⁴⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Barî*, XIII, 35

²⁵⁰ a.g.e

iyilik döneminin halisane ve saf bir iyilik değil, içerisinde bulanıklık olan bir iyilik dönemi olduğuna işaret etmektedir.²⁵¹

Ebu Ubeyd (ö.69/688) “İnsanların kalbi eski safiyetine dönmeyecektir.” “Dahan” kelimesi esasen hayvanın rengindeki bulanıklık anlamına gelmektedir. Buna göre hadisin manası onların kalpleri birbirine karşı saf ve tertemiz olmayacaktır demek olur.²⁵²

Hadiste geçen “O devirde gelecek bir zümre, benim sünnetim ve yolumun dışında bir yoldan gideceklerdir.” ifadesi Ebu'l-Esved' in rivayetinde “Benden sonra benim yolumdan gidip, sünnetime uymayacak amirler gelecektir” şeklindedir. (تَعْرِفُ مِنْهُمْ وَتُنَكِرُ) yani o adı geçen topluluktan bazılarını tanıyıp, yaptıkları amellere tepki göstereceksin. (دعاة) kelimesi, (الداعي) kelimesinin çoğulu olup, haktan başkasına davet eden davetçiler demektir. “Cehennem kapıları üzerine çağıracaklar.” Rasulullah'ın (sav) onlar hakkında bu ifadeyi kullanması, ileride bu duruma düşmeleri açısındandır.²⁵³

Kadı Iyaz (ö.544/1149) şöyle der: Hadiste yer alan “birinci kötülük” ten maksat, Hz. Osman'dan (ra) sonra meydana gelen fitnelerdir. Ondan sonra meydana gelen hayırdan maksat Ömer b. Abdülaziz (ö.101/720) zamanında görülen iyi icraatlardır. “Tanıdığın ve yaptıklarına tepki koyduğün kimseler” den maksat Ömer b. Abdulaziz'den sonrakilerdir. Onların içinde sünnete, adalete yapışanlar olduğu gibi bidat'a davet eden ve insanlara zulmeden kimseler de vardı. Bizde şunu ekleyelim: Öyle anlaşılıyor ki hadisteki “birinci kötülük” ten maksat, Rasulullah'ın (sav) işaret ettiği ilk fitnelerdir. “Hayır” dan maksat ise insanların Hz.Ali ve Muaviye etrafında toplanmalarınıdır. “ Dehan” kelimesi ile kastedilen, Irak' ta Ziyad örneğinde olduğu gibi onların zamanındaki bazı valiler ve hariciler örneğinde olduğu gibi bazı kimselerin muhalefetidir. “Cehennem kapıları üzerindeki davetçiler”, Harici ve başkalarından olmak üzere iktidarı talep eden kimseler demektir.²⁵⁴

²⁵¹ a.g.e

²⁵² a.g.e

²⁵³ İbn Hacer, **Fethu'l-Barî**, XIII, 35-37

²⁵⁴ a.g.e

Hiz. Peygamber (sav); ‘‘Müslümanların topluluğundan ayrılma ve onların idarecilerine itaat et,’’ sözüyle buna işaret etmektedir. Yani müslümanların idarecileri zâlim bile olsa onlardan ayrılma, demektir.²⁵⁵

‘‘Bir ağaç kökünü ısırma gibi ...’’ Bu ifade Müslümanların topluluğuna bağlanmanın ve asi bile olsalar onların hükümdarlarına itaat etmenin gerektiğinin kinayeli anlatımıdır.²⁵⁶

Beyzavî (ö.685/1286)’ye göre; Hadisin manası şudur: Yeryüzünde halife yoksa uzlete çekil ve zamanın sıkıntılarını üstlenmek için sabırlı ol. ‘‘ Ağaç kökünü ısırma.’’ tabiri, meşakkat çekmenin kinayeli anlatımıdır.²⁵⁷

İbn Battal (ö.449/1057) şöyle der: Bu hadis müslümanların topluluğuna yapışmanın ve zâlim idarecilere isyan etmemenin gerekliliği konusunda fıkıh bilginlerine delil olmuştur. Zira Hiz. Peygamber (sav) diğer zümreyi ‘‘Cehennem kapıları üzerindeki davetçiler’’ olarak nitelemektedir. Rasûlullah (sav) onlar hakkında birinci zümre hakkında kullandığı gibi ‘‘Onları tanırısın, bazı hareketlerine tepki gösterirsın,’’ dememiştir. Onların bu şekilde olmaları, hak üzere olmamalarından başka bir sebebe dayanmamaktadır. Bununla birlikte Rasûlullah (sav) topluluktan ayrılmamayı emretmiştir.²⁵⁸

Taberî şöyle demiştir: Hadisteki emir ve ‘‘topluluk’’ hakkında ihtilaf edilmiştir. Bazıları bu emir, vücup ifade eder, topluluk ise müslümanların çoğunluğudur demişlerdir. Taberî, daha sonra Muhammed b. Sirin’in bir haberine yer vermiştir. Buna göre İbn Mesud (ra), Hiz. Osman (ra) öldürölünce ne yapacağını soran kimseye ‘‘Cemaate sarıl. Çünkü Allah, Muhammed (sav) ümmetini sapıklık üzere bir araya getirmez.’’ tavsiyesinde bulunmuştur. Bir başka grup ise ‘‘ Topluluk’’ tan maksat, sahabelerdir, onlardan sonraki nesil değildir derken, bir diğer grup onlardan maksat ilim ehlidir, çünkü Allah âlimleri halka hüccet ve delil olarak yaratmıştır. İnsanlar dini hususlarda onlara uyarlar demişlerdir.

Taberî’ye göre doğru olan mana şudur: Haberden maksat, idareci olması hususunda ittifak edilen kimseye itaat üzere olan topluluktan ayrılmamak gerekir. Böyle bir idareciye uymaktan vazgeçen kimse cemaatten ayrılmış demektir. Taberî

²⁵⁵ a.g.e

²⁵⁶ a.g.e

²⁵⁷ a.g.e

²⁵⁸ İbn Hacer, **Fethu’l-Barî**, XIII, 35-37

şöyle devam eder: Hadisten anlaşıldığına göre insanların idarecileri yoksa ve zümrelere, hiziplere ayrılmışlarsa kişi bu fırkalardan herhangi birine uymaz, kötülüğe düşmek korkusuyla gücü yetiyorsa bunların tümünden uzak durur.²⁵⁹

Hadisten çıkarılabilecek bazı sonuçlar şunlardır:

1- İbn Ebî Cemre (ö.699/1300) şöyle der: Hadiste Allah'ın her bir kulunu dilediği tavra nasıl yönlendirdiğine dair hikmeti yer almaktadır. Bunun neticesi olarak sahabenin çoğunluğuna gereğine göre amel edip, başkalarına tebliğ etmeleri için iyiliğin çeşitlerini sorma sevgisi verilirken, Huzeyfe'ye kötülüğü sorma sevdirelmıştır. Bununla onun kötülükten kaçınması ve yapılan açıklamanın Allah'ın kurtulmasını dilediği kimselerden kötülüğü savuşturmasına sebep olması hedeflenmiştir.²⁶⁰

2- Hadis, kendisine soru soran herkese durumuna uygun cevap veren Hz. Peygamber'in (sav) son derece müsamahakâr olduğunu göstermektedir.

3- Tedris adabından biri, üstadın talebesine ilimlerden onun ilgilendiği ilimleri öğretmesidir. Çünkü böylesi onun hızlı anlaması ve gereğini yapması için en uygun yoldur.

4- Hz. Peygamber'in (sav) sünnetine muhalif olan ve batıl olan her şeyi reddetmek gerekir. Bunu söyleyen, ister yüksek tabakadan, ister aşağı zümreden olsun hiç fark etmez.

²⁵⁹ a.g.e

²⁶⁰ İbn Hacer, **Muhtasar Fethu'l-Barî**, çev. İbrahim Tüfekçi, Polen Yay. İstanbul, 2008; XIV,

İkinci Hadis

a.Metin

عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: خَطَبَنَا عُمَرُ بِالْحَابِيَةِ فَقَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي قُئْتُ فِيكُمْ كَمَقَامِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِينَا، فَقَالَ: "أَوْصِيكُمْ بِأَصْحَابِي، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ يَفْشُو الْكَذِبُ حَتَّى يَخْلِفَ الرَّجُلُ وَلَا يُسْتَحْلَفُ، وَيَشْهَدَ الشَّاهِدُ وَلَا يُسْتَشْهَدُ، أَلَا لَا يَخْلُونَ رَجُلًا بِامْرَأَةِ إِلَّا كَانَ تَالِثَهُمَا الشَّيْطَانُ، عَلَيْكُمْ بِالْجَمَاعَةِ وَإِيَّاكُمْ وَالْفُرْقَةَ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ مَعَ الْوَاحِدِ، وَهُوَ مِنَ الْإِنْتِنِ أَبْعَدُ، مَنْ أَرَادَ بُحُوحَةَ الْجَنَّةِ فَلْيَلْزِمِ الْجَمَاعَةَ، مَنْ سَرَّتْهُ حَسَنَتُهُ وَسَاءَتْهُ سَيِّئَتُهُ فَدَلِّكَ الْمُؤْمِنُ."

b.Tercüme

Abdullah b. Ömer (ra)'den rivayet edildiğine göre: Hz. Ömer (ra), (Şam'ın bir bölgesi olan) Cabiye'de bize bir hutbe vererek şöyle konuştu: Rasulullah'ın (sav) bize söylediği bazı şeyleri size söylemek üzere aranızdayım. O bize şöyle demişti:

“Size ashabımı, sonra onlardan sonra gelenleri, sonra da onların ardından gelenlerin yolunu tavsiye ederim. Bunlardan sonraki nesillerde yalan yayılacaktır. O derece ki, kendisinden yemin etmesi istenmediği halde insanlar yemin edecekler, şahitlikleri istenmediği halde insanlar yalan şahitliği yapacaklardır. Dikkat edin. Bir erkek bir kadınla tek başına kalmasın; aksi takdirde üçüncüleri şeytandır. İslâm cemaatinden ayrılmayın, ayrılıklardan sakının. Çünkü şeytan tek kişiyle beraberdir, iki kişiden uzaktır. Kim Cennetin en güzel yerlerini arzu ederse, İslâm cemaatinden ayrılmayın. Kimi, yaptığı iyilik sevindiriyor ve kötülükleri de üzüyorsa o kimse mümindir.”

c.Tahric

Hadisi Tirmizî *Sünen*'inde rivayet etmiş ve hadis hakkında: Bu, hasen sahih garib hadistir, demiştir.²⁶¹

Hadisi Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'inde rivayet etmiştir.²⁶² Hakim *Müstedrek*'te rivayet etmiş, “Buharî ve Müslim'in şartlarına göre sahih hadistir,”

²⁶¹ Tirmizî: Fiten 7, hadis no: 2165.

²⁶² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 18

demıştır.²⁶³ Süyûtî *el-Camiu's-Sagir*'de hadis için sahih işaretini kullanmıştır.²⁶⁴ Elbanî de hadisin *sahih* olduğunu ifade etmiştir.²⁶⁵

d.Değerlendirme

Bu hadisi şerifte İslâm cemaatinin örnek alacağı, önder olarak kabul edeceği ilk üç nesil takdir edilmekte ve bu üç neslin örnek davranışlarına uyulması tavsiye edilmektedir. Bu üç nesil, sahabe, tabiin ve tebe-i tabiîn nesli olarak adlandırılmıştır.

Gerçekten ittifakın da ihtilafın da en iyi ve en acı örnekleri bu dönemlerde yaşanmıştır. Bu gün İslâm cemaatinin tesisi ve tesisinden sonraki devam sürecinin sağlıklı yürütülmesi bu dönemlerden alınacak derslerle mümkündür.

“Kendilerinden yemin etmesi istenmediği halde insanlar yemin edecekler” ifadesi ile Allah adına yemin etmek konusunda çok cüretkâr davranıp kolayca yalan yere yemin edebilecekler, manası kastedilmektedir.²⁶⁶

“Ayrılıktan sakının” ifadesi ile zikredilen vasıflardaki hayır ve salah ehli olan topluluktan ayrı kalıp kendi köşesinde uzlet halinde cemaatten uzak halde yaşamayın, demektir.²⁶⁷

Hadiste cemaatle beraber olmak açıkça vurgulanmakta, cemaatten ayrılanın şeytanın oyuncağı olma tehlikesiyle karşı karşıya geleceği belirtilmekte, Cemaatle birlikte olmanın Cennet'in en güzel yerlerini kazanmaya vesile olacağı ifade edilmektedir.

Hadisimiz, Allah Rasûlü'nün *el-Beşir* (müjdeleyici) ve *en-Nezîr* (uyarıcı) vasıflarının gereği olarak hem müjde hem de uyarı niteliğindedir.

²⁶³ Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Neysâbûrî, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, Dairetü'l-Maarifi'l-İslâmiyye, Haydarâbad, 1334/1915; I, 114

²⁶⁴ Münavî, *Feyzû'l-Kadîr*, III, 78 hadis no: 2795

²⁶⁵ Elbanî, *Sahihu'l-Camiu's-Sagir*, I, 498 hadis o: 2546

²⁶⁶ Muhammed b. İsmail b. Salah b. Muhammed el-Haseni el- Kahlani, *et-Tenvir Şerhu Camii's-Sagir*, thk. Muhammed İshak Muhammed İbrahim, Daru's-Selam, Riyad, I.bsk., 2011, IV, 318

²⁶⁷ Kahlani, *Tenvir*, IV, 318

Üçüncü Hadis

a.Metin

عن ابن جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحَيْفِ مِنْ مَنَى فَقَالَ: نَصَرَ اللَّهُ أَمْرًا سَمِعَ مَقَالَتِي فَبَلَّغَهَا، فَرَبَّ حَامِلٍ فَفَقِهَ غَيْرَ فَقِيهِ، وَرَبَّ حَامِلٍ فَفَقِهَ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ، ثَلَاثٌ لَا يُغْلَى عَلَيْهِنَّ قَلْبُ مُؤْمِنٍ: إِخْلَاصُ الْعَمَلِ لِلَّهِ، وَالنَّصِيحَةُ لِرِوَاةِ الْمُسْلِمِينَ، وَلِزُومُ جَمَاعَتِهِمْ، فَإِنَّ دَعْوَتَهُمْ تُحِيطُ مِنْ وَرَائِهِمْ.

b.Tercüme

Cübeyr bin Mut'im (ra)'den rivayet edildiğine göre: Rasûlullah (sav) Mina'nın el-Hayf denilen dere kenarında ayağa kalkarak şöyle buyurdu:

“Benden bir söz işitip onu başkalarına aktaranın Allah yüzünü ak etsin. Nice ilim sahibi olanlar vardır ki fakih (derin anlayışlı) değildir. Nice ilim kimseler vardır ki, o bilgisini kendisinden daha iyi anlayışlı birine naklede. Üç özellik vardır ki, müslüman bir kişi onlara sahip olduğu sürece kalbi, kin, hıyanet ve husumet beslemez: Ameli, tam bir ihlâsla, sırf Allah rızası için işlemek, müslümanların başındaki yöneticilere hayır dilemek, müslümanların cemaatinden ayrılmamak. Çünkü İslâm cemaatinin duası, müslümanları korur ve kuşatır.”

c.Tahric

Hadisi Tirmizî ve İbn Mace rivayet etmiştir.²⁶⁸ Tirmizî'ye göre hadis, *hasen sahih* derecesindedir.²⁶⁹

Busîrî'ye göre; hadisin isnadında Muhammed b. İshak vardır, müdellis olup an'ane ile rivayet etmiştir. Ancak hadis şahidleriyle sahihtir.²⁷⁰ Elbanî, hadisin *sahih* olduğu görüşündedir.²⁷¹

d.Değerlendirme

Hadisimizde her amelde olması gereken ihlas, başımızdaki yöneticilere hayır dua etmek ve müslüman toplumdaki ayrılmamak tavsiye edilmektedir. Hadis-i şerifin konumuzla ilgili kısmı son taraftır.

²⁶⁸ Tirmizî, İlim, 7, hadis no: 2658; İbn Mace: Menasik,76, hadis no: 3056

²⁶⁹ Tirmizî, İlim, 7, hadis no: 2658

²⁷⁰ Busîrî, *Misbahu'z-Zücâce*: II, 143

²⁷¹ Elbanî, *Sahihu'l-Cami's-Sagîr*, II,1145 hadis no: 6766

Bu üç özellik kendisinde bulunan müslüman, kin, intikam, hıyanet, haset, düşmanlık besleme ve düşmanlık yapma gibi bir duygu besleyemeyeceği ve onu haktan saptıracak bir durum, grup ve organizasyon içine girmeyeceği kesin ve net bir şekilde ifade edilmektedir. İhlâs'ın iki mertebesi vardır: Avamın ihlası, ibadetlerin riya ve gösterişten uzak tutulmasıdır. Havasın ihlası ise ibadetlerin sırf Allah rızası için yapılması ve amelden ne dünyaya ait ne de ahirete ait hiçbir karşılık ve mükâfat beklenmemesidir.²⁷²

Hadiste geçen “Müslümanların yöneticilerine nasihat” tan maksat, onlar için hayır dilemektir. Çünkü idarecilerin iyi olması halinde toplum da iyi olur. Yine toplumun bozulması baştakilere de etki yapar. Bu itibarla bunlar bir bütündür. Birisine hayır dilemek diğerine de hayır dilemeyi içine alır. Yöneticilere yapılan dua, etki ve sonuçları itibarı ile bütün toplumu ilgilendirmektedir. “Cemaatin gerekliliği” ile maksat ise itikat ve salih amelde müslümanlarla birlikte hareket etmektir.²⁷³

Hadisten çıkarılan sonuçlardan bazıları şunlardır:

1-Hadis-i şerifde hadis dinleyen, ezberleyen ve bunu başkalarına duyuran kimselere Rasûlullah (sav) tarafından dua edilmiş, yüzlerinin ak olacağı müjdesi verilmiştir.

2-Bilgi akışında bilgiyi veren kişi küçük görülmemeli, kendisinden istifade edilmelidir. İlimde üst seviyede olan kişilerin de bilmedikleri bilgiler olabilir.

3-Kalbinin saf, sağlam ve hak üzere olmasını isteyen kişi, yaptığı amellerini ihlas ile yapmalı, gerekli durumlarda (liyakatli ise) başındaki idarecilere nasihat etmeli, cemaat bütünlüğünün gerekliliğine inanmalıdır.

4-Müslüman liderlerin zaman zaman nasihate ihtiyaçları bulunmaktadır. Toplum içerisinde bu nasihate liyakatli kimseler bulunmalı, gerekli olan zamanlarda bu nasihati gerçekleştirmelidirler.

²⁷² Haydar Hatipoğlu, **Sünen-i İbn Mace Tercümesi ve Şerhi**, Kahraman Yay. İstanbul, 1982, VII, 255-257

²⁷³ Hatipoğlu, **İbn Mace Terc.** VII, 255-257; Muhammed b. Abdulhadi es-Sindî, **Haşiyetü's-Sindi alâ Süneni İbn Mace**, Daru'l-Cil, Beyrut, ts; I, 241

Dördüncü Hadis

a.Metin

عن أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "إِنَّ أُمَّتِي لَا تَجْتَمِعُ عَلَى ضَلَالَةٍ، فَإِذَا رَأَيْتُمْ اخْتِلَافًا فَعَلَيْكُمْ بِالسَّوَادِ الْأَعْظَمِ."

b.Tercüme

Enes b. Malik'ten (ra) rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: Ben, Rasulullah'ın (sav) şöyle buyurduğunu işittim: "Şüphesiz benim ümmetim dalalet üzere birleşmez. Bundan dolayı siz (ümmeim arasında) bir ihtilaf gördüğünüz zaman en büyük müslüman topluluğu ile beraber olunuz."

c.Tahric

Hadisi Tirmizî ve İbn Mace *Sünen*'lerinde rivayet etmiştir.²⁷⁴ Tirmizî'ye göre; bu vechiyle garib bir hadistir.²⁷⁵ Busîri'ye göre zayıf bir hadistir.²⁷⁶

Süyûtî ise *el-Camiu's-Sagîr*'de hadis için *sahih* remzini kullanmıştır.²⁷⁷ Ancak Münavî'nin nakline göre; İbn Hacer, hadisin senedindeki ravilerden Ebu Halef hakkında; *zayıftır*, dediğini nakletmiştir.²⁷⁸ Elbanî de hadise *zayıf* hükmünü vermiştir.²⁷⁹

Hadisimiz, şahidleriyle *hasen li-gayrihî* derecesindedir.

d.Değerlendirme

Ümmetin içerisinde daima bid'atı sünnetten, batılı hakdan ayırt etme kabiliyetinin var olduğu bu hadiste bildirilmiştir, ayrıca cemaatten ayrılmama ve ihtilafa düşmeme temaları işlenmiştir.

Hadiste sözü geçen büyük müslüman topluluğundan maksat, sayıları az bile olsa, sünneti istikamet edinin ona sınıksı sarılan kimselerdir. Bunların başında ise

²⁷⁴ Tirmizî, Fiten 7, hadis no: 2167. İbn Mace, Fiten 8, hadis no: 3950

²⁷⁵ Tirmizî, Fiten 7, hadis no: 2167

²⁷⁶ Busîri, *Misbahu'z-Züçâce*, II, 289

²⁷⁷ Münavî, *Feyzü'l-Kadîr*, II, 431, hadis no: 2221

²⁷⁸ a.g.e

²⁷⁹ Elbanî, *Daifu'l-Camiu's-Sagîr*, s.261 hadis no:1815

insanlara sünnetin ve bid'atin ne olduğunu, İslâm'ın hükümlerini ve peygamberin yolunu anlatan İslâm alimleri gelmektedir.²⁸⁰

²⁸⁰ Safa ed-Davi Ahmed el-Adevi, **İhdaü'd-Dibace bi-Şerhi Süneni İbn Mace**, Daru'l-yakin, 1428/2007; V, 291; *Sevad-ı A'zam* kavramı için tezin birinci bölüme bakınız.

Beşinci Hadis

a. Metin

" عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "يَدُ اللَّهِ مَعَ الْجَمَاعَةِ". "

b. Tercüme

İbn Abbas'dan (ra) rivayet edildiğine göre: Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah'ın yardımı cemaatle beraberdir."

c. Tahric

Hadisi Tirmizî rivayet etmiştir. Tirmizî'ye göre; *hasen garib* hadistir.²⁸¹ Süyûtî de *el-Camiu's-Sagîr*'de hadis için *hasen* remzini kullanmıştır.²⁸² Ancak Münavî bunu kabul edilemeyeceğini ifade etmiş, senedindeki Selman b. Süleyman ve İbrahim b. Meymîn sebebiyle zayıf olduğunu söylemiş, ancak İbn Hacer'in; "Hadisin pek çok şahidleri vardır. Aralarında mevkuf ve sahih olanlar da bulunmaktadır," ifadesini nakletmiştir.²⁸³

Yani hadisimiz, şevahidleriyle *hasen li-gayrihî* derecesindedir.

d. Değerlendirme

Ümmetin hak yol üzerine yürüyen topluluğu Allah'ın (cc) koruması altındadır, dolayısı ile onlardan ayrılmamak gerekir. Ayrıca bu hadis, icma'nın İslâm hukukunun kaynaklarından olduğuna dair delillerden biri olarak zikredilmiştir.²⁸⁴

Cemaat şuuru, güzellikleri toplumla paylaşmak, İslâmı toplum bünyesinde yaşamaktır, inananları kardeş bilmek, imandan mahrum olanları da Allah'ın yarattığı varlık olmaları açısından insanî muameleye layık, hidayete aday kimseler olarak kabul etmektir.

Cemaat; tabir caizse "Manevî Değerler Birliği"dir. Cemaat şuuru, manevî değerleri toplum içinde canlı tutmaktır. Cemaat, birlik ve beraberlik içerisinde İslâm

²⁸¹ Tirmizî: Fiten 7 Hadis no: 2166.

²⁸² Münavî, **Feyzû'l-Kadîr**, VI, 459, hadis no: 10.004

²⁸³ a.g.e

²⁸⁴ Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim el- Mübarekfûri, **Tuhfetü'l-Ahvezî**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut; VI, s. 286

Kardeşliğini bütün yönleriyle yaşama gayretidir. Cemaat ruhu, din kardeşlerine sevgi, şefkat, merhamet ve hoşgörü ile muameledir. Kardeşler arası yardımlaşma, dayanışma ve kaynaşmadır. Cenab-ı Hak böyle bir cemaate lütuf ve ihsanıyla yardım edecektir. “Allah’ın yardımı, cemaatle beraberdir”.

Allah Rasûlü (sav), Medine’de yeni bir toplum oluşturmadan önce “çekirdek bir cemaat” kurdu. Birinci Akabe Bey’atine katılan 12 kişilik, İkinci Akabe Bey’atine katılan 75 kişilik Medineli Ensar topluluğu Medine Toplumunun çekirdek cemaati oldu. Bu cemaate eğitimci, davetçi ve irşad erbabı, Kur’an muallimi, imam ve önder olarak Mus’ab b. Umeyr (ra) görevlendirildi.

Hicretle Medine’yi şereflendiren Hz. Peygamber (sav); tarihin en hayırlı ümmetini, en değerli cemaatini, en güzel toplumunu Akabe’de kendisine bağlılık sözü veren bu çekirdek cemaatin üzerine kuracaktır.

Siyaset, feraset ve basiret örneği Hz. Ömer (ra)’den nakledilen güzel bir söz vardır: “İslâm, İslâm olmaz, cemaat olmadıkça.. Cemaat, cemaat olmaz, başında başkan bulunmadıkça.. Başkan başkan olmaz kendisine itaat edilmedikçe²⁸⁵

Bir başka ifadeyle Hz. Ömer (ra) şöyle demektedir: “Sözü dinlenen bir başkan etrafında toplanan şuurlu bir cemaat olmadıkça; gerçek İslâm’dan söz edemezsiniz”.²⁸⁶

²⁸⁵ Bkz. Halil İbrahim Kutlay, “Cemaat Şuurı”, **Yeni Dünya dergisi** sayı:152, Haziran 2006,

²⁸⁶ Darimî, Mukaddime, 26, hadis no: 271; İbn. Abdilberr, **Camîu Beyani’l-İlm** I, 241, hadis no 326. Hadis zayıftır. Senedinde Safvan b. Rüstüm vardır. Safvan meçhul bir ravidir. (İbn Hacer, **Lisanü’l-Mizan**, IV, 321) Ancak hadis şahidleriyle hasen ligayrihi derecesindedir.

Altıncı Hadis

a.Metin

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " إِنَّ اللَّهَ لَا يَجْمَعُ أُمَّتِي -أَوْ قَالَ: - أُمَّةَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى ضَلَالَةٍ، وَيُدُّ اللَّهُ مَعَ الْجَمَاعَةِ، وَمَنْ شَدَّ شَدًّا إِلَى النَّارِ."

b.Tercüme

İbn Ömer'den (ra) rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Allah benim ümmetimi -veya Muhammed ümmetini- sapıklık üzerine bir araya getirmeyecektir. Allah'ın yardımı cemaatle beraberdir. Her kim cemaatten ayrılırsa Cehenneme ayrılmış olur."

c.Tahric

Hadisi Tirmizî rivayet etmiştir. Tirmizî: Bu hadis bu vechiyle garibdir, demiştir.²⁸⁷

Süyûtî *el-Camiu's-Sagîr*'de hadis için *hasen* remzini kullanmıştır.²⁸⁸ Ancak Münavî'nin nakline göre; İbn Hacer, hadis ricalinin sahih hadis ricali olduğunu ama hadisin ıztırab ile ma'lûl olduğunu ifade etmiştir.²⁸⁹

Sehavî'ye göre; metni meşhur bir hadis olup pek çok isnadları, merfû-mevkuf müteaddit şahidleri bulunmaktadır.²⁹⁰

Hadis şahidleriyle *hasen li-gayrihî* dercesindedir.

d.Değerlendirme

Bu hadisteki "Allah benim ümmetimi -veya Muhammed ümmetini-sapıklık üzerine bir araya getirmeyecektir", ifadesi ile Muhammed Mustafa (sav) ümmetinin büyük çoğunluğunun hak çizgiden, doğru yoldan ayrılmayacağı vurgulanmaktadır.

Hadisimizdeki; "Her kim cemaatten ayrılırsa Cehennem'e ayrılmış olur," ifadesi ile cemaatten ayrılan kimsenin Cehennem'lik olacağı ya da kafir olacağı

²⁸⁷ Tirmizî: Fiten 7 Hadis no: 2167.

²⁸⁸ Münavî, *Feyzü'l-Kadîr*, II, 271, hadis no: 1818

²⁸⁹ a.g.e

²⁹⁰ Şemsüddin Muhammed b. Abdirrahman es-Sehavî, *el-Makasîdü'l-Hasene fi'l-Ehâdisi'l-Müştehirâ ale'l-Elsine*, tashih: Abdullah Muhammed es-Sıddık ve takdim: Abdülvehhab Abdüllatif, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1.bsk, 1399/1979; s. 460 hadis no: 1288

anlamı anlaşılmamalıdır. Burada İslâm cemaatinden ayrılıp kendi şahsî görüşlerini beğenen kimsenin tehlikeli bir mecraya girdiği ifade edilmektedir.

Her kim cemaatten ayrılırsa Cehennem'e ayrılmış olur, lafzı şu manayı ifade etmektedir: Dünyada iken hakkın yanında olan dolayısıyla Cennet ehli olacak kimselerden ayrılan kişi, ahirette de onlardan ayrılıp Cehenneme atılır.²⁹¹

Abdullah b. Mübarek, cemaati şu şekilde tarif etmiştir: Adil bir imam veya ilim sahibi bir insanın başkanlığında İslâm'ın esaslarının uygulandığı topluluktur. İslâm garip başlamıştır ve garip olarak devam edecektir. Dolayısıyla İslâm cemaatini teşekkül ettiren temel unsurlar ilim ve adalettir.²⁹²

Yedinci Hadis

a.Metin

عَنْ عَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: أَقْضُوا كَمَا كُنْتُمْ تَقْضُونَ، فَإِنِّي أَكْرَهُ الْإِخْتِلَافَ حَتَّىٰ يَكُونَ لِلنَّاسِ جَمَاعَةٌ أَوْ أُمُوتَ كَمَا مَاتَ أَصْحَابِي.

b.Tercüme

Hiz. Ali (ra) -Irak ahalisine hitaben:- “Bundan evvel hüküm verdiğiniz gibi hüküm veriniz. Çünkü ben (Ebu Bekir ve Ömer’in fetvası üzerinde çekişme ve fitneye götüren) ihtilafı çirkin görüyorum. Ya insanların bir cemaati (birliği) meydana gelir yahut da ben arkadaşlarımdan öldüğü gibi ölürüm,” demiştir.

c.Tahric

Hadisi Buhârî *Sahih*'inde rivayet etmiştir.²⁹³

d.Değerlendirme

Hiz. Ali (ra), bu sözünü ümmü veled (efendisinden çocuk sahibi olan) cariyelerin satılıp satılmaması hakkındaki görüş ayrılıkları üzerine söylemiştir.

²⁹¹ İbnü'l-Arabî el-Malikî, *Aridatü'l-Ahvezî Şerhu Süneni't-Tirmizî*, Daru'l-Kütübi'l- İlmîyye, Beyrut, ts; IX, 11

²⁹² a.g.e.

²⁹³ Buhârî, Fezailu's-Sahabe 66, hadis no: 3504

Hiz. Ali (ra) Irak'a geldiği zaman: Ben daha önce Ömer'le beraber, efendisinden çocuk sahibi olan cariyelerin azad edilmeleri görüşünde idim. Şimdi köle olarak kabul edilmelerini düşünüyorum, demiş, yapılan itiraz üzerine; “Benden önce Ebu Bekir ve Ömer’in fetvası olan “cariyelerin azad edilmesi” görüşünü kabul ediyorum, demiştir.

Burada hassas bir noktaya işaret edildiği görölmektedir. Hiz. Ali (ra), bu konuda ilk iki halifenin ictihadından farklı bir ictihada sahip olmasına rağmen, bu görüşüne cemaat karşı çıkınca; birlik ve beraberliğinin bozulmaması adına, ihtilafa sebebiyet vermemek adına, kendi görüşünden ve ictihadından vazgeçmiş, önceki hükümle hükmedilmesini emretmiştir.²⁹⁴

Hiz. Ali'nin (ra) bu tavrı, yöneticilere ders ve ibret olacak bir tavidir. Yönetici birlik ve beraberliği ön plana almalı, cemaatin birliğine zarar verecek durumda ise kendi görüşünden vazgeçebilmelidir.

Sekizinci Hadis

a.Metin

عَنْ عَرْفَجَةَ بْنِ شَرِيحٍ الْأَشْجَعِيِّ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمِنْبَرِ يَخْطُبُ النَّاسَ فَقَالَ: "إِنَّهُ سَيَكُونُ بَعْدِي هَنَاتٌ وَهَنَاتٌ، فَمَنْ رَأَيْتُمُوهُ فَارِقَ الْجُمَاعَةَ أَوْ يُرِيدُ يُفَرِّقَ أَمْرَ أُمَّةٍ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَتْ مَن كَانَ فَاقْتُلُوهُ، فَإِنَّ يَدَ اللَّهِ عَلَى الْجُمَاعَةِ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ مَعَ مَنْ فَارِقَ الْجُمَاعَةَ يَرْكُضُ".

b.Tercüme

Arfece b. Şüreyh el-Eşcai (ra)'den rivayet edildiğine göre, şöyle demiştir: Rasûlullah'ı (sav) minberde cemaate hitap ederken gördüm, şöyle diyordu: “Benden sonra çok fesat çıkacak, çok kötülükler olacaktır. Kimin cemaatten ayrıldığını (İslâm cemaatine karşı geldiğini) veya Muhammed ümmetinin düzenini bozmak istediğini görürseniz kim olursa olsun öldürün. Zira Allah'ın yardımı cemaat üzerindedir. Şeytan, İslâm cemaatinden ayrılanla beraber koşar.”

c.Tahric

²⁹⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Barî*, VII, 73; Ayni, *Umdetü'l-Karî*, XXIV, 341

Hadisi Müslim *Sahih*'inde ve Nesaî *Sünen*'inde rivayet etmiştir.²⁹⁵

d.Değerlendirme

İnsanoğlu yaratılış itibarıyla nimet, bolluk, mutluluk anında verdiği tepkiyi sıkıntı, darlık ve zahmet anında verememektedir. Bu nedenle fesat ve kargaşa zamanı, kötülerin ve kötülüklerin kol gezdiği zaman, kurtun puslu havayı sevmesi gibi, provakatörlerin, kötü niyetlilerin sahneye çıktıkları ve çıkmak için can attıkları bir zamandır. Bu zamanlar normalden daha hassas, daha dikkatli olunması gereken zamanlardır.

Bu hadise göre İslâm cemaatini parçalanmaya götürecek fikir ayrılıklarına ve bu fikir sahiplerine karşı özellikle “fitne zamanında” dikkatli olmak gerekmektedir. Bu tür fikirleri ve sahiplerini toplumdan arındırmak, ayıklamak gerektiği, zira bu ayrılığın ilahî yardıma engel olacağı anlaşılmaktadır. Çünkü ehl-i İslâm'dan olup ittifak üzere olan toplulukların Allah'ın koruması ve himayesi altında olacağı, cemaatten ayrılan ise şeytanın oyuncağı olacağı ifade edilmektedir.

“Muhammed ümmetinin düzenini bozmak istediğini görürseniz kim olursa olsun öldürün,” ifadesi bu kimselerin İslâm toplumunda hakim kararıyla cezalandırılması anlamındadır. Zira ihkak-ı hak görevi fertlerin değil, devletin görevidir.

Rasûlullah (sav), bu hadis-i şerifte kendisinden sonra çıkacak bir takım fesat ve kötülükleri mucizevî bir şekilde bildirirken bu durumlarda nasıl tavır takınmamız gerektiğini de bildirmektedir.

Cemaatten ayrılmaktan maksat; müslümanların ittifak ettikleri hususlarda onlara muhalif olmak, bunu yaparken de müslümanların arasını açmak ve aralarına nifak sokmaya çalışmak istemek kastedilmiştir.

“Öldürün” emri; onları, bozuk fikir ve çabalarını İslâm toplumundan İslâm toplumunu da onlardan ve fikirlerden uzak tutun, demektir. Zira ümmetin birliğine yönelik her türlü eylem ve o eylemde bulunanlar farkında olsalar da olmasalar da şeytan ve taraftarlarının ve onlar adına hareket edenlerin eylemleridir. Bununla beraber yaptıkları iş öldürmelerini gerektiriyorsa, o takdirde devletten yetkili

²⁹⁵ Müslim, İmare 14, hadis no:1852; Nesaî: Tahrîmu'd-Dem 6, hadis no: 4020

hâkimin vereceği hüküm ile öldürmelerinin helal olduğu da açık bir şekilde ifade edilmiştir.

“Allah’ın yardımı cemaat üzerinedir”, ifadesi; Allah’ın hıfzı, himayesi ve yardımı ittifak halinde olan ve ittifak üzerine hareket eden müslümanlar üzerinedir, anlamındadır. Müslümanlar arasında tefrika sokan ve bu uğurda çalışanların yapmak istedikleri de zaten bu ilahî korumayı ve yardımı İslâm toplumu üzerinden kaldırıp İslâma ve müslümanlara kolayca saldırabilmek ve zarar verebilmektir.

Nevevî (ö. 676/1277), bu hadis hakkında şu yorumu yapmıştır; Herhangi meşrû bir dayanak olmaksızın devlet başkanına veya icmaa muhalefet eden kişi ile mücadele edilip bu muhalefetinin sonlandırılması talep edilir. Eğer sonlandırmazsa güç kullanılır. Yine sonlandırmazsa ve onun verdiği zarar ancak onun ölümü ile engellenecek olursa öldürülür ve kanı da heder olur.²⁹⁶

Dokuzuncu Hadis

a.Metin

عن ابن عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "مَنْ رَأَى مِنْ أَمِيرِهِ شَيْئًا يَكْرَهُهُ فَلْيُصِرْ عَلَيْهِ، فَإِنَّهُ مَنْ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ شِبْرًا فَمَاتَ، إِلَّا مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً."

b.Tercüme

İbn Abbas’dan (ra) rivayet edildiğine göre; Peygamberimiz (sav) şöyle buyurmuştur. “Her kim emirinden hoşuna gitmeyen bir şey görürse, sabretsin (isyan etmesin). Çünkü her kim İslâm cemaatinden bir karış ayrılırsa, Cahiliye ölümüyle ölür”.

c.Tahric

Hadisi Tirmizî *Sünen*’inde rivayet etmiştir. Tirmizî’ye göre; *bu vechiyle garib* bir hadistir.²⁹⁷ Hadis Elbanî’ye göre *sahih* derecesindedir.²⁹⁸

d.Değerlendirme

Rasûlullah (sav), bu hadislerinde asahbını dolayısıyla ümmetini, fitne ve fesatna sakındırması, kendisinden sonra devlet adamlarında dini esaslara aykırı hal ve

²⁹⁶ Muhammed Takiyüddin Osmani, *Tekmiletü Fethu’l-Mülhim*, Daru’z-Ziyya, III, 291

²⁹⁷ Tirmizî, *Fiten* 7 Hadis no: 2167

²⁹⁸ Elbanî, *Sahihu’l-Cami’-s-Sagîr*, II,1073 hadis no: 6249

hareketler gördüklerinde nasıl hareket edeceklerini öğütlemiştir. Peygamberimiz, amme velayetini taşıyan bir kısım idarecilerin dinen meşru olmayan hareketlerde bulunacaklarını vahiy yoluyla görüp biliyordu. Bu vaziyet karşısında bile sabır ve sükûn ile hareket etmelerini ve bozgunculuktan sakınmalarını vasiyet ediyordu.

“Her kim sabırsızlanarak amme velayetini haiz olan sultandan, devlet reisinden ve İslâm ümmetinden bir karış ayrılırsa, cahiliye ölümü ile ölür,” buyurmuştur ki, bu başsız ve içtimaî nizamdan mahrum cahil milletlerin asî bir ferdi olarak ölür demektir, yoksa kâfir olarak ölür demek değildir. Ancak bu mutlak itaatın bir sınırı vardır ki, o da Allah'a karşı küfür ve ma'siyete sebep olmamaktır.

İslâm cemaatinin temel ilkelerinden, ana hedefinden, birlik ve beraberlik ruhundan çok küçük bir ayrılık, giderek İslâm cemaatinden tamamen kopmaya sebep olabileceği için, konunun önemini vurgulama amacıyla “bir karış” ifadesi kullanılmıştır.

Onuncu Hadis

a. Metin

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: "مَنْ خَرَجَ مِنَ الطَّاعَةِ وَفَارَقَ الْجَمَاعَةَ فَمَاتَ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً، وَمَنْ قَاتَلَ تَحْتَ رَايَةٍ عَمِيَّةٍ يَغْضَبُ لِعَصَبَةٍ أَوْ يَدْعُو إِلَى عَصَبَةٍ أَوْ يَنْصُرُ عَصَبَةً فَقَتِلَ فَفَتِلَةٌ جَاهِلِيَّةٌ، وَمَنْ خَرَجَ عَلَى أُمَّتِي يَضْرِبُ بَرَّهَا وَفَاجِرَهَا، وَلَا يَتَحَاشَى مِنْ مُؤْمِنِهَا وَلَا يَفِي لِذِي عَهْدٍ عَهْدَهُ، فَلَيْسَ مِنِّي وَلَسْتُ مِنْهُ".

b. Tercüme

Ebu Hureyre (ra)'den rivayet edildiğine göre; Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur. “Her kim itaattan çıkar ve cemaatten ayrılırsa cahiliye ölümü ile ölür. Her kim körü körüne (çekilmiş) bir sancağın altında savaşır, ırk adına öfkelenir veya bir ırka davet eder veya bir ırka yardımda bulunur da öldürülürse bu bir cahiliye ölümüdür. Her kim benim ümmetime karşı çıkar, iyisini kötüsünü vurur, mümininden çekinmez, ahid sahibine verdiği sözü de yerine getirmese o benden değildir, ben de ondan değilim.”

c.Tahric

Hadisi Müslim *Sahih*'inde ve Nesâf *Sünen*'inde rivayet etmiştir.²⁹⁹

d.Değerlendirme

Nevevî, *Sahih-i Müslim*'deki bu hadisi şerife bab başlığı olarak; “Her durumda ve özellikle fitne zamanında Müslümanların cemaati ile birlikte olmanın vacip oluşu ve itaate karşı çıkmamanın ve İslâm cemaatinden ayrılmanın haram oluşu” başlığını tercih etmiştir. Bu ifade ile hadisi şeriften çıkarılacak ana hüküm\ güzel bir şekilde dile getirilmiş olmaktadır.

“Bir kimse emirinde hoşlanılmayacak bir şey görürse..” cümlesinden murad; dini hususunda yöneticinin uygunsuz bir hareketini görürse demektir. Sultana bir karşı karşı çıkmak, yöneticiye en ufak bir şeyle dahi olsa isyan etmekten kinayedir.

Hadis-i şerif, hükümdarın zulüm ve fasıklıkla mazur sayılmayacağına delildir. Bazıları cemaatten bir karşı ayrılmayı hükümdara yapılan biatı en basit bir şekilde olsun bozmaya gayret etmektir, diye tefsir etmişlerdir. Çünkü böyle bir hareket, haksız yere kan dökülmesine neden olabilir.

“Cahiliye ölümü” nden murat; dinsiz olarak ölüm demek değildir. Cahiliye devri arapları keşmekeş içinde olup hükümdar falan tanımaz; kimseye itaat etmezlerdi. Amirine itaat etmeyip cemaatten ayrılan bir müslüman da onlara benzeyeceği için “asi” olmuş olur.

Asabe: Baba tarafından olan akrabadır. Sinirlerin bütün vücudu kaplaması gibi bir kimsenin asabesi de onu her taraftan kuşattığı için kendilerine bu isim verilmiştir. Asabe namına harp etmek, onun adına kızmak ve propaganda yapmak hakka ve dine yardım değil, bilakis heva ve hevese göre hareket etmek, yakın akrabayı, kabileyi, aşiret ve ırkı korumak için yapılan mücadeledir. Bu da cahiliye devri adetlerinden biridir. Binaenaleyh böyle bir harpte öldürülen kimse de şehit değil, âsî olur.

Cahiliye ölümü hadislerde geçen nebevî bir ifade olup cahil milletlerin âsî bir ferdi gibi ölür demektir. Bu hadiste kâfir olarak ölür, anlamı bulunmamaktadır.

²⁹⁹ Müslim İmare, 13, hadis no: 1848; Nesâf, Tahrimu'd-Dem 37, hadis no: 4125

“Mümininden çekinmez.” sözünden murad; mümin kardeşini öldürdüğüne aldırış etmez, bunun vebalinden korkmaz demektir.³⁰⁰

Onbirinci Hadis

a.Metin

عن بجز بن حكيم، عن أبيه، عن جده، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "لَا يَقْبَلُ اللَّهُ مِنْ مُشْرِكٍ أَشْرَكَ بَعْدَ مَا أَسْلَمَ عَمَلًا، حَتَّى يُفَارِقَ الْمُشْرِكِينَ إِلَى الْمُسْلِمِينَ."

b.Tercüme

Behz b. Hakim’ in babasından onun da dedesinden (Muaviye b. Hayde) rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Müslüman olduktan sonra (Allah'a) ortak koşan bir müşrik, kâfirlerden ayrılp müslümanlara katılmadıkça; Allah onun hiçbir amelini kabul etmez.”

c.Tahric

Hadisi Nesaî ve İbn Mace *Sünen*’lerinde rivayet etmiştir.³⁰¹ Elbanî, hadisin *hasen* derecesinde olduğunu söylemiştir.³⁰²

d.Değerlendirme

Hz. Peygamber (sav), burada müslüman olduktan sonra müşrik olan kimse diyerek hiç müslüman olmayan müşrikle bu kimse arasını ayırt etmiştir. Bunun sebebi müslüman olduktan sonra şirke geri dönen insanın durumunun ne kadar çirkin olduğunu ifade etmektir, aslında zatında hiçbir müşrikin yaptığı amel kabul edilmez.

İslâm âlimleri bu hadisten anlaşılan mana hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bir kısmı; mürted İslâm’a geri döndükten sonra mürted iken yapmış olduğu iyi amellerde kabul olunur derken, diğer bir kısım âlimler ise sadece İslâm’a geri döndükten sonraki amellerin kabul olunacağını savunmuşlardır.³⁰³

³⁰⁰Ebu Zekeriyya Muhyiddin Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, **el-Minhac Şerhu Sahihi Müslimi’bni’l-Haccac**, nşr. Muhammed Muhammed Abdüllatif, Beyrut, 1972; XII, 235-237

³⁰¹ Nesaî, Zekât 73, hadis no: 2558; İbn Mace, Hudud 2, hadis no: 2536

³⁰² Elbanî, **Sahihu’l-Cami’s-Sagîr**: II, 1280 hadis no: 7748

³⁰³ Sindî, **Şerhu İbn Mace**, III, 215

Onikinci Hadis

a.Metin

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَّا بِأَحَدٍ ثَلَاثٍ: النَّفْسُ بِالنَّفْسِ، وَالثَّيْبُ الزَّانِي، وَالْمَارِقُ لِذِيهِ التَّارِكُ لِلْجَمَاعَةِ."

b.Tercüme

Abdullah b. Mesud (ra)'dan rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: “Allah'tan başka ilah bulunmadığına ve benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şahadet eden müslüman kimsenin kanı, ancak şu üç şeyden biri ile helal olur: Öldürülen kimsenin hayatı karşılığında yapılacak kısas, evli kimsenin zina etmesi, İslâm dininden çıkan, İslâm cemaatini terk eden kişi.”

c.Tahric

Hadisi kütüb-i sitte müelliflerinin tamamı tahric etmiştir. Müttefekun aleyh hadistir.³⁰⁴

d.Değerlendirme

Hadisin sonunda yer alan “İslâm cemaatini terk eden kişi” ifadesi te'kid için gelen bir ifade olarak kabul edilmelidir. Zira dinden ayrılan (mürtet) kişinin cezası, bu hadise göre ölümdür. Cemaatten ayrılmanın cezası ölüm değildir. Ancak İslâm cemaatini terk eden kişinin –Allah korusun- giderek dinden soğuması ve uzaklaşması tehlikesi bulunmaktadır.

Hadiste geçen; “İslâm cemaatinden ayrıлып dinini terk eden kimse” ifadesi İslâmiyet'ten çıkan her mürted kişiyi kapsar. Bu hüküm umumidir. Kişi herhangi bir şekilde İslâm'den çıkar ve tevbe edip İslâm'a dönüş yapmazsa, hakim kararıyla öldürülmesi vaciptir.

³⁰⁴ Buharî: Diyet 5, hadis no: 6484; Müslim: Kasame 25, hadis no;1676; Tirmizî: Diyet 10, hadis no: 1402; Ebu Davud: Hudud 1, hadis no;4352; Nesaî: Tahrimu'd-dem 5, hadis no: 4016; İbn Mace, Hudud 1, hadis no: 2534.

Âlimler: İslâm devletine isyan eden, dinde yeri olmayan bir şeyi dine sokan veya başka şekilde İslâm camiasından çıkan kişi de bu hükme tabidir. Haricîler de böyledir, demişlerdir.

Bu hadîslerin zahirine göre, anılan üç zümre insandan başka hiç kimsenin öldürülmesi caiz değildir. Halbuki suikastte bulunup saldıran kimseyi nefis müdafaası mahiyetinde öldürmek caizdir. Bu ve buna benzer istisnalar bu genel hükümün dışında tutulur. Öyle ise bu hadislerdeki hüküm umumî değildir.

Bununla beraber şöyle de söylenebilir. Öldürülmesi caiz olmayan bir müslümana saldırıp onu katletmek isteyen kişi, İslâm camiasından çıkan gruba dâhildir. Ya da şöyle denilebilir. Bu hadislerden maksat, taammüden, yani bile bile öldürülmesi caiz olanlar bu üç zümredir. Bunların dışında kalan kimseler taammüden öldürülemezler. Fakat suikastte bulunup saldıran kişiyi öldürmek nefis müdâfaası mâhiyetinde olduğu için taammüden öldürmek mahiyetine girmez.”³⁰⁵

Nevevî, bu hadisi açıklarken; âlimler, hadiste geçen İslâm cemaatini terk eden ifadesi ile İslâm toplumundan ayrılan ehl-i bid’atın, bağîlerin ve haricîlerin de bu kapsamda değerlendirilebileceğini ifade etmişlerdir, demiştir.³⁰⁶

İslâm hukukunda “mürted” kelimesi: Arap dilinde ”iftial” babından ism-i fail olup sözlükte “kökünden dönen” anlamına gelmektedir.³⁰⁷ Fıkıh istilâhında “mürted” İslâm dininden çıkana verilen isimdir.³⁰⁸

İslâm ceza hukukunda mürtede verilecek ceza hakkında âlimler farklı birtakım görüşler öne sürmüşlerdir. Bu görüşler, mürtede verilecek cezanın hangi İslâmî kaynakla ispat edildiği ve cezanın mahiyetinin ne olacağı hakkındadır. Âlimlerin çoğuna göre, mürtede verilecek ceza, öldürülmesidir.

Mürtede verilen ceza, Kur’an-ı Kerim’de çok açık şekilde zikredilmemiş olsa da Fetih 48/16- Tevbe 9/5- Bakara 2/17 âyetlerini istidlâl eden bazı âlimler, mürtede uygulanacak cezanın Kur’an ile sabit olduğu hükmüne varmışlardır.³⁰⁹

Fıkıh kaynaklarında irtidat edenin öldürülmesi ile ilgili genellikle sünnetten deliller getirilmiştir. Bu delilleri şöylece sıralayabiliriz:

³⁰⁵ Hatipoğlu, **İbn Mace Terc.** VII, 255-257

³⁰⁶ Nevevî, **Şerhu Müslim**, II, 165

³⁰⁷ İsmail b. Muhammed el-Cevherî, **es-Sıhah fi’l-Lüğa ve’l-Ulûm**, Lübnan 1974; I, 474.

³⁰⁸ Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed el-Maverdî, **el-Ahkâmü’s-Sultaniyye**, Beyrut 1990; s. 113.

³⁰⁹ Nihat Dalgın, “*Kur’an Mesajı*”, **İlmi Araştırmalar Dergisi**, Ağustos- Eylül, 1998; s.10-11.

a).Rasûl-i Ekrem (sav) şöyle buyurmuştur: “Allah’tan başka ilah olmadığına ve benim Allah’ın Rasûlü olduğuma şahitlik yapan hiçbir müslümanın kanı helal değildir. Ancak şu üç kişi müstesnadır. Zina eden evli, bir başkasını kasten öldüren kişi ve dinini terk edip cemaatten ayrılan kişi”³¹⁰

b) Hz. Peygamber (sav) bir gün minbere çıktı ve: “ Benden sonra fesat çıkarıcılar olacaktır. Cemaatten ayrılan kimi görürseniz veya Muhammed ümmetimin durumunu parçalamak isteyen kim olursa olsun- cemaatte olsa da- öldürünüz”³¹¹ buyurdular.

c) Hz. Peygamber (sav): “Dinini değiştireni öldürünüz,”³¹² buyurmuştur.

İrtidat, bir bakıma İslâm devletine karşı başkaldırma, ciddi bir isyanda bulunma hareketidir. Bu yüzden irtidat edene uygulanacak cezalar ağır tutulmuştur.

Hanefîlere göre irtidat eden kişinin öldürüleceğine dair hüküm yalnız erkekleri kapsamaktadır. Yani kadın irtidat ettiğinden dolayı öldürülmez. Fakat o yeniden İslâm’a girmeye zorlanır. İrtidat edene, İslâm dini arz edilerek tevbe etmesi istenir. Bu, müstahaptır. O yeniden İslâm’a girerse problem bitmiş olur, eğer küfürde ısrar eder, devlet başkanı tevbe ümidi görürse veya mürted süre istemiş olursa; kendisine üç gün süre verilir. Eğer devlet başkanı tevbe ümidi görmez ve mürtedde süre talebinde bulunmaz ise derhal öldürülür.³¹³

İmam Şafî’ye (ö.204/819) göre mürted kadın da erkek gibi öldürülür. “Dinini değiştiren kimseyi öldürünüz,”³¹⁴ hadisi şerifin genel ifadedir. Çünkü kanın mübah olmasının illeti, imandan sonra küfürdür. Mürted erkeğin öldürülmesinin sebebi budur. Aynı illet kadında da bulunmaktadır.³¹⁵

Mürted, manen ölmüş sayıldığı için o kimsenin mirasçısı olmaz. Mürtedde başkalarının mirasçı olması konusunda ise âlimler arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed’e göre dinden çıkanın irtidaddan önce ya da sonra kazandıkları varislerine intikal eder. İmam Ebu Hanife (ö.180/767) ise irtidaddan önce kazandıkları kendi mirasçılarına, sonra kazandıkları

³¹⁰ Buharî: Diyet 5, hadis no: 6484; Müslim: Kasame 25, hadis no: 1676

³¹¹ Nesaî, Tahrimu’d-Dem, 6, hadis no: 4020,4021,4022,4023

³¹² Buharî, Cihad, 149, hadis no: 3017

³¹³ Alauddin Ebubekir b. Mes’ud el- Kâsani, **Bedayi’u’s-Sanayi’ fi Tertibi’s-Şerayi’**, Beyrut,1982, VII, 134,135

³¹⁴ Buharî, Cihad, 149, hadis no: 3017

³¹⁵ Kâsani, **Bedayi’u’s-Sanayi’**, VII,135.

ise beytü'l-mala intikal eder. Şafîî, Maliki ve Hanbelîlere göre ise tüm malı beytü'l-mala intikal eder.³¹⁶

³¹⁶ Kâsani, **Bedayi'u's-Sanayi'**, VII,136,137.

3.2. TEFRIKA İLE İLGİLİ HADİSLER VE DEĞERLENDİRMESİ

Tefrikanın zararları konusu, hadislerde genellikle cemaatin önemi ile birlikte zikredilmektedir. Kütüb-i sittede tefrika ile ilgili birkaç hadis bulunmaktadır:

Onüçüncü Hadis

a. Metin

عن جابر رضي الله عنه قال : لما نزلت هذه الآية { قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ قَوْفِكُمْ } . قال رسول الله صلى الله عليه و سلم (أَعُوذُ بِوَجْهِكَ) . قال { أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ } . قال (أَعُوذُ بِوَجْهِكَ) . { أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيْعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ } . قال رسول الله صلى الله عليه و سلم (هذا أهون أو هذا أيسر)

b. Tercüme

Cabir (ra) anlatıyor: “De ki: O size üstünüzden bir azap göndermeye kadirdir,”³¹⁷ âyeti inince Rasûlullah (sav):

- “Ey Rabbim, Senin zatına sığınırım!” dedi.

“ O, yahut ayaklarınızın altından bir azap göndermeye kadirdir” âyetini müteakip:

- “Ey Rabbim, Senin zatına sığınırım!” dedi.

“Veya sizi birbirinize katıp size birbirinizin hıncını tattırmaya kadirdir,” âyetini müteakip de Rasûlullah (sav):

- “Bu iki haslet, yani birbirine katmak ve azap tattırmak (kökünün kazılmasından ve Allah azabı ile intikam alınmasından) daha hafiftir –yahut- daha kolaydır-!” buyurdu.

c. Tahric

Hadisi Buhârî *Sahih*'inde rivayet etmiştir.³¹⁸

d. Değerlendirme

Ebu Ubeyd'e (ö. 224/838) göre “şiya'an” “fırkalar” anlamına gelir. Taberî, Ali b. Ebi Talha kanalıyla İbn Abbas'ın “şiyean” lafzını “birbiri ile çatışan arzular”

³¹⁷ En'am, 6/65

³¹⁸ Buhârî, İ'tisam 11, hadis no: 6883

olarak yorumladığını nakletmiştir. Kitabü'l-i'tisam'da, (هذا أهون أو هذا أيسر) “Bu hafiftir” veya “daha kolaydır” ifadesi, (هاتان أهون أو هذا أيسر) “Bu ikisi daha hafiftir” veya “daha kolaydır,” şeklinde geçmektedir. Bununla Müslümanların birbirine düşmesi ve kiminin hincinin kimine tattırılması kastedilmiştir.³¹⁹

İbn Merdûyeh (ö.498/1104) Cabir (ra)'den gelen hadisi açıklayan İbn Abbas (ra) rivayetini nakletmiştir. Söz konusu rivayete göre; Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “Ümmetimden dört şeyi kaldırması için Allah'a yalvardım. Onlardan ikisini kaldırdı, ikisini ise kaldırmayı kabul etmedi. Allah'tan ümmetime gökten azap yağdırmasını, onlara yere batırma cezası vermesini, birbirlerine düşürmesini, bir kısmının hincinin bir kısmına tattırmamasını istedim. Allah (cc) ümmetimin gökten azap yağması ve yere batırılarak cezalandırılmasını kaldırdı. Ancak diğer ikisini kaldırmayı kabul etmedi.”

Bu rivayetten âyetin “üstünüzden ve ayaklarınızın altından” kısmı ile ne kastedildiği anlaşılır. Ayrıca “ya da sizi birbirinize düşürüp kiminize kiminizin hincini tattırmaya” kısmının anlamı desteklenmiş olur.

İbn Merdûyeh, bu rivayetten daha açık başka bir rivayet daha nakletmiştir. Söz konusu hadis, Übeyy b. Ka'b'dan (ra) gelmektedir. Buna göre Hz Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “عذابا من فوقكم” gökten azap yağdırmak, “أو من تحت أرجلكم” yere batırmaktır.³²⁰

Üstten gönderilecek azap, Lut kavminin, Fil sahiblerinin başlarına inen taş yağdırma, Nuh kavminin su tufanı gibi azaplardır. Alttan gelecek azap da Karun'un yere batması, Firavun'un suyla helâki ve deprem gibi azaplardır. Bazı âlimler yukarıdan gelecek azabı sultanların, devlet başkanlarının ve iş başındaki büyük devlet adamlarının zulümleri ile, aşağıdan gönderilecek azabı da ayak takımının çapulculukları ile tefsir etmişlerdir.³²¹

Gerek baştaki idarecilerin zulmü, gerek ayak takımının toplum düzenini bozacak bir hale gelmesi, bir toplumun harap olmasına sebep olan en büyük azap ve

³¹⁹ İbn Hacer, **Fethu'l-Barî**, VII, 291-292

³²⁰ a.g.e

³²¹ a.g.e

felakettir. Bu azaplar doğrudan doğruya Allah tarafından gönderildiği için, Peygamber'imiz (sav) bunların her birinden Allah'a sığınmıştır.

Âyetteki üçüncü azap, yani bir milletin birbirine zıt fırkalara ayrılıp, ihtiras ve ihtilaf gayreti ile birbirlerine girmeleri, birbirlerinden intikam almaya kalkışmaları da büyük bir afet ve ilahî azaptır. Bu azap, kulların birbirlerine saldırmaları ile meydana geleceği için, Peygamber (sav): “Bu Allah 'ın semavî ve arazî afetlerinden daha hafiftir yahut daha kolaydır” buyurmuştur.³²²

Tefrikanın, gruplara bölünmenin ve insanların birbirlerine düşmesinin bir azap olarak nitelendirildiği âyete dikkat çekilmesi ve Peygamberimiz'in (sav) ümmeti içinde tefrika çıkmaması ve ümmetin birbirine düşmemesi için dua etmesi ve bunu ashabına anlatması tefrikanın büyük bir felâket olduğuna işaret etmektedir.

Ümmetin birliği, Allah Raülünün dileğidir. Ümmetin vahdeti için dua eden Hz. Peygamber'in ümmeti de bu konuda dua edecek ve birliğin temini için gerekli maneî tedbirlere başvuracaktır.

³²² a.g.e.

Ondördüncü Hadis

a.Metin

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ اللَّهَ يَرْضَى لَكُمْ وَيَكْرَهُ لَكُمْ ثَلَاثًا، فَيَرْضَى لَكُمْ أَنْ تَعْبُدُوهُ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَأَنْ تَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفْرُقُوا، وَيَكْرَهُ لَكُمْ قِيلَ وَقَالَ، وَكَثْرَةَ السُّؤَالِ، وَإِضَاعَةَ الْمَالِ."

b.Tercüme

Ebu Hureyre'den (ra) rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Hiç şüphe yok ki, Allah sizin için üç şeye razı olur; üç şeyden razı olmaz. Sizin; kendisine ortak koşmaksızın ibadet etmenizden, Kur'an'a sarılıp etrafında toplanmanızdan, tefrikaya düşmemenizden razı olur. Ve sizin; dedikodu yapmanızdan, çok sual sormanızdan, malınızı meşru olmayacak şekilde kullanıp israf etmenizden razı olmaz." buyurdular.

c.Tahric

Hadisi Müslim *Sahih*'inde rivayet etmiştir.³²³

d.Değerlendirme

Âlimlerin beyanına göre; Allah'ın (cc) rızasından murat: emri ve sevabıdır,. keraheti de yasakları ve cezasıdır. Yahut rızası: Bazı kullarına sevap murat etmesi; keraheti de azap murat etmesidir. Allah'ın (cc) ipine sarılmaktan maksat: Ahdinde durmak ve Allah'ın (cc) kitabına tabi olmaktır. Habi: İp demektir. Ahid, emân, vuslat ve sebebe de habi denir. Kelimenin bu anlamlarda kullanılması yine ip manası ile alakalıdır. Araplar başları dara düştüğü zaman ipe tutunarak kurtuldukları, amaçlarına ulaştıkları için kelime bu manalara da istiare edilmiştir.³²⁴

Tefrikaya düşmemekten maksat: İslâm birliği ve cemaatini korumaktır. İslâm'ın bu büyük kaidesi gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse birçok hadis-i şeriflerde emir ve beyan buyurulduğu halde maalesef müslümanlar arasında düşmanları tarafından çeşitli yollarla tefrika sokulmuş, yüz yıllar boyunca çığ gibi büyüyen bu

³²³ Müslim, Akziye 30, hadis no: 1715

³²⁴ Davudoğlu, **Müslim terc.**, IV, 155

büyük bela günümüze kadar gelmiş, günümüzde de en korkunç, en tahripkâr bir kanser mahiyetini almıştır.³²⁵

Kil ü kaal: Dedikodu demektir ki, hiç içine girmediği halde, alakası olmadığı halde başkalarının yapıp ettiklerini söyleyip dinlemekten ibarettir.

Çok sualden murat: Meselelerde katiyet aramak ve olmamış şeyler için boş yere çok soru sormaktır. Birçok sahih hadislerde bundan nehiy buyurulmuştur. Selef-i Salihin bunu kerih görmüşlerdir. Bazılarına göre çok sualden murat: İnsanlardan çok mal istemek yani dilenmektir. Bu hususu da birçok sahih hadisler men' etmiştir. Mal itlafı, malı dinen meşru' olmayan yerlere sarf etmektir. Bunun yasak edilmesinin sebebi ifsat olmasıdır; Allah fesatçıları sevmez. Bir de malını telef eden kimse çok defa başkasının malına göz diker.³²⁶

³²⁵ Davudoğlu, **Müslim terc.**, IV,156

³²⁶ a.g.e.

Onbeşinci Hadis

a.Metin

عن الحارث الأشعري رضي الله عنه أن النبي صلى الله عليه وسلم قال (في حديث طويل آخره): "وَأَنَا أَمْرُكُمْ بِخَمْسٍ، اللَّهُ أَمْرِي بَيْنَ السَّمْعِ وَالطَّاعَةِ وَالْجِهَادِ وَالْهِجْرَةِ وَالْجَمَاعَةِ. فَإِنَّهُ مَنْ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ قِيدَ شِبْرٍ، فَقَدْ خَلَعَ رِبْقَةَ الْإِسْلَامِ مِنْ عُنُقِهِ، إِلَّا أَنْ يَرْجِعَ، وَمَنْ ادَّعَى دَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ فَإِنَّهُ مِنْ جُنَا جَهَنَّمَ." فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَإِنْ صَلَّى وَصَامَ؟ قَالَ: "وَإِنْ صَلَّى وَصَامَ، فَادْعُوا بِدَعْوَى اللَّهِ الَّذِي سَمَّاكُمْ الْمُسْلِمِينَ الْمُؤْمِنِينَ عِبَادَ اللَّهِ."

b.Tercüme

(Uzunca bir hadisin sonunda) Hz. Peygamber (sav) aşöyle buyurdu: “Ben size Allah’ın bana emrettiği beş şeyi emrediyorum: “Kabul, İtaat, Cihad, Hicret ve Cemaat. Kim cemaatten bir karış ayrılırsa İslâm bağıny boynundan çıkarmış olur, ancak cemaate tekrar dönerse o zaman başka. Kim cahiliye davası iddia ederse Cehennem’lik kimselerdendir.”

Bunun üzerine bir adam:

-Ey Allah’ın Rasûlü!. Bu kimse namaz kılsa da oruç tutsa da aynı mıdır? diye sordu. Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu:

-“Namaz kılsa da oruç tutsa da durum aynıdır. Siz, (müslümanlar olarak) size “Müslümanlar”, “Mü’minler” ve “Allah’ın Kulları” isimlerini veren Allah’ın davasını dava edinin.”

c.Tahric

Hadisi Tirmizî *Sünen*’inde tahric etmiş; bu hadis, *hasen sahih garip* bir hadistir, demiştir.³²⁷

d.Değerlendirme

Hadis-i şerifin başında Peygamberimiz Yahya (as)’ın kavmine yaptığı beş tavsiyeyi anlatıyor. Sonra da Efendimiz (sav) de Yahya (as) gibi kendisi de ümmetine beş şey emrediyor: Bunlar; Allah’a masiyet dışında idareciyi dinleyip itaat

³²⁷ Tirmizî, Emsal 3, hadis no: 2863

etmek, İ'l'a-yı kelimetullah uğruna Allah yolunda çalışıp cihad etmek, Mekke'nin fethinden önce Mekke'den Medine'ye, küfür yurdundan İslâm yurduna, bidattan sünnete, gûnahtan tevbeye, kısca Allah'ın nehy ettiklerinden razı olduklarına hicret etmek ve İslâm cemaatine tabi olmaktır.

Şerafuddin et-Tîbi (ö.743/1343) der ki: Cemaatten murad, sahabe ve ondan sonra gelen tabiin ve tebe-i tabiin topluluğudur. Yani Hz. Peygamber (sav); “Ben size bu topluluğun gittiği yoldan gidip onların yoluna sımsıkı sarılmanızı ve onların yoluna girmenizi emrediyorum,” buyurmaktadır. Bu cemaate sarılmayı emretmesinin illetini hadisi şerifin devamı şöyle açıklıyor.³²⁸

“Zira kim bu cemaatten veya gittiği yoldan bir karış (en ufak bir şekilde dahi olsa) ayrılırsa, İslâm bağı boynundan çözmüş olur.”

Hadiste geçen “Ribka” kelimesi, aslında hayvanların boynuna bağlanılan ip, yular anlamında kullanılmaktadır. Burada İslâm için istiare yapılmıştır. Yani Müslüman kendisini İslâm dininin hududuna, ahkâmına, emir ve yasaklarına o bağ ile bağlanıyor denilmektedir. Cemaatten ayrılan, tevbe edip tekrar dönmesi halinde kendisini tekrar İslâm bağı ile bağlamış olur.³²⁹

³²⁸ Mübarekfûri, **Tuhfetü'l-Ahvezî**, VIII, 131

³²⁹ a.g.e

Onaltıncı Hadis

a.Metin

عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ فَارَقَ الْجُمَاعَةَ قَيْدَ شِبْرٍ، فَقَدْ خَلَعَ رِبْعَةَ الْإِسْلَامِ مِنْ عُنُقِهِ."

b.Tercüme

Ebu Zerr'den (ra) rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Her kim (İslâm) cemaatinden bir karış kadar uzaklaşırsa (o kimse) boynundan İslâm boyunduruğunu çıkarmış olur."

c.Tahric

Hadisi Ebu Davud *Sünen*'inde tahric etmiştir.³³⁰ Hadis, Elbanî'ye göre hadis sahihtir.³³¹

d.Değerlendirme

İslâm toplumundan alakayı kesmek, İslâm cemaatinin inancına ters düşmek ve İslâm devlet başkanına haksız yere isyan etmekle olur. Nitekim bir hadis-i şerifte: "Her kim taatten çıkar ve cemaatten ayrılırsa cahiliyet ölümü ile ölür..."³³² buyurulmuştur. Binaenaleyh, fasık ve zâlim âmirler masiyeti emretmedikleri sürece onlara itaat vacibtir."³³³

Nitekim bir hadis-i şerifte: "Dinler ve emrine itaat edersin. Sırtın dövülse ve malın alınsa bile,"³³⁴ buyurulmuştur. Binaenaleyh Kitap ve Sünnete bağlı İslâm müctehidlerinin yönlendirdiği İslâm toplumunu reddederek ayrılan kişi, aynı zamanda İslâm ile ilgili manevî bağını da koparmış olacağından inancını tehlikeye sokmuş demektir. Bu kimse her zaman İslâm dairesinden çıkma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Ebu Davud, konumuzun en önemli delilini teşkil eden bu hadis-i şerifte, haricilerin İslâm'ın dördüncü halifesi olan Hz. Ali'ye karşı çıkmalarında Hz. Ali'nin

³³⁰ Ebu Davud, *Sünnet* 30, Hadis no: 4758

³³¹ Elbanî, *Sahihu'l-Cami's-Sagîr*, II, 1094, hadis no: 6410

³³² Müslim, *İmare* 13, Hadis no: 1848

³³³ Davudoğlu, *Müslim terc.*, IX, 17

³³⁴ Müslim, *İmare*, 13, hadis no: 1847

yönlendirdiği İslâm toplumundan ve bu yüzden de İslâm dairesinden çıktıklarına bir işaret bulunduğuna inandığı için bu hadisi Haricîlerin öldürülmesi başlığı altına yerleştirmiştir.³³⁵

³³⁵ Necati Yeniél, Hüseyin Kayapınar, **Sünen-i Ebi Davud Terceme ve şerhi**, şamil Yay. İstanbul, 2012; XV, 579

Onyedinci Hadis

a.Metin

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ وَأَنْسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "سَيَكُونُ فِي أُمَّتِي إِخْتِلَافٌ وَفِرْقَةٌ، قَوْمٌ يُحْسِنُونَ الْقِبَلَ وَيَسِينُونَ الْفِعْلَ، يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ لَا يُجَاوِزُ تَرَاقِيهِمْ، يَمُرُقُونَ مِنَ الدِّينِ مُرُوقَ السَّهْمِ مِنَ الرَّمِيَةِ، لَا يَرْجِعُونَ حَتَّى يَرْتَدَّ عَلَى فُوقِهِ، هُمْ شَرُّ الْخَلْقِ وَالْخُلَيْقَةِ، طُوبَى لِمَنْ قَتَلَهُمْ وَقَتَلَهُ، يَدْعُونَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ وَلَيْسُوا مِنْهُ فِي شَيْءٍ، مَنْ قَاتَلَهُمْ كَانَ أَوْلَى بِاللَّهِ تَعَالَى مِنْهُمْ." قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ: مَا سَمَاءُهُمْ ؟ قَالَ: "الْتَحْلِيْقُ."

b.Tercüme

Ebu Said el-Hudri ile Enes b. Malik'den (rivayet edildiğine göre) Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “İleride ümmetim içerisinde anlaşmazlıklar ve bölünmeler olacaktır. (Bu bölünmeler neticesinde ortaya çıkacak olan) bir cemaat güzel laf edecek ama işleri bozuk olacak, Kur’ân okuyacaklar da (okudukları Kuran) gırtlaklarını geçmeyecek. (Onlar) Dinden okun avı delip geçtiği gibi çıkarlar. Atılan ok (yay üzerindeki) yerine gerisin geri dönmedikçe (onlar da dinlerine) dönmezler. (Onlar) Müslümanların ve yaratıkların en şerlileridir. Onları öldüren veya onlar tarafından öldürülen kimselere müjdeler olsun. (Sözü geçen bu şerli kimseler öyle kimselerdir ki, başkalarını) Allah’ın kitabına çağırırlarsa da o kitaptan (yanlarında bilgi adına hatırı sayılır) bir şey yoktur. (Ya da o kitapla pek ilgileri yoktur.) Onlarla savaşan kimse Allah’a onlardan daha yakın olur.” buyurdu. (Bunun üzerine orada bulunanlar):

“Ey Allah’ın Rasulu (onların) alametleri nedir?” diye sordular da; “Saçlarını kökten tıraş etmeleridir” buyurdu.

c.Tahric

Hadisi Ebu Davud *Sünen*’inde rivayet etmiştir.³³⁶ Hadis, Elbanî’ye göre hadis sahihtir.³³⁷

³³⁶ Ebu Davud, *Sünnet* 31, hadis no: 4765

³³⁷ Elbanî, *Sahihu’l-Cami’-s-Sagîr*, I, 684, hadis no: 3668

d.Değerlendirme

Rasulullah'ın (sav) hadisleri, Kur'anın yorumu olduğu için ve aynen Kur'an gibi her döneme baktığı için, kıyamete kadar gelecek zaman içinde her dönem insanı, hadisleri kendi zamanına tatbik etme hakkına sahiptir.

Geçmişte bu hadis, haricîler için söylenmiş olarak kabul edilse de, günümüzde ve gelecekte aynı özellikleri taşıyan kimseler için de geçerlidir. Nitekim günümüzün fitnelerinde gizli ve münafık güçlerin cahil gençlerimizi, İslâmî sloganlarla aldatıp istismar edebildikleri bilinmektedir.

Kur'an okumalarına rağmen imanlarının gırtlaklarından öteye geçmemesi, okunup yaşanmayan Kur'an için mecazî bir ifadedir. Yine bunların okuduğu Kur'an'dan zerre miktar bir tesir, bir iz kalmayacağı, kalplerine hiçbir şey inmeyeceği hakikati de, okuduklarının “köprücük kemiklerinden aşağı gitmeyeceği” tabiriyle ifade edilmiştir. Başka rivayetlerde köprücük kemiği yerine boğaz, hançere, gırtlak gibi başka tabirler kullanılmıştır.³³⁸ Hadisi şerh eden âlimler, bu tabiri “Kıraatleri Allah'a yükselmez. Allah kabul buyurmaz,” şeklinde de anlamışlardır.³³⁹

Hadis, böylesi insanlarla cihad etmenin gereğine dikkat çekmektedir. Çünkü dini sloganlarla, Kur'ân tilavetiyle meydana çıktıkları için böyleleri müminler arasında tereddüt oluşturabilecektir. Hz. Peygamber (sav) bu tereddüdü yenmek ve yok etmek maksadıyla onları öldüren gazi, onlar tarafından öldürülen şehit olur manasında olmak üzere “Onları öldürene ve onlar tarafından öldürülene ne mutlu!” buyurmuştur.

Onların alâmeti başı tıraş etmek olarak belirtilmiştir. Nevevî der ki: “Âlimlerden bazıları bu hadisten hareketle başı tıraş etmenin mekruh olduğuna hükmettiler. Ancak, hadiste buna delalet yoktur, tıraş onların alâmetidir. Alâmet, bazen da mübah ve helal olan bir şey olabilir.”³⁴⁰

Bu rivayet, başın tıraş edilmesinin mübahlığı hususunda açıktır. Önemli olan başı tıraş etmek ya etmemek değil, hadiste geçen kötü ahlakın bulunup bulunmadığıdır.

³³⁸ Azimâbadi, *Avnü'l-Ma'bud*, XIII, 112; Yeni-el-Kayapınar, *Ebu Davud Terc.* XV, 589

³³⁹ Yeni-el-Kayapınar, *Ebu Davud Terc.*, XV, 589-590

³⁴⁰ a.g.e

“Okuduklarının gırtlaklarından geçmemesi” Kur'an'ı anlamadıklarına, ahkâmını hayatlarında tatbik etmediklerine, halkı aldatmak için Kur'an okuduklarına delalet eder. Bunlar, bir avı delip, ondan hiçbir bulaşık almadan öbür tarafa geçen ok gibi, İslâm'dan hiçbir hisse kapmamış olarak dinden çıkarlar.³⁴¹

³⁴¹ a.g.e

Onsekizinci Hadis

a.Metin

أَخْبَرَنِي عَامِرُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقْبَلَ ذَاتَ يَوْمٍ مِنَ الْعَالِيَةِ، حَتَّى إِذَا مَرَّ بِمَسْجِدِ بَنِي مُعَاوِيَةَ دَخَلَ فَرَكَعَ فِيهِ رَكَعَتَيْنِ، وَصَلَّيْنَا مَعَهُ، وَدَعَا رَبَّهُ طَوِيلًا، ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَيْنَا، فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "سَأَلْتُ رَبِّي ثَلَاثًا، فَأَعْطَانِي ثِنْتَيْنِ وَمَنْعَنِي وَاحِدَةً، سَأَلْتُ رَبِّي: أَنْ لَا يُهْلِكَ أُمَّتِي بِالسَّنَةِ فَأَعْطَانِيهَا، وَسَأَلْتُهُ أَنْ لَا يُهْلِكَ أُمَّتِي بِالْفَرْقِ فَأَعْطَانِيهَا، وَسَأَلْتُهُ أَنْ لَا يَجْعَلَ بَأْسَهُمْ بَيْنَهُمْ فَمَنْعَنِيهَا."

b.Tercüme

Âmir b. Sa'd babasının (Sa'd b. Ebî Vakkas'ın) şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (sav) bir gün yayladan geldi. Muaviye Oğullarının mescidine uğradığı vakit, içeri girerek, orada iki rekat namaz kıldı. Onunla birlikte biz de kıldık ve Rabbine uzun uzun dua etti. Sonra bize döndü de Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu:

“Rabbimden üç şey istedim. Bana ikisini verdi, birini vermedi. Rabbimden ümmetimi açlıkla helak etmemesini istedim, onu bana verdi. Ondan ümmetimi suda boğulmakla helak etmemesini diledim, bunu da verdi. Ümmetimin kendi aralarında birbirlerine düşmemelerini diledim. Bunu bana vermedi.”

c.Tahric

Hadisi Müslim *Sahih*'inde rivayet etmiştir.³⁴²

d.Değerlendirme

Rasulullah'ın (sav) duası bereketiyle Allah Teala onun ümmetine genel anlamda kıtlık vermemiştir. Bazı yerlerde zaman zaman kıtlık olmuşsa da bütün İslâm beldelerine nisbetle bunun ehemmiyeti yoktur.

Müslümanlar hiçbir devirde sel, su baskını deniz faciası gibi umumi su felaketlerine de uğramamışlardır. Yalnız Allah (cc), Peygamberimiz'in (sav) üçüncü dileğini kabul etmediği için İslâm alemi asırlar boyunca kendi aralarında zuhur eden büyük bir felaketle pençeleşip durmuşlardır. Bu büyük felaket, tefrikadır.

³⁴² Müslim, Fiten 5, hadis no: 2890

Allah (cc), Müslümanlara “*Tefrikaya düşmeyin...*”³⁴³ buyurduğu halde, Müslümanlar bu emrin tam tersine hareket etmiş, daha Hz. Osman (ra) döneminde başlayan fitneler ile parçalana parçalana bu günkü hale gelmişlerdir. Bu gün ise İslâm aleminin bir köşesinde bir fitne sönmeden başka bir tarafta başka bir fitne ateşi yakılmaktadır. Bundan dolayı, bugün değil bir memleket halkı, beraberce sofraya oturan bir ev halkı dahi bir fikir etrafında birleşemez hale gelmiştir.

Hadiste tefrikanın kötülüğüne işaret edilmekte ve tefrikanın bir ilahî imtihan olduğuna temas edilmektedir. Üçüncü duanın kabul edilmemesinin sebebi imtihan gereği olabilir. Aksi takdirde ihtilaflar olmazsa, dünya cennet gibi huzur mekanı olur, imtihan esprisi kaybolur.

³⁴³ Âl-i İmran, 3/103

Ondokuzuncu Hadis

a.Metin

عن أنس ابن مالك رضي الله عنه، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "إِنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ افْتَرَقَتْ عَلَى إِحْدَى وَسَبْعِينَ فِرْقَةً، وَإِنَّ أُمَّتِي سَتَفْتَرِقُ عَلَى ثِنْتَيْنِ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً، كُلُّهَا فِي النَّارِ إِلَّا وَاحِدَةً، وَهِيَ الْجَمَاعَةُ."

b)Tercüme

Enes bin Malik (ra) dan rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: “İsrail oğulları yetmiş bir fırkaya ayrıldı. Benim ümmetim de yetmiş iki fırkaya ayrılacaktır. Bunların hepsi ateştedir. Yalnız bir fırka ateşte değildir. O da (Allah Rasûlü’nün ve ashabının yolunda olan) cemaattir.”

c.Tahric

Hadisi İbn Mace *Sünen*’inde rivayet etmiştir.³⁴⁴ Busîrî’ye göre, isnadında söz vardır. Ebu Davud ve Tirmizî’nin *Sünen*’lerinde hadisin şahidleri vardır.³⁴⁵

Bu durumda hadis, şahidleriyle birlikte *hasen li-gayrihi* derecesindedir.

d.Değerlendirme

Hadis-i şerifte kastedilen ve yerilen ayrılıklar, inançta meydana gelen ayrılıklar ve bölünmelerdir. Amelde ve teferruatta meydana gelen ayrılıklar ve bölünmeler değildir. Çünkü amelde meydana gelen farklı görüşler İslâm’da yerilmemiş, bilakis övülmüştür. Esasen İslâmî manada yapılan icihatlar neticesinde meydana gelen amelî ayrılıklar aslında değil, sadece ayrıntılarda meydana gelmiş olmaları cihetiyle bunlar kökte yine bir olduklarından amelî farklılıkları gerçek manada bir ayrılık veya bölünme olarak kabul etmek doğru değildir. Zira zahirde ayrı gibi görünen bu ayrılıklar aslında birleşmektedirler.

Bir başka ifadeyle İslâm’ın yapısında bulunan fikrî hareketliliğin doğurduğu ve sadece ayrıntılarda kendini gösteren bölünmeleri bir aslında birleştirmek mümkündür. Dolayısıyla bu nevi fırkalar arasında herhangi bir nefretleşme ve tekfir söz konusu değildir.

³⁴⁴ İbn Mace, Fiten, 17, Hadis no: 3992

³⁴⁵ Busîrî, *Misbahu’z-Zücâce*: 2/296

73 fırka ile ilgili birçok hadis rivayet edilmiştir. Mevlüt Özler, 73 fırka ile ilgili hadisleri, farklı rivayet şekillerini dikkate alarak 4 gruba ayırır:

1. Ümmetin sadece kaç fırkaya ayrılacağını haber veren rivayetler (Tirmizî, Ebû Dâvûd, İbn Mâce, Nîsâbûrî, Beyhakî, İbn Hibbân), 2. Bir firkanın Cennette, diğerlerinin Nârda olacağını ifade eden rivayetler (Dârimî, Ahmed b.Hanbel), 3. Cennette olacak firkanın belirleyici kimliğini açıklayan rivayetler (Ebû Dâvûd, İbn Mâce, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, Nîsâbûrî), 4. Tüm fırkaların Cennet'te, sadece birinin Cehennem'de olacağını bildiren rivayetler (Aclûnî, Suyûtî, Aliyyü'l-Kârî, İbn Arrâk)³⁴⁶.

Ahmed Keleş ise, 73 fırka hadislerini 5 grupta değerlendirir. Buna göre, 1.Ümmetin çeşitli fırkalara ayrılacağını haber veren rivayetler, 2. Hangi firkanın Cennetlik veya cehennemlik olduğunu bildiren rivayetler, 3. Cennete girecek fırkayı tavsif eden rivayetler, 4. Cehenneme girecek fırkayı bildiren rivayetler, 5. Cemaate tabi olmayı ifade eden rivayetler.³⁴⁷

73 fırka hadisiyle ilgili rivayet şekillerinin hiçbiri, Buhârî, Müslim ve Nesâî'de yer almamaktadır. Bir kısım rivayetlerde, ³⁴⁸Yahudiler ve Hristiyanlarda olduğu gibi, Müslümanlar arasında da fırkalaşmaların olacağı haber verildikten sonra, bu fırkalardan yalnızca birinin Cennet'te, diğerlerinin Cehennem'de olacağı bildirilmektedir. 73 fırkaya dair rivayetlerde cehenneme gireceklerden istisna edilen tek firkanın “cemaat”, bu cemaatin en belirgin özelliğinin de “Rasulullah'ın (sav) ve O'nun ashabının üzerinde buldukları yol üzere bulunmak” olduğudur. Cehennem'den kurtulacak denilen rivayetlerin ortak vurgusu. “cemaat” yani Müslümanların çoğunluğudur.

Hemen her dinde görüldüğü gibi İslâm dininin mensupları da farklı mezheplere ayrılmışlardır. Bu mezhepler, Ethem Ruhi Fığlalı'nın ifadesiyle “İslâm dininin itikadî ve amelî sahadaki düşünce ekolleridir.”³⁴⁹ Mezhep, gitmek

³⁴⁶ Bu rivayetler için Bkz. Mevlüt Özler, **İslâm Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı**, Nûn Yayınevi. İstanbul 1996; s. 21-28

³⁴⁷ Ahmet Keleş, “**73 Fırka Hadisi Üzerine Bir İnceleme**”, Marife (Ehl-i Sünnet Özel Sayısı), yıl: 5, sy. 3, Konya, 2005, s. 25-45

³⁴⁸ Özler, **73 Fırka Kavramı**, s. 21-28

³⁴⁹ Ethem Ruhi Fığlalı, **Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri**, Selçuk Yay. İstanbul, 1980;, s. 1

anlamındaki Z-H-B kökünden türetilmiş bir kelime olup, “gidilen yol” anlamındadır.³⁵⁰

Hz. Peygamber (sav) şu ifadeleriyle insanlık alemindeki ihtilaf gerçeğine işaret eder: “Yahudiler 71 fırkaya bölündü, Hıristiyanlar 72 fırkaya. Ümmetim ise 73 fırkaya bölünecek. Biri dışında hepsi ateşte olacak. Kurtulan fırka benim ve ashabımın yolundan gidenlerdir.”³⁵¹ Zayıf bir rivayette ise, “biri dışında hepsi cennettedir” denilmiştir.³⁵²

73 fırka ile ilgili hadislerin sıhhat durumu hakkında hayli konuşulmuşsa da,³⁵³ bizce bu fırkalara bölünme tarihi bir realitedir ve ilgili hadisler bu realitenin ifadesidir. Hadislerin sıhhati kabul edildiğinde “73 fırkadan muradın ne olduğu?” meselesi karşımıza çıkar. Bu konuda başlıca iki görüş vardır:

a) 73 fırka ifadesini hakikat anlamında kabul edenler. Bunlar başlıca itikadi fırkaları dikkate alırlar ve bunlardan çıkan tali kollarla 73 fırkaya tamamlarlar. Bu fırkaların başlıcaları, “Hariciler, Şia, Mutezile, Cebriye, Mürcie”dir. Bunlar ve bunlardan çıkan fırkalarla 73 rakamına ulaşmaya çalışan müellifler arasında tam bir ittifak yoktur.³⁵⁴

b) 73 fırka ifadesini kesretten kinaye olarak görenler.

Arapçada 7, 70, 700 gibi ifadeler çokluk ifade eder. Mesela, “yedi sema”³⁵⁵ “yedi deniz”,³⁵⁶ “onlar için 70 defa da istiğfar etsen, Allah onları affetmeyecek.”³⁵⁷ “İman 70 küsur şubedir”³⁵⁸ tarzındaki naslarda bunu görebiliriz.

73 fırkadan her biri kendini “fırka-i naciye” yani kurtulan fırka olarak kabul eder.³⁵⁹ Fiğlalı'nın yorumuyla, “nasıl bugün siyasi partiler devleti ve milleti en iyi kendilerinin yönetebileceğini söylüyor ve bu işin gerektirdiği “en doğru fikrin” kendi partilerince ortaya konduğunu iddia ederek iktidar için hesaplar yapıyor, taraftar

³⁵⁰ İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, I, 393-394

³⁵¹ Tirmizî, İman, 18; İbn Mace, Fiten, 17; Ebu Davud, Sünne, 1, Tirmizî: Hadis hasen Sahihtir.

³⁵² İsmail b. Muhammed el-Aclunî, **Keşfu'l-Hafa ve Müzilü'l-İlbas**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, I, 150

³⁵³ Bu konudaki görüşler için, Bkz. Özler, **73 Fırka Kavramı** s. 29-39

³⁵⁴ Özler, **73 Fırka Kavramı**, s. 67-78

³⁵⁵ Bakara, 2/29

³⁵⁶ Lokman, 31/ 27

³⁵⁷ Tevbe, 9/80

³⁵⁸ Müslim, İman 12, hadis no: 58

³⁵⁹ Özler, **73 Fırka Kavramı**, s. 93-95; Fiğlalı, **İslâm Mezhepleri**, s.5

kazanma yollarını arıyorlarsa, İslâm tarihinde gördüğümüz fırkalar da, en iyi ve en doğru firkanın kendileri olduğunu ileri sürmüş ve sürmektedirler.”³⁶⁰

Şatıbî, aynı meselede şu hususa dikkat çeker: “Biri dışında hepsi ateştedir” ifadesi, zahirde tehdit hükmünü iktiza eder. Cehennemde ebedilik veya ebedi olmayış “meskutun anh”dır, yani belirtilmemiştir. Dolayısıyla cehennemde ebediliğe bu ifadeyle bir delil yoktur. Çünkü cehennemle tehdit kafirlere yönelik olabildiği gibi, asi müminlere de yönelik olabilmektedir.”³⁶¹

³⁶⁰ Fığlalı, **İslâm Mezhepleri**, s. 2

³⁶¹ Şatıbî, **İ'tisam**, s. 413

SONUÇ

Cemaatin önemi ve tefrikanın zararları konusu, toplumu ilgilendiren en hayati konulardan biridir. Toplumun kaynaşmasını, birleşmesini ve dayanışmasını emreden İslâm; toplumu parçalayan, toplum birliğini ve dirliğini bozan görüş ve davranışları hoş karşılamamıştır.

Tezimizde İslâm toplumu ve İslâm birliği anlamındaki geniş çerçevede cemaatin önemi vurgulanmış, yüzlerce ortak paydası bulunan İslâm dünyasının parçalanmasının acı ve tehlikeli sonuçlarına işaret edilmiştir.

Kütüb-i Sitte’de cemaat ve tefrika konusundaki hadisler genellikle birlikte ele alınmaktadır. Kütüb-i Sitte’de yer alan hadisler, bu konuda çarpıcı ve vurucu hakikatleri dile getirmektedir. İncelenen hadislerde; İslâm cemaatiyle birlikte olmanın gerekliliği ifade edilmekte, Allah’ın yardımının cemaatle beraber olduğu müjdesi verilmekte, İslâm cemaatinden ayrılan kimsenin “cahiliyye ölümü” ile öleceği bildirilmekte ve İslâm cemaatini terk etmenin kötülüğü vurgulanmaktadır.

İncelenen on dokuz hadisten ikisi müttefekun aleyh, ikisi Buharî, dördü Müslim hadisi, diğerleri Sünen hadisleridir. Sünen hadislerinin dereceleri sahih ve hasen arasında değişmektedir. Sadece bir hadisin zayıf olduğu ifade edilmektedir. Aralarında çok zayıf veya mevzû hadis bulunmamaktadır.

Araştırmamızda uygulanan yöntem, tek tek hadislerden elde edilen sonuçlarla cemaat ve tefrika konuları hakkında genel nebevî perspektife ulaşmak yani istikra (tümevarım) metodudur. Hadislere bu gözle bakıldığında bu hadislerin çok önemli “ümmetin vahdeti” şeklinde çok önemli nebevî bir ölçüyü ortaya koyduğu, aralarında uyum ve anlam birliği bulunduğu görülmekte, bazı oryantalistlerin iddia ettikleri gibi geçmişte bazı yöneticilerin mevki ve makam ihtiraslarının tatmini için üretilen (!) hadisler olmadığı kolaylıkla anlaşılmaktadır.

Cemaat ve Tefrika hadislerinin genel üslubunu bütüncül bir anlayışla incelediğimizde bu çeşit hadislerde kesin ve uyarıcı bir üslubun kullanıldığını, cemaatleşmeye önem verilmesinin ciddiyetle vurgulandığını, tefrikaya düşmenin şiddetle yasaklandığını görmekteyiz.

Hadislerin verdiği mesaja göre; İslâm Cemaatı kıyamet gününe kadar varlığını sürdürecektir. Cemaatle birlikte hareket etmek, cemaatle beraber davranmak vacip, Cemaatten ayrı hareket etmek haram olarak kabul edilmektedir. Devlet başkanı tarafından cevr  cefaya uğramak dahi İslâm Cemaatinden ayrılmayı caiz kılmamaktadır.

İman nimetinden sonra en kıymetli nimetin Müslümanların kardeşçe, birlik ve beraberlik içinde yaşamaları olduğu, dünyalık mal ve mülkün bu ikisinden sonra nimet sayılabileceği, bu iki nimet yoksa mal ve mülkün bir anlamının olmayacağı anlaşılmaktadır.

Peygamber Efendimiz'in (sav) İslâm toplumu içinde ruh ve gönül birliğini takviye edecek olan cemaatle namaza, cuma ve bayram namazlarına, cenaze namazlarına verdiği önem bilinmektedir. Buna göre cemaatleşme, kardeşlik, vahdet ve mmet anlayışı, İslâm'ın özü ve temel prensibi olarak ortaya çıkmaktadır. Ferdi İslâm yerine toplum planında İslâm'ın yaşanması amacı bu hadislerde açıkça grlmektedir.

Cemaat ve Tefrika hakkında gerek Türkçe gerek Arapça pek çok makale, hutbe, derleme bulunduğu halde bu konuda yazılan kitap ve tezlerin azlığı dikkat çekmektedir.

Tarihte cemaat, kardeşlik, vahdet, birlik ve beraberlik, tefrika, fitne, ihtilaf, kavmiyet ve benzeri konularda yazılan eserler genellikle bölünme ve parçalanmanın yoğun olduğu dönemlerde yazılmıştır. Günümüz şartları da bu gibi konuların önemle üzerinde durulmasını gerekli kılmaktadır.

Tezimizin bu konuda geçmişte yapılan çalışmaların zeti, gelecekte yapılacak çalışmaların mukaddimesi olmasını mit ediyoruz.

Cemaatleşme ve Tefrika ile ilgili hadisler, ibadet ve taat alanından çok İslâm toplumu, İslâm mmeti, İslâm medeniyeti, bir başka ifade ile İslâm sosyolojisi açısından ayrıca değerlendirilmelidir.

BİBLİYOGRAFYA

KUR'AN-I KERİM

1. **Abdülbaki, el-Mu'cemu'l-Müfehres**

Abdülbaki, Muhammed Fuad, el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfazı'l-Kur'ani'l-Kerim, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, 1984

2. **Abdürrezzak, Musannef**

Ebu Bekr Abdürrezzak b. Hemmâm es-San'anî, el-Musannef, nşr. Habiburrahman A'zami, Beyrut, 1983.

3. **Abdülkerim, Sünnet ve Cemaat Kavramı**

Nasır b. Abdülkerim, Sünnet ve Cemaat Kavramı, çev. Beşir Eryarsoy, Guraba Yay. İstanbul, s.24

4. **Aclûnî, Keşfu'l-Hafa**

İsmail b. Muhammed el-Aclunî, Keşfu'l-Hafa ve Müzilü'l-İlbas, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988

5. **Adevî, İhdâü'-Dibace**

Safa ed-Davi Ahmed el-Adevi, İhdâü'd-Dibace bi-Şerhi Süneni İbn Mace, Daru'l-yakin, 1428/2007

6. **Ahmed b. Hanbel, Müsned**

Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybani, el-Müsned, nşr. Şuayb el-Arnaut vd. Beyrut 1998.

7. _____, **Kitabu's-Sünne**

Ahmed b. Hanbel, **Kitabu's-sünne**, el-Mektebü'l-İslâmî, I.bsk., 1980

8. _____, **er-Redd ale'z-Zenâdika ve'l-Cehmiyye**, Matbaatu's-

Selefiyye, thk. Hasan Raşid, Kahire, 1393

9. **Aynî, Umdetü'l-Kari**

Bedruddin Mahmud b. Ahmed el-Ayni, Umdetü'l-Kari fî Şerhi Sahihi'l-Buharî, Kahire, 1972

10. **Balcı, Kur'an'a göre İnsanları Tefrikaya Düşüren Faktörler**

Mahmut Balcı, Kur'an'a göre İnsanları Tefrikaya Düşüren Faktörler, İhtar yayınları, Erzurum 1992

11. Basrî, Resâilü'l-Adl ve't-Tevhid

Hasan b. Ebi'l-Hasen el-Basrî, Resâilü'l-Adl ve't-Tevhid, Kahire, 1971

12. Belhî, el-Fetâvâ el-Hindiyye,

Nizamuddin el-Belhî vd. **el-Fetâvâ el-Hindiyye**, terc. Mustafa Efe, Huzur yayınevi, 2. bsk, İstanbul 2004

13. Beyhakî, Sünen

Ahmed b Hüseyin el-Beyhaki, es-Sünenü'l-Kübra, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994

14. Buhârî, Sahih

Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, es-Sahîh, nşr. Abdülmelik Mücahid, Riyad, 1999.

15. _____, el-Edebü'l-müfred,

Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.;

16. Busîrî, Misbahu'z-zücade

Şihabuddin Ahmed b. Ebîbekr el-Busîrî, Misbahu'z-Zücade fî Zevâidi İbn Mace, nşr. Kemal Yusuf Hut, Daru'l-Cenan, Beyrut, 1986

17. Butî, Fıkhü's-Sîre

Muhammed Said Ramazan el- Butî, Fıkhü's-Sîre, Çev, Ali Nar- Orhan Aktepe, Gonca Yayınevi, İstanbul, ts

18. Canan, Kütüb-i Sitte terc.

İbrahim Canan, Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları. Ankara 1988

19. Cezerî, Camiu'l-Usûl

Muhyiddin b. Muhammed el-Cezeri, İbnül Esir, thk. Abdülkadir Arnavut, Camiu'l Usûl fî Ehadisi'r-Rasûl, Nşr, Mektebetü'l- Hulvani, Mektebetü Dari'l-Beyan, I.bsk., 1969

20. Cezîri, Dört Mezhebe göre İslâm Fıkhı,

Abdurrahman el-Cezîri, Dört Mezhebe göre İslâm Fıkhı, terc. Mehmet Keskin, Çağrı yayınevi, İstanbul 1994

21. Çiçek, Farklı Kültürlerin Birarada Yaşama Formülü,

Halil Çiçek, Farklı Kültürlerin Birarada Yaşama Formülü, Nesil Yayınları, İstanbul, 1998

22. Dârimî, Sünen

Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl ed-Dârimî, es-Sünen, nşr. ve terc. Abdullah Aydınli, Madve Yayınları, 1994

23. Davudoğlu, Müslim Terc.

Ahmed Davudoğlu, Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1980

24. Ebû Dâvûd, Sünen

Süleyman b. Eş'as b. İshâk el-Ezdî Ebû Dâvûd es-Sicistânî, es-Sünen, nşr. Sâlih b. Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim, Riyad 1999.

25. Elbanî, Sahihu'l-Cami's-Sagîr

Muhammed Nasiruddin el-Elbanî, Sahihu'l-Cami's-Sagîr, nşr. Züheyr eş-Şavîş, el-Mektebü'l-İslâmî, Dimaşk, 1986

_____, **Daifu'l-Cami's-Sagîr,**

Muhammed Nasiruddin el-Elbanî, Sahihu'l-Cami's-Sagîr, nşr. Züheyr eş-Şavîş, el-Mektebü'l-İslâmî, Dimaşk, 1990

26. Ezheri, Tehzibü'l-Lüga

Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevi el-Ezheri, Tehzibü'l-Lüga, Dar'ül-Mısıryye, Kahire, ts.

27. Fesevî, Târîh,

Ebû Yusuf Yakub b. Süfyan b. Cuvvan el-Fârisî el-Fesevî, Kitâbü'l-ma'rife ve't-târîh, I-IV, nşr. Ekrem Ziya el-Ömerî, Medine, 1410.

28. Fıġlalı, İslâm Mezhepleri

Ethem Ruhi Fıġlalı, Prof. Dr. Çaġımızda İtikadî İslâm Mezhepleri, Selçuk Yayınları İstanbul, 1980

29. Fîrûzâbâdî, Kâmûs

Ebü't-Tahir Mecdüddîn Muhammed b. Yakub b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsü'l-Muhît, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2005.

30. _____, Besâir

Ebü't-Tahir Mecdüddîn Muhammed b. Yakub b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, Besâiru Zevi't-Temyîz fi Letâifi'l-Kitabi'l-Aziz thk. Muhammed Ali en-Neccar ve Abdülalîm et-Tahavî, 1996

31. Hakim, Müstedrek

Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Neysâbûrî, el-Müstedrek ale's-Sahihayn, Dairetü'l-Maarifi'l-İslâmiyye, Haydarâbad,1334/1915

32. Hamidullah, Mecmu'atü'l-Vesaik

Muhammed Hamidullah, Mecmu'atü'l-Vesaikı's-Siyasiyye, Beyrut 1987

33. Hatiboğlu, Sünen-i İbn Mâce Tercümesi

Haydar Hatiboğlu, Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1982

34. İbn Abdilberr, Camiu Beyani'l-İlm

Ebu Ömer Yusuf b. Abdilberr, Camiu Beyani'l-İlm ve Fadlihî, thk Ebi'l-Eşbal ez-Züheyrî, Dar İbnü'l-Cevzî, Demmam, X.bsk, 1433/2012

35. İbnü'l-Arabî, Âridatü'l-ahvezî

İbnü'l-Arabî el-Maliki, Aridatü'l-Ahvezî Şerhu Süneni't-Tirmizî, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, ts.

36. İbn Asakir, Tarihu Medineti Dimaşk

Ali b. el-Hasan b. Hibetullah b. Abdullah b. el-Hasan Ebu'l-Kasım İbn Asakir ed-Dimaşki eş-Şafii, Tarihu Medineti Dimaşk, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1995

37. İbn Ebî Hatim, e-Cerh ve'Ta'dil

Ebu Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris b. Ebi Hatim, Dar İhyai't-Turasi'l-Arabî, 1. bsk, 1952

38. İbn Ebi Şeybe, Musannef

Ebu Bekir Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Ebî Şeybe, el-Kitabu'l Musannef fi'l-Ehadis ve'l-Âsar, nşr. Kemal Yusuf Hut, Beyrut, 1989.

39. İbn Hacer, Fethu'l-Barî

Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, Fethu'l-Bari bi-Şerhi Sahihi'l-Buharî, Daru'l-Marife, Beyrut, Hicri 1379

40. _____, Hidayetü'r-Ruvat

İbn Hacer el-Askalanî, Hidayetü'r-Ruvat ilâ Tahrici Ehadisi'l-Mesabih ve'l-Miškât, Dar İbn Kayyim, I.bsk., 2001.

41. _____, Lisanü'l-Mizan

İbn Hacer el-Askalanî, *Lisanü'l-Mizan*, thk Abdülfettah Ebu Gudde, nşr. Mektebü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, Daru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1.bsk, 1423/2002

42. _____, Muvafakatü'l-Haber,

İbn Hacer el-Askalanî, *Muvafakatü'l-Haber li'l-Haber fi Tahriri Ehadisi'l-Muhtasar*, Riyad, III.bsk., 1998.

43. _____, Tehzîbü't-Tehzîb

İbn Hacer el-Askalanî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Haydarabad, 1325

44. _____, Muhtasar Fethu'l-Bari

İbn Hacer el-Askalanî, *Muhtasar Fethu'l-Bari*, terc. İbrahim Tüfekçi vd, Polen yayınları, İstanbul, 2008

45. İbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye

Ebu Muhammed Cemalüddin Abdülmelik b. Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, nşr. Muhammed Ali Kutub ve Muhammed Delibalta, Beyrut,1992.

46. İbnü'l-Kayyim, İğasetü'l-Lehefan

Muhammed b. Ebu Bekir, İbn Kayyim El-Cevziyye, *İğasetü'l-Lehefan*, thk. Muhammed Hamid el-Fakî, Mektebetü'l-Maarif, Riyad, ts

47. İbn Kesir, Nihayetü'l-Bidaye ve'n-Nihaye

İmaduddin İsmail b. Amr b. Kesir, *Nihayetü'l-Bidaye ve'n-Nihaye fi'l-Fiten ve'l-Melahim*, Dar Müessetü't-Tarih el-Arabi, II.bsk., 1993.

48. _____, Tefsir

Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Dar Taybe, Beyrut, 1999

49. İbn Mâce, Sünen

Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, *Sünen İbn Mace*, Thk. Şuayb Arnavut, Daru'r-Risaleti'l-İlmiyye, 2009.

50. İbn Manzur, Lisânü'l-Arab

Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensari, *Ebü'l-Fazl İbn Manzur, Lisânü'l-Arab*, Dâru's-Sadr, Beyrut,1990

51. İbn Kudâme, Muğni

Ahmed b. İsâ b. Abdullah b. Kudâme, *el-Muğni*, Daru'l Hadis, 1996

52. İbn Kuteybe, Te'vilü müşkili'l-kur'an

Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, Te'vilü Müşkili'l-Kur'an, thk. Seyyid Ahmed Sakr, Beyrut 1981

53. _____, el-İhtilaf fi'l-Lafz, Kahire, 2001

Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, el-İhtilaf fi'l-Lafz, Kahire, 2001

54. İbn Şâzân, İzah

Muhammed Fazl b. Şâzân b. Halîl el-Ezdî en-Nîsâbü'rî, el-İzah, Beyrut, 1999

55. Kahlânî, Tenvir

Muhammed b. İsmail b. Salah b. Muhammed el-Haseni el- Kahlani, et-Tenvir Şerhu'l-Camii's-Sağir, thk. Muhammed İshak Muhammed İbrahim, Mektebetü Daru's-Selam, Riyad, I.bsk., 2011

56. Karadavî, İhtilaflar Karşısında İslâmî Tavır

Yusuf el- Karadavî, İhtilaflar Karşısında İslâmî Tavır, İlke yayıncılık, Çev. Osman Arpaçukuru, İstanbul, 2004.

57. Karagöz, Dini Kavramlar Sözlüğü

İsmail Karagöz, Dini Kavramlar Sözlüğü, DİB Yayınları, Ankara, 2010

58. Karî, Fethu Babi'l-Inaye,

Nureddin Ebu'l- Hasen Ali b. Sultan Muhammed el-Heravi el-Kari, Fethu babi'l-inaye, Daru'l-Erkam, Beyrut 1997

59. Keskin, Kur'an'da Ümmet Kavramı

Hasan Keskin, Kur'an'da Ümmet Kavramı, Rağbet yayınları, İstanbul, 2003

60. Keşmîrî, Feyzu'l-Bârî

Muhammed Enver Şah b. Muazzam Şah el-Keşmirî, Feyzü'l-Bari alâ Sahihi'l-Buharî, , Mektebetü'r-Reşidiyye, Karaçi, 1933

61. Kirmanî, Kevâkib

Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Yusuf b. Ali el-Kirmanî, el-Kevakibü'd-Derarî fi Şerhi Sahihi'l-Buharî, II.bsk. Beyrut: Dâr İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut,1981

62. Koçyiğit, Hadis tarihi

Talât Koçyiğit, Prof. Dr. Hadis Tarihi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara,1981

63. Kurt, Süleyman, Sosyal Medya

Süleyman Kurt, **Sosyal Medya Asosyal Mi Yapıyor?** www.on5yirmi5.com, (Erişim Tarihi 10.10.2015)

64. Kutlay, “Cemaat şuuru”

Halil İbrahim Kutlay, “Cemaat şuuru”, Yeni Dünya dergisi sayı 152, Haziran 2006

65. Lalekâi, Şerhu Usuli İtikadı Ehl-i Sünne

Ebu'l-Kasım Hibetullah b. el-Hasan b. Mansur er-Razi et-Taberi el-Lalekâi eş-Şafî, Şerhu Usuli İtikadı Ehli's-Sünneti ve'l-Cemâa, Thk. Ahmed b. Sa'd b. Hamdan, Riyad ts.

66. Malik, Muvatta,

Malik b. Enes, el-Muvatta, tsh. Muhammed Fuad Abdülbakî, Dar İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut, ts.

67. Marshall, Sosyoloji Sözlüğü,

Gordon Marshall, Sosyoloji sözlüğü, Bilim ve Sanat, Ankara, 1999

68. Matüridî, Te'vilâtü Ehli's-Sünne

Muhammed bin Muhammed bin Mahmud el-Matüridî es-Semerkindî, Te'vilâtü Ehli's-Sünne, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005

69. Mavsilî, İhtiyar

Abdullah b. Mahmud el-Mavsilî, el-İhtiyar li-ta'lili'l-Muhtar, Daru Taybe, Dimaşk;

70. MEB, Dini Terimler Sözlüğü,

MEB yayınları, Ankara 2009

71. Mübarekfuri, Tuhfetü'l-Ahvezî

Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim el- Mübarekfuri, Tuhfetü'l-Ahvezî bi-Şerhi Camii't-Tirmizî, Daru'l- Kütübi'l-İlmiyye, 2011

72. Münavî, Feyzü'l-Kadîr

Muhammed Abdurraûf el-Münavî, **Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Camir's-Sagîr**, Daru'l-Ma'rife, Lübnan, 1357/1938

73. Müslim, Sahih

Ebü'l-Huseyn Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyri en-Neysâbü'rî, es-Sahîh, Riyad 2001.

74. Nevevi, Minhac,

Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref en-Nevevi, el-Minhac Şerhu Sahihi Müslimi'bni'l-Haccac, nşr. Muhammed Muhammed Abdüllatif, Beyrut, 1972

75. _____, **el-Mecmu' Şerhu'l- Mühezzeb**, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 2001

76. Nesâî, Sünen

Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb Nesâî, es-Sünen, nşr. Sâlih b. Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim, Riyad 1999.

77. Özler, İslâm Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı

Mevlüt Özler, İslâm Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı, Nun Yayınları, İstanbul, 1996

78. Öztürk, İslâm'da birlik

Şükrü Öztürk, İslâm'da Birlik ve Beraberliğin Toplum Hayatındaki Önemi, DİB yayınları, Ankara 1995

79. Rağıb, Müfredât

Hüseyin b. Muhammed er-Rağıb, el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân, thk. Muhammed Halil Aytenî, 6. Bsk. Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2010

80. Razî, Muhtaru's-Sıhah

Muhammed b. Ebu Bekir b. Abdulkadir er-Razî, Muhtaru's-Sıhah, Mektebetü Lübnan, Beyrut, 1986

81. Sehavî, Makasıd

Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman es-Sehavî, *el-Makasıdü'l-Hasene fi'l-Ehâdîsi'l-Müştehra ale'l-Elsine*, tashih: Abdullah Muhammed es-Sıddık ve takdim: Abdülvehhab Abdüllatif, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1.bsk, 1399/1979.

82. Seyyid, İslâm'da Cemaatler Kavramı

Rıdvan es-Seyyid, İslâm'da Cemaatler Kavramı, Endülüs yayınları, I. bsk, 1991

83. Sofuoğlu, Mehmet, Sahihi Buharî ve Tercemesi,

Mehmet Sofuoğlu, Sahihi Buharî ve Tercemesi, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1989

84. Sindî, Haşiyetü's-Sindî

Muhammed b. Abdulhadi es-Sindî, Haşiyetü's-Sindi alâ Süneni İbn Mace, Daru'l-Cıl, Beyrut, ts.

85. Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr

Celâleddîn Ebu'l-Fazl Abdurrahmân b. Kemâleddin Ebî Bekr b. Muhammed es-Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensur fî't-Tefsir bi'l-Me'sur, Daru'l-Fikr, Beyrut, 2003

86. Şâtıbî, İ'tisâm

Ebû İshâk İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Gırnati eş-Şâtıbî, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.

87. Taberî, Câmi'u'l-Beyân

Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2000

88. TDK Sözlüğü

TDK (Türk Dil Kurumu) Sözlüğü, XI.bsk, Ankara 2011

89. Tirmizî, Sünen

Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, nşr, Daru'l-Garbi'l-İslâmi, 1998

90. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi

Türk Dili Ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergah Yayınları, 1980

91. Usmani, Fethu'l-Mülhim

Muhammed Taki Usmani, Fethu'l-Mülhim bi Şerhi Sahihi Müslim, thk. Mahmud Şakir, Dar İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut,I.bsk.,2006

92. Yavuz, Ehl-i Sünnet-Ehl-i Bid'at Kavramları

Yusuf Şevki Yavuz, Ehl-i Sünnet-Ehl-i Bid'at Kavramları, İstanbul, 1995 Ebu Mansur

93. Yazır, Hak Dini Kur'an dili

Elmalı'lı Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, Azim Dağıtım, İstanbul, 2007

94. Yeni-el-Kayapınar, Ebu Davud Terc.

Necati Yeni-el ve Hüseyin Kayapınar, Sünen-i Ebî Davud Tercüme ve Şerhi, Şamil Yayınları, 2012

95. Zebidî, Tacu'l-Arûs

Muhammed Murtaza ez-Zebidî, Tacu'l-Arûs min Cevahiri'l-Kamus, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011

96. Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ

Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, Beyrut 1993

97. Zuhaylî, el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletühü,

Vehbe Mustafa ez-Zuhayli, el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletühü, Daru'l-Fikr, Dimaşk, ts.

* * *